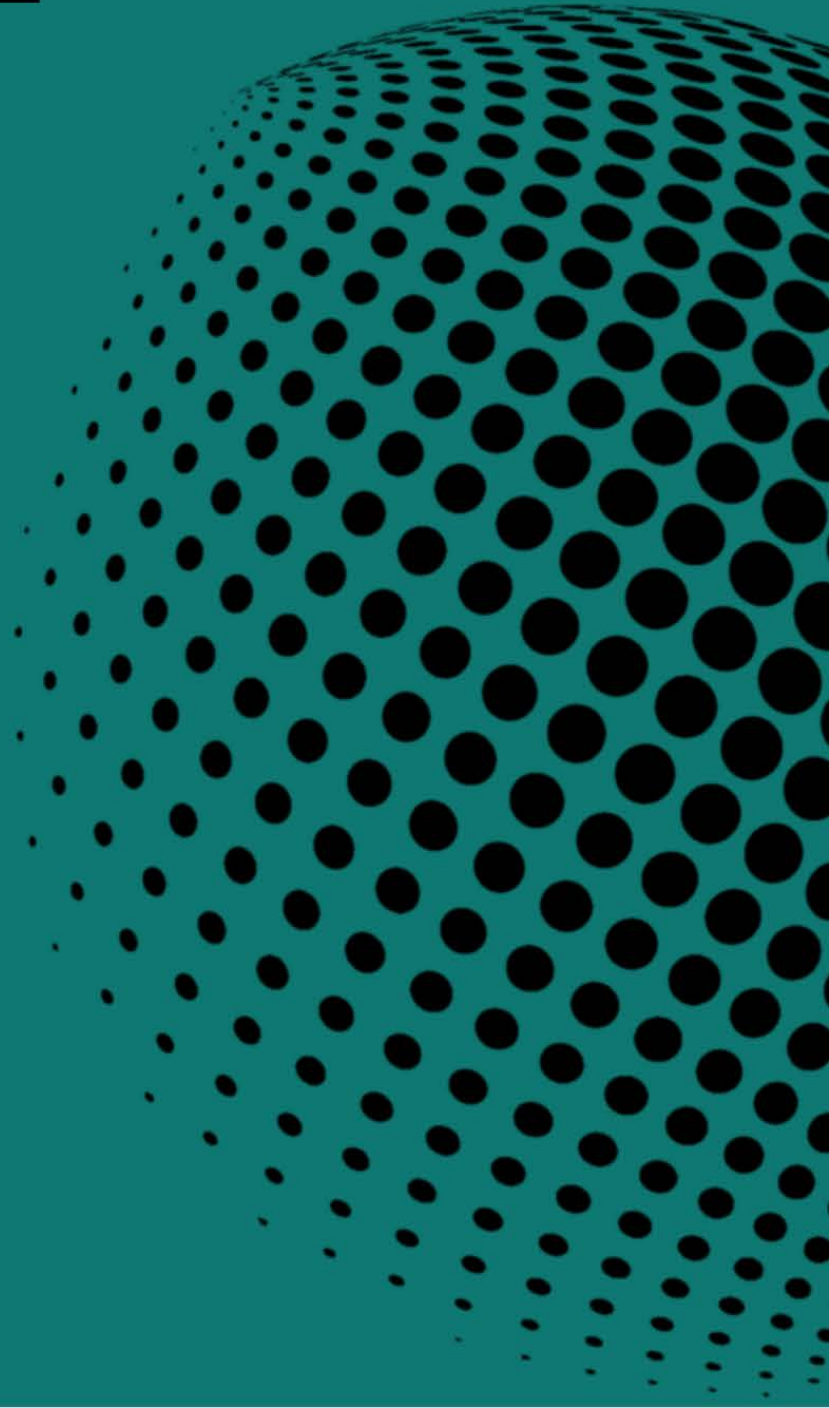

JRTR

JOURNAL OF RECREATION AND TOURISM RESEARCH
ISSN: 2148-5321

YEAR/YIL: 2025
VOLUME/CİLT: 12
ISSUE/SAYI: 4

ISSN: 2148-5321
editor@jrtr.org
www.jrtr.org

JRTR

JOURNAL OF RECREATION AND TOURISM RESEARCH

ISSN: 2148-5321

2025

Volume 12

Issue 4

About This Journal

Journal of Recreation and Tourism Research (JRTR), is a double-blind peer reviewed journal, aims at covering theoretical and empirical research that span the entire range of recreation and tourism. The journal publishes theoretical and empirical papers or case studies relating to management, recreation, and tourism.

Dergi Hakkında

Journal of Recreation and Tourism Research (JRTR) amacı Türkçe ve İngilizce dillerinde hazırlanmış özgün araştırma, kavramsal inceleme, derleme makaleleri ve olgu sunumu türündeki çalışmaları yayınlarak, ulusal ve uluslararası düzeyde alanla ilgili bilginin paylaşımına katkı sağlanmasıdır. Derginin ilk sayısı 30 Mart 2014'te Cilt: 1 Sayı: 1 olarak sitede yayınlanmıştır.

Editor in Cheif / Owner

Assoc. Prof. Ercan YAVUZ (Ph.D.) / Ankara Hacı Bayram Veli University

Assistant Editor / Editör Yardımcısı

Mustafa DEMİREL (Ph.D. Std.) / editor@jrtr.org

Language Editors / Dil Editörleri

Prof. Cüneyt TOKMAK (Ph.D.) / Eskişehir Osmangazi University/ English Language Editors

Assoc. Prof. Feridun Hakan ÖZKAN (Ph.D.) / Ankara Hacı Bayram Veli University/ Turkish Language Editors

Selcan ERGUN (Ph.D.) / National Defense University/ English Language Editors

Abstracting & Indexing / Taranan Dizinler

Asian Science Citation Index (ASCI)

EuroPub Database

Directory of Research Journals Indexing (DRJI)

Türkiye Turizm Dizini

European Commission Funded Research (OpenAIRE)

CABI Leisure Tourism

*ULAKBİM TR DIZIN assessment is in progress.

JRTR

JOURNAL OF RECREATION AND TOURISM RESEARCH

ISSN: 2148-5321

2025

Volume 12

Issue 4

Editorial Board Members

Prof. Yüksel EKİNCİ (Ph.D.) / University of Portsmouth

Prof. Evren GÜÇER (Ph.D.) / Mingachevir State University

Prof. Fevzi OKUMUS (Ph.D.) / University of Central Florida

Prof. Muharrem TUNA (Ph.D.) / Ankara Hacı Bayram Veli University

Assoc. Prof. Mert GÜRLEK / Burdur Mehmet Akif Ersoy University

Assoc. Prof. M. Murat KIZANLIKLI (Ph.D.) / Kyrgyz-Turkish Manas University

Assoc. Prof. Özgür YAYLA (Ph. D.) / Akdeniz University

Assoc. Prof. Ş. Gamze ALBAYRAK (Ph.D.) / Ankara Hacı Bayram Veli University

Assoc. Prof. Ahmet B. ÖZTÜRK (Ph.D.) / University of Central Florida

Assoc. Prof. Melih MADANOĞLU (Ph.D.) / Florida Atlantic University

Assoc. Prof. Zélia BREDA (Ph.D.) / University of Aveiro

Asst. Prof. Muhammet VAPUR (Ph.D.) / Istanbul Rumeli University

Artur KOZLOWSKI, (PhD) / WSB Schools of Banking

Naringul MARGEZİYEVA (Ph.D.) / Kyrgyz-Turkish Manas University

JRTR

JOURNAL OF RECREATION AND TOURISM RESEARCH
ISSN: 2148-5321

CONTENTS

Seda OYAN	1-17
Gugak ve Ritüel Yemek Kültürü: Kore Kültüründe Müzik-Yemek İlişkisi	
<i>Gugak and Ritual Food Culture: The Relationship Between Music and Food in Korean Culture</i>	
Seher KONAK & İzzat GASIMOV	18-35
Ötanazi Bir Turizm Türü Olarak Kabul Edilebilir Mi? Ötanazi Turizmi Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme	
<i>Can Euthanasia Be Considered a Form of Tourism? A Conceptual Evaluation of Euthanasia Tourism</i>	
Yusuf Ziya AKBAŞ	36-62
Examination of Salt Museums in The World in The Context of Cultural Heritage Tourism and Recommendations for Türkiye	
<i>Kültürel Miras Turizmi Bağlamında Dünyadaki Tuz Müzelerinin İncelenmesi ve Türkiye'ye Yönelik Öneriler</i>	

JRTR

JOURNAL OF RECREATION AND TOURISM RESEARCH
ISSN: 2148-5321

CONTENTS

Mustafa POLAT	63-79
Kahramanmaraş'ın Deprem Sonrası Sürdürülebilir Turizm Politikası Üzerine Bir Değerlendirme	
<i>An Evaluation on The Post-Earthquake Sustainable Tourism Policy of Kahramanmaras</i>	
Hilal GÜL & Alper ASLAN	80-102
Turizm Pratiklerine Postkapitalist Bakış Müşterekleşme ve Kooperatifler	
<i>A Postcapitalist Perspective on Tourism Practices: Communing and Cooperatives</i>	
Merve Nur ÇAĞLAYAN & Esra AYMAN & Ali YAYLI	103-124
Belediyelerde Rekreasyon Yönetimi: Bilgi, Farkındalık ve Uygulamalar	
<i>Recreation Management in Municipalities: Knowledge, Awareness, and Practices</i>	

JRTR

JOURNAL OF RECREATION AND TOURISM RESEARCH
ISSN: 2148-5321

GUGAK VE RİTÜEL YEMEK KÜLTÜRÜ: KORE KÜLTÜRÜNDE MÜZİK-YEMEK İLİŞKİSİ

GUGAK AND RITUAL FOOD CULTURE: THE RELATIONSHIP BETWEEN MUSIC AND FOOD IN KOREAN CULTURE

Seda OYAN^a

Özet

Bu çalışma, Kore’de gugak (geleneksel Kore müziği) ve ritüel yemeklerin yalnızca estetik uygulamalar olarak değil, aynı zamanda kültürel sürdürülebilirliğin önemli taşıyıcıları olarak işlev gördüğünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. 1991–2024 yılları arasında yayımlanan akademik çalışmalar, kültürel kurum raporları ve ulusal arşivlerden elde edilen ikincil verilerden yararlanarak, araştırma müzik ve yemeğin atalara saygı ritüelleri, şamanistik törenler ve saray etkinlikleri gibi ritüel bağlamlarda nasıl bir arada var olduğunu ve etkileşimde bulunduğunu analiz etmektedir. Tematik içerik analizi yoluyla çalışma, bu ritüellerin paylaştığı sembolik anlamlar ve sosyokültürel işlevleri belirlemektedir. Bulgular hem gugak hem de ritüel mutfağın, çağdaş Kore toplumunda geçmiş ile günümüz arasında bağlantı kuran aktif kültürel aktörler olarak varlığını sürdürdüğünü vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gugak, Ritüel, Kore, Müzik, Yemek

Abstract

This study aims to reveal that gugak (traditional Korean music) and ritual foods in Korea function not only as aesthetic practices but also as vital transmitters of cultural sustainability. Drawing on secondary data obtained from academic studies, cultural institution reports, and national archives published between 1991 and 2024, the research analyzes how music and food coexist and interact within ritual contexts such as ancestral rites, shamanic ceremonies, and royal court events. Through thematic content analysis, the study identifies symbolic meanings and sociocultural functions shared by these rituals. The findings highlight that both gugak and ritual cuisine continue to serve as active cultural agents linking the past and the present in contemporary Korean society.

Keywords: Gugak, Ritual, Korea, Music, Food

Makele Geliş Tarihi: 22.06.2025 Makale Kabul Tarihi: 08.11.2025

Sorumlu Yazar (Corresponding Author): Seda OYAN (sedaoyan@gmail.com)

^a Kafkas Üniversitesi, Sankamış Turizm Fakültesi, Kars/Türkiye (sedaoyan@gmail.com) ORCID: 0000-0002-9498-4404

DOI: 10.5281/zenodo.18007414

1. Giriş

Geleneksel Kore müziği olan Gugak ile ritüel yemek pratiklerinin kesişimini incelemek, Kore kültürünün derinliklerinde yer alan sembolik, toplumsal ve tarihsel unsurları anlamak için özgün ve anlamlı bir perspektif sunar. Güney Kore’de müzik ve yemek, özellikle atalara saygı törenleri, şaman ritüelleri ve saray seremonileri gibi çeşitli ritüel bağlamlarda, kolektif kimliğin ve kültürel belleğin birbirini tamamlayan parçaları olarak önemli işlevler üstlenmektedir (Kunkunrat, 2024; Yang vd., 2024). Bu ritüeller yalnızca toplumsal değerleri ve inançları yansıtmakla kalmaz; aynı zamanda tarihsel anlatılar, kültürel semboller ve sosyo-politik süreçlerin iç içe geçtiği zengin bir kültürel dokuyu da temsil eder (Jang ve Kim, 2015; Yoo vd., 2017).

Ritüel bağlamlarda müzik ile yemek arasındaki etkileşimin nasıl ortaya çıktığını anlamak, çağdaş Kore kimliğini ve bu kimliğin tarihsel devamlılığını kavramak açısından büyük önem taşır.

Gugak, geleneksel çalgılar, çeşitli müzik türleri ve özgün icra biçimleriyle, ritüellerde atmosferin oluşmasını ve ruhsal bir alanın inşasını sağlar (Ivena ve Natalia, 2023). Ritüel müzik, çoğu zaman ataların ruhlarını çağırmak, geçiş anlarını vurgulamak ya da törenin zamansal yapısını düzenlemek gibi belirli anlamlar ve işlevler taşır (El-Ati ve Deraz, 2018). Bu müzikal ifadenin gücü, ritüel yemek uygulamalarıyla tamamlanır; çünkü bu bağlamda yemek, yalnızca besin değil, kutsal bir sunu, ruhlarla iletişim kurmanın ve topluluk bağlarını güçlendirmenin bir aracıdır (Jang ve Paik, 2012; Choi, 2007). Müzik ve yemeğin birleşimi, ritüelin duyuşal boyutlarını artırır; ses ve koku aracılığıyla duyuşal katılımı derinleştirerek kolektif belleği güçlendirir (Brien, 2013).

Ritüel yemekler, kültürel aktarım ve toplumsal dayanışma açısından önemli roller üstlenir (Campays ve Said, 2017). Özellikle atalara sunulan geleneksel yemekler; soy bağlarına duyulan saygıyı, evlatlık görev bilincini ve ruhsal bağlılığı temsil eder (Kustritz, 2018). Bu kültürel değerler, törenlerde eşlik eden müzikal öğelerde de yansıtılır. Gugak, ritüel uygulamaların kuşaktan kuşağa aktarılmasında bir araç olarak işlev görür. Ayrıca hem ritüel deneyimi zenginleştirir hem de kültürel mirasın yaşatılmasını sağlar (Connor, 2023). Bu çalışmanın temel amacı, Kore kültüründe geleneksel müzik (gugak) ile ritüel yemek uygulamaları arasındaki çok katmanlı kültürel ilişkiyi incelemektir. Literatürde müzik ve yemek genellikle ayrı disiplinlerde ele alınmış; ancak bu iki alanın ritüel bağlamlardaki kesişimi yeterince bütüncül biçimde değerlendirilmemiştir. Bu nedenle

araştırma, gugak ve ritüel yemeklerin ortak sembolik ve toplumsal işlevlerini analiz ederek, bu birlikteliğin Kore'nin kültürel sürdürülebilirliğine nasıl katkı sağladığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, önceki çalışmalar genellikle gugak'ın müzikal yapısına (Lee, 2022; Kim, 2023) veya ritüel yemeklerin kültürel sembolizmine (Chung, 2011; Surya ve Lee, 2022) odaklanmıştır. Ancak bu araştırmalar, müzik ve yemeğin ritüel bütünlük içerisindeki etkileşimini açıklamada sınırlı kalmıştır. Bu çalışma, bu boşluğu doldurarak disiplinler arası bir perspektif geliştirmektedir.

2. Kuramsal Çerçeve

Bu bölüm, çalışmanın kavramsal temelini oluşturmaktadır. Öncelikle Gugak, ritüel kültürü ve ritüel yemek geleneği ayrı başlıklar altında ele alınarak, müzik ve yemeğin Kore kültüründeki bütüncül rolü açıklanmıştır. Böylece, bu iki unsurun ritüellerde nasıl bir araya geldiğini ve birbirini nasıl tamamladığını anlamaya yönelik kuramsal bir çerçeve sunulmuştur.

2.1. Gugak (국악)

Gugak, Kore'nin geleneksel müziğini ifade eden bir kavram olup, yüzyıllar boyunca şekillenmiş zengin bir kültürel mirası temsil eder. Gugak kelimesi, “ulusal müzik” anlamına gelir ve Batı müziğinden farklı, Kore'ye özgü birçok müzik türünü kapsar. Bu yönüyle Gugak hem sanatsal bir ifade biçimi hem de Kore'nin tarihsel ve toplumsal değişimlerini yansıtan önemli bir kültürel unsurdur (Lee, 2022).

Gugak'ın kökeni eski Kore dönemlerine uzanmaktadır. Özellikle Goryeo Hanedanı (918–1392) döneminde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Gugak, yerli geleneklerle birlikte Moğol, Çin ve Japon müzik stillerinin etkilerini de taşımaktadır (Jung, 2023). Şamanistik ritüellerden başlayarak Goryeo ve Joseon Hanedanlıkları süresince komşu kültürlerden etkilenmiş ve zamanla gelişmiştir. Her dönem, bu müzik geleneğine yeni unsurlar katmış; halk, saray ve dini müzik biçimleri Gugak'ın zenginliğini artırmıştır. Özellikle Joseon döneminde ortaya çıkan Pansori ve Gagok gibi türler, Gugak'ın çeşitlenmesinde önemli rol oynamıştır (Kim, 2023). Gugak; Pansori (müzikal hikâye anlatımı), Jeongak (saray müziği) ve Nongak (tarımsal faaliyetlerle ilişkilendirilen halk müziği) gibi çeşitli formları içerir (Oktay ve Ekinci, 2019). Örneğin, tarımsal festivallerde çalınan Nongak, geçmişte eğlenceyi ve dayanışmayı artırmak için kullanılmıştır (Yang, 2023). Bu türlerin her biri toplumun farklı yönlerini temsil etmekte ve özgün kültürel anlatıların ve toplumsal hafızanın korunmasına katkı sağlamaktadır. Ritüel bağlamda Gugak, yalnızca bir müzik

değil; toplulukları bir araya getiren, manevi bağ kuran ve kültürel kimliği güçlendiren bir araçtır. Bu müzikler, ritüellere yalnızca ses değil; anlam, duygu ve toplumsal bağlılık da katmaktadır.

Gugak'ın ritüel pratiklerdeki rolü çok yönlüdür hem bir eğlence aracı hem de kültürel ve spiritüel ifadelerin önemli bir unsuru olarak hizmet eder. Atalara saygı törenleri ve şaman ayinleri gibi çeşitli törenlerde, Gugak, ataların ve ruhların varlığını çağrıştırma işlevi görür (Bell, 2021). Bu ritüellerde icra edilen müzik, kültürel sembolizmle yüklüdür ve katılımcıların hem miraslarıyla hem de manevi dünyayla bağ kurmalarına olanak tanır. Ritüeller, Gugak'ın topluluk kimliğini nasıl şekillendirdiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu tür törenlerde müzik ve yemek genellikle birlikte yer alır; böylece duyulara hitap eden bir deneyim aracılığıyla sosyal bağlar güçlenir ve ortak hafıza pekiştirilir (Choe ve Hong, 2018). Yemeğin besleyici, müziğin ise insanları birleştirici yönü bir araya geldiğinde, Kore kimliğinin temel unsurlarından biri oluşur. Günümüzde Gugak, sadece geçmişe ait bir gelenek değil; aynı zamanda eğitim ve kültürel mirasın korunmasında da önemlidir. Ulusal Gugak Merkezi gibi kurumlar, bu müziği hem korumak hem de yeni nesillere tanıtmak için çeşitli projeler yürütmektedir (Im, 2023). Ancak, eğitim sisteminde Gugak'a yeterince yer verilmemesi, gençlerin ilgisinin azalmasına neden olabilmektedir (Kang, 2023).

Gugak, Kore'nin kültürel geçmişinden günümüze uzanan güçlü bir müzik geleneğidir. Ritüellerdeki yeri, kimlik inşasında oynadığı rol ve günümüzdeki eğitimsel ve sanatsal değeri, bu müziğin hem tarihi hem de çağdaş Kore toplumunda ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

2.2. Kore'de Ritüel Kültürü

Kore'de ülkenin tarihi, kimliği ve toplumsal yapısıyla derin bağlar taşıyan çeşitli gelenekler, uygulamalar ve törenler aracılığıyla yansıtılan zengin ve çeşitli bir ritüel kültürü vardır. Kore ritüelleri, nesiller boyunca aktarılan kültürel, dini ve toplumsal uygulamalarla sıkı sıkıya bağlıdır ve genellikle kolektif hafızayı, kimliği ve maneviyatı yansıtmaktadır.

Kore'de ritüel kültürü, Konfüçyüsçülük, Budizm, Şamanizm ve yerli inanç sistemlerinin bir arada şekillendirdiği zengin bir düşünsel ve pratik zemine dayanmaktadır. Aile bağlarına ve atalara saygıyı vurgulayan Konfüçyüsçü değerler, "Jesa" adı verilen atalara adanan ritüeller bağlamında Kore'deki birçok ritüelin biçimlenmesinde önemli bir rol

oynar (Mills, 2012). Özellikle Konfüçyüsçü düşünce, atalara saygı, aile bağlarının korunması ve geleneksel değerlerin sürdürülmesi gibi konulara verdiği önemle, ritüel uygulamaların temelini oluşturmuştur (Jung, 2019; Bell, 2021; Wu vd., 2022; Oh vd., 2024). Jesa, genellikle mevsimsel bolluğu ve ataların ruhlarına duyulan saygıyı simgeleyen çeşitli yemeklerin hazırlanmasını içermektedir. Bu ritüeller, Chuseok (sonbahar hasat bayramı) ve Seollal (Kore Yeni Yılı) gibi özel günlerde gerçekleştirilir. Bu törenlerde Gugak performansı, duygusal derinliği arttırmakta ve katılımcıların anma ve minnet duygularını ifade etmelerine katkı sağlamaktadır (Mills, 2012). Araştırmalar, bu ritüellerin belirli bir sıraya göre yapılandığını; özel yemeklerin hazırlanması, geleneksel kıyafetlerin giyilmesi ve genellikle Kore'nin geleneksel müziği olan Gugak'ın yer aldığı müzikal performansların yapıldığını ortaya koymaktadır (Mills, 2012; Lee, 2022; Im, 2023; Kang, 2023; Kim, 2023; Yang, 2023).

Öte yandan, Kore şamanizmi; ruh çağırma, kehanette bulunma ve iyileştirme gibi uygulamalarıyla ülkenin ritüel yaşamına derinlik katar. Bu bağlamda Gut töreni (굿), Kore'nin geleneksel şamanistik inançlarını yansıtan en önemli ritüellerden biri olarak öne çıkar ve ritüel yemek kültüründe de özel bir yere sahiptir. Bu ritüeller, Mudang adı verilen şamanlar tarafından yönetilir ve uzun süren törenlerde müzik, dans ve adaklar yoluyla ruhlar çağrılır ve yatıştırılır. Bu performanslar geleneksel enstrümanlar ve ezgiler içerir; yalnızca ruhlarla iletişim kurmakla kalmaz, aynı zamanda topluluk ile görünmeyen dünya arasında bir köprü işlevi görür (Mills, 2012). Törenin temel öğeleri arasında müzik, dans ve ritüel amaçlı hazırlanan çeşitli yiyecekler yer alır. Bu öğeler, törenin hem manevi atmosferini şekillendirir hem de ritüelin kültürel bütünlüğünü tamamlar (Aditya, 2023). Şamanlar (mudang), müzik ve dans eşliğinde ruhani âlemle iletişim kurarak bireysel ya da toplumsal sorunlara çözüm arar (Mills, 2012). Oh ve Yang (2024), Kore'deki şamanistik uygulamaların hem birey hem de topluluklar için iyileştirici bir işlev gördüğünü ve kültürel mirasın yaşatılmasında merkezi bir rol üstlendiğini ifade etmektedir. Schlottmann (2020) ise Hwanghaedo bölgesine özgü coşkulu şaman ayinlerinin modernleşmeye rağmen hâlâ canlılığını koruduğunu belirtmektedir. Aditya (2023) bu ritüellerin yalnızca geleneksel değil, aynı zamanda Kore turizmi açısından da önemli birer kültürel değer olduğunu vurgulamaktadır. Bu bulgular, şamanistik pratiklerin modern toplumda da yer bulduğunu ve kültürel sürekliliğin güçlü bir göstergesi olduğunu ortaya koymaktadır (Oh ve Yang, 2024).

Bununla birlikte, Kore’de ritüel kültür, yalnızca ruhani ayinlerle sınırlı değildir. Yaşam döngüsü törenleri, bireyin hayatındaki önemli dönüm noktalarını simgeler. Doğum, ergenliğe geçiş, evlilik ve ölüm gibi evreler, geleneksel törenlerle taçlandırılır. Iliyaskyzy vd. (2024), bu ritüellerin tarihsel temellerine vurgu yaparken, günümüz Kore toplumunda bu uygulamaların modern yaşamla uyumlu bir biçimde yeniden yorumlandığını belirtmektedir. Özellikle hwangap adı verilen ve bireyin 60. yaş gününü kutlayan geleneksel tören, göçmen Koreliler arasında farklı kültürel bağlamlarda dönüşüme uğrayarak hem nostaljik hem de yenilikçi bir kimlik kazanmıştır (Chin, 1991).

Ayrıca, doğumla ilişkili uygulamalar da Kore ritüel kültüründe özel bir yere sahiptir. Bebek isimlendirme törenleri ve plasentanın gömülmesi gibi sembolik eylemler, soyun devamı ve doğurganlıkla ilişkili inanç sistemlerini yansıtmaktadır (Baergen vd., 2013; Lee, 2014). Bogaert ve Ogunbanjo’na göre (2008), bu tür uygulamaların anne-çocuk bağına atfedilen önemi ve ritüelin, toplumsal dayanışmayı güçlendiren bir araç olarak rolünü ortaya koymaktadır.

Nongak olarak bilinen tarımsal festivaller, topluluk katılımını ve çiftçilik uygulamalarıyla bağlantılı kültürel ifadeleri vurgulamaktadır. Bu festivallerde geleneksel müzik, dans ve yemek tüketimi ön plandadır; topluluk bir araya gelerek hasadı kutlar ve toplumsal uyumu güçlendirmektedir. Bu etkinliklerde gerçekleştirilen ritüeller, sosyal bağları kuvvetlendirir ve tarımın Kore toplumundaki yaşamsal önemini pekiştirir (Mills, 2012). Sonuç olarak, Kore’nin ritüel kültürü; tarihsel gelenekleri, ruhani inançları ve toplumsal yapıları bir arada harmanlayan dinamik bir yapıya sahiptir. Şamanistik eylemler, yaşam döngüsüne ilişkin törenler ve bunların günümüzdeki evrimi, Kore kültürünün sadece geçmişe bağlı kalmadığını, aynı zamanda değişen dünyaya uyum sağlayabildiğini de gösterir. Bu bağlamda ritüeller, Kore toplumunda kültürel kimliğin, toplumsal bütünlüğün ve tarihsel sürekliliğin en önemli taşıyıcılarından biri olmaya devam etmektedir.

2.3. Kore’de Ritüel Yemek Kültürü

Kore’nin ritüel yemek kültürü, yalnızca beslenmeyle sınırlı olmayan; geleneksel değerler, tarım temelli yaşam biçimi ve kolektif kimlik anlayışıyla derinden ilişkilenen zengin bir yapıdır. Ritüel yemekler hem manevi hem de toplumsal işlevler üstlenerek kültürel sürekliliğin önemli bir aracı hâline gelmiştir. Bu yemekler, özel günlerde, atalara adanan törenlerde ve mevsimsel kutlamalarda birer sembolik öge olarak karşımıza çıkar (Surya

ve Nugroho, 2023; L  tourney ve Pigeon, 2023).

Bu kültürün en dikkat çekici örneklerinden biri, kimchi yapımının kolektif bir etkinliğe d  n  st     Kimjang geleneğidir. Genellikle sonbahar aylarında gerçekleştirilen Kimjang, sadece bir kışa hazırlık pratiği değil, aynı zamanda aile bireyleri ve kom  şular arasında dayanışma, i   birliği ve kültürel değerlerin paylaşımını sağlayan toplumsal bir ritüeldir. 2013 yılında UNESCO tarafından Somut Olmayan Kültürel Miras ilan edilen Kimjang, mutfak aracılığıyla kimlik aktarımının ve topluluk bilincinin s  rd  r  ld     bir örnek olarak öne çıkar (Surya ve Lee, 2022).

Atalara duyulan saygının somutla  t     Jesa törenleri ise ritüel yemek kültürünün manevi boyutunu gözler önüne sermektedir. Bu törenlerde hazırlanan yemekler özel bir düzen içinde ritüel masasına yerleştirilir. T  ren sırasında ruhların bu sunulardan faydalandığına inanılır; böylece yaşayanlarla geçmiş arasındaki bağ, yemek yoluyla yeniden kurulus (Hongu vd., 2017). Jesa gibi törenlerde sunulan yiyecekler genellikle pilav, çorba, et ve meyveleri içerir ve her biri belirli bir sembolizmi temsil eder (Aditya, 2023).

Mevsimsel ve tarımsal döngülere bağlı olarak şekillenen kutlamalar da ritüel yemeklerin bir başka bağlamda görünür olduğu alanlardır. Özellikle Chuseok gibi hasat bayramlarında hazırlanan Songpyeon gibi özel yiyecekler, doğaya ve berekete duyulan minnettarlığın ifadesi olarak atalara sunulur. Bu tür uygulamalar, yiyecek aracılığıyla hem doğayla kurulan ilişkiyi hem de atalara yönelik bağlılığı pekiştirir (Puspita vd., 2022).

Kore mutfağında   ne çıkan fermente yiyecekler de ritüel anlamlar taşır. Doenjang, ganjang ve gochujang gibi ürünler, yalnızca günlük yaşamın vazgeçilmez lezzetleri değil, aynı zamanda sağlıklı yaşam anlayışının tarihsel yansımalarıdır. Fermente gıdaların hazırlanış ve kullanımı, yılın belirli zamanlarında gerçekleştirilen ritüellerle bütünleşerek hem bedensel hem de ruhsal arınmayı destekleyen kültürel uygulamalar hâline gelir (Oktay ve Ekinçi, 2019).

Bununla birlikte, Kore saray mutfağı, ülkenin ritüel yemek kültüründe önemli bir yere sahiptir ve kraliyet mirası ile günümüz mutfak uygulamaları arasında köprü kurmaktadır. Bu mutfak, tarihî sosyal yapıları yansıtırken, geleneklerin günümüzde de yaşatılmasına katkı sağlar. Saray yemekleri, yalnızca beslenme amacıyla değil, aynı zamanda ritüel ifade ve kültürel mirasın aktarımı için de önem taşır (Chung, 2011; Moon, 2010; Koo vd., 2016; Kim, 2017; Moon, 2022). Surya ve Lee'ye (2022) göre, atalara adanan ritüeller ve

özel günlerde sunulan geleneksel yemekler, geçmişten bugüne süregelen yemek ritüellerinin toplum içindeki yerini vurgulamaktadır. Özenle hazırlanan bu yemekler, atalara saygı göstermek ve aile bağlarını güçlendirmek için kullanılır. Ayrıca saray mutfağı, kültürel turizm ve diplomasi açısından da değerlidir. Ziyaretçilere Kore tarihini ve mutfak sanatını deneyimleme imkânı sunarak kültürel etkileşimi güçlendirir. Özellikle geleneksel saray ortamında sunulan yemek deneyimleri, turistlerin memnuniyetini artırmakta ve Kore'ye olan ilgiyi canlı tutmaktadır (Son, 2023). Saray mutfağı, böylece sadece tarihî bir miras değil, aynı zamanda çağdaş Kore kimliğinin önemli bir bileşeni olarak varlığını sürdürmektedir. Tarihi bağlamlarda yemeğin hazırlanması ve tüketilmesi süreçlerinin ritüelleştirilmesi, günümüz yemek uygulamaları üzerinde kalıcı bir etki bırakmıştır. Bu yemekler hâlen önemli toplumsal etkinliklerde veya aile toplantılarında hazırlanıp paylaşılmaktadır (Vellycia, 2021).

2.4. Daeryesang

Daeryesang, özellikle Goryeo ve Joseon hanedanlıkları döneminde devlet gücünün ve hükümdarlığın meşruiyetinin simgesi olarak gerçekleştirilen bir törendir. Bu tür törenler, kralın gökyüzü ve atalarla olan bağı görünür kılmakla kalmaz, aynı zamanda halk nezdinde kraliyet otoritesini pekiştiren önemli gösterilerdir (Namwong ve Waythongkhum, 2021; Noviani vd., 2023). Daeryesang'ın temelini oluşturan ritüeller arasında, Konfüçyüsçü değerlerle şekillenen jesa (atalara saygı) töreni öne çıkar. Bu ritüelde, özenle hazırlanmış yiyeceklerin belirli bir düzende sunulması, yalnızca dini bir anlam taşımakla kalmaz, aynı zamanda kraliyet ailesinin statüsünü ve atalara duyulan saygıyı temsil eder (Collins, 2013).

Tören sofralarında sunulan her bir yiyecek, belirli bir anlam taşır. Örneğin; galbi (marine kaburga) ve çeşitli banchanlar (yan yemekler) bolluğu ve refahı simgelerken, meyveler saflık ve doğurganlığı temsil eder (Škrabal, 2022; Ramsey, 2011). Bu yiyecekler yalnızca besin değil, aynı zamanda görsel ve duygusal bir sunum aracıdır. Daeryesang'ın en dikkat çekici yönlerinden biri, törene özgü yiyeceklerin hazırlanışı ve sunumudur. Tören sofraları yalnızca lezzet açısından değil, estetik açıdan da titizlikle hazırlanır. Kullanılan malzemeler, pişirme teknikleri ve sunum biçimi, Kore saray mutfağının zarafetini ve denge anlayışını yansıtır (Syahrir vd., 2020; Mort, 2017).

3. Yöntem

Bu çalışmanın amacı, Kore kültüründe geleneksel müzik (gugak) ile ritüel yemek

uygulamaları arasındaki kültürel ilişkiyi incelemektir. Müzik ve yemek, bireysel deneyimlerin ötesinde, toplumsal belleğin, kimliğin ve ritüellerin önemli bileşenleri olarak öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda, Kore'deki ritüel bağlamlarda (atalara saygı törenleri, şamanistik ayinler, saray ritüelleri vb.) müzik ve yemeğin nasıl bir arada sunulduğu, hangi kültürel anlamları taşıdığı ve bu birlikteliğin sosyokültürel işlevleri araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Kore kültürü üzerine yapılan akademik çalışmalarda genellikle müzik ve gastronomi ayrı ayrı ele alınmıştır (Lee ve How, 2021; Timokhovich ve Nikuradze, 2022). Ancak bu iki alanın ritüel pratiklerdeki etkileşimi, özellikle geleneksel bağlamlarda yeterince incelenmemiştir. Bu çalışma, hem disiplinler arası bir yaklaşım sunarak müzik ve gastronomi alanları arasında bir köprü kurmayı hem de Kore'nin kültürel ritüellerine daha bütüncül bir bakış açısı kazandırmayı hedeflemektedir.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi çerçevesinde, alan yazın taraması yoluyla ikincil veri kaynaklardan elde edilen veriler kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ikincil veriler, 1991–2024 yılları arasında yayımlanmış İngilizce akademik çalışmalar, kültürel kurum raporları ve ulusal arşiv belgelerini kapsamaktadır. Ayrıca, 2025 yılında erişilen çevrimiçi ansiklopedik ve kurumsal kaynaklardan da yararlanılmıştır. Verilerin analizinde, tematik içerik analizi ve yorumlayıcı yaklaşım temel alınmıştır. Ritüeller, "atalara saygı", "şamanistik uygulamalar", "saray seremonileri" gibi başlıklar altında sınıflandırılmış; bu ritüellerde müzik ve yemeğin birlikteliği ve sembolik işlevleri açısından analiz edilmiştir. Tematik içerik analizi sürecinde öncelikle metinler ritüel türlerine göre (atalara saygı, şamanistik törenler, saray seremonileri, mevsimsel kutlamalar vb.) sınıflandırılmıştır. Ardından her ritüelde müzik ve yemeğin işlevlerine ilişkin tekrar eden ifadeler belirlenmiş ve bu ifadeler kodlanarak “manevi anlam”, “toplumsal bağlılık” ve “kültürel sürdürülebilirlik” gibi üst temalar altında birleştirilmiştir. Kodlama süreci manuel olarak yürütülmüş, temalar literatürdeki kavramsal çerçeveye karşılaştırılarak yorumlanmıştır. Araştırma yalnızca ikincil verilere dayalı olarak gerçekleştirilmiştir; bu nedenle katılımcı gözlem, saha çalışması veya mülakat gibi birincil veri toplama yöntemleri kullanılmamıştır. Bu tercih, çalışmanın tarihsel-kültürel ritüel yapılarına odaklanması ve mevcut literatürün bu bağlamda yeterli yoğunluğa sahip olmasıyla gerekçelendirilmiştir. Bununla birlikte, doğrudan sahadan elde edilen deneyimlerin yoksunluğu, çalışmanın bir sınırlılığı olarak kabul edilmiştir. Kore'nin geleneksel ritüel pratiklerine odaklandığı için

çağdaş (modern) gastronomik deneyimler ya da popüler müzik etkinliklerini kapsamamaktadır.

4. Bulgular

Bu çalışmada elde edilen bulgular, Tablo 1’de özetlenmiştir. Tablo 1’e göre; ritüel türleri ile kullanılan gugak türleri ve sunulan yemekler arasında anlamlı kültürel eşleşmelerin bulunduğu görülmektedir. Her bir ritüel, müzik ve yemeğin birlikte sunumu aracılığıyla yalnızca estetik bir deneyim sunmakla kalmayıp; aynı zamanda toplumsal değerlerin pekiştirilmesine, topluluk bilincinin güçlendirilmesine ve ritüelin manevi boyutunun inşa edilmesine katkı sağlamaktadır. Özellikle Jongmyo Jeryeak örneğinde olduğu gibi, müzik ve yemek birlikteliği Konfüçyüsçü ideallerin törensel pratikler yoluyla görünür kılındığı güçlü bir temsil alanı oluşturmaktadır.

Tablo 1: Kore Kültüründe Ritüel Bağlamda Müzik (Gugak) ve Yemek İlişkisi

Ritüel Türü	Kullanılan Gugak Türü	Sunulan Ritüel Yemekler	Açıklama / Kültürel İşlev
Jongmyo Jeryeak (Atalara Saygı Töreni)	Jeryeak (Botaepyeong, Jeongdaeeop)	Tteok, çorba, kurutulmuş balık, soju	Konfüçyüsçü atalara saygı ritüelidir. Müzik ve yemek, ataların ruhlarını onurlandırmak için birlikte sunulur.
Gut (Şamanistik Ayin)	Sinawi (doğaçlama topluluk müziği)	Meyve, pirinç, tteok, makgeolli	Ruhlarla iletişim kurmak ve iyileştirme amaçlıdır. Müzik ruh çağırma ve trans haline geçme aracıdır. Yemek sunuları ise ruhları memnun etmek içindir.
Seollal (Yeni Yıl)	Samulnori, folk şarkıları	Tteokguk (pirinç keki çorbası), jeon (kızartmalar)	Yılın ilk günüdür. Geleneksel müzikler bazen eğlence kısmında yer alır. Yemekle ata ruhları anılır.
Chuseok (Hasat Bayramı)	Minyo (halk şarkıları), Nongak	Songpyeon (pirinç keki), tarla ürünleri	Hasat kutlamasıdır. Yemekler bolluk ve atalara şükran sunumu içindir. Müziğin rolü kutlamadır.
Saray Törenleri (Örn. Gillye, Hollye, Jinyeon)	Aak, Dangak, Hyangak	Kraliyet sofraları: Sinseollo, Gujeolpan vb.	Kral ve hanedan üyelerinin törenlerinde müzik ve yemek güç, statü ve göksel düzeni simgeler.
Doğum (Baek-il, Dol)	Minyo, Samulnori	Tteok, meyve, renkli pirinç pastaları	100. gün (Baek-il) ve 1. yaş günü (Dol) kutlamalarıdır. Yemek ve müzik, iyi dilek ve topluluk dayanışması sunar.
Ölüm (Cenaze Ritüelleri)	Bazen Moktak eşliğinde Budist ilahiler	Çorba, pilav, sade yiyecekler	Müzik genelde sade ya da yoktur. Yemek, ölüye sunu ve yas sürecinin bir parçasıdır.
60. Yaş Günü (Hwangap)	Minyo, geleneksel sahne performansları	Zengin ziyafet sofraları, geleneksel içkiler	Uzun ömür kutlamasıdır. Yemek ve müzik birlikte sunulur. Aile ve toplum onuru vurgulanır.

Kaynak: Encyclopedia of Korean Culture; Encyclopedia of Korean Folk Culture; Hwansun-gun; National Gugak Center; National Institute of Korean History; Royal Palaces and Tomb Center; Shin ve Sohn (2008); Yi (2017).

5. Sonuç ve Tartışma

Müzik, özellikle Kore geleneksel müziği olan gugak, ritüel pratiklerin ayrılmaz bir parçasıdır. Ritüelin duygusal atmosferini şekillendirir, törenin akışını yönlendirir ve katılımcılar arasında derin bir manevi bağ kurulmasına katkı sağlar. Bu yönüyle müzik, ritüelin anlamını güçlendirirken, katılımcıların duygularını ifade etmelerine ve içsel bir rahatlama yaşamalarına da yardımcı olur. Bu çalışma, Kore kültüründe geleneksel müzik (gugak) ile ritüel yemek uygulamaları arasındaki kültürel ilişkiyi ortaya koyarak, her iki unsurun da toplumsal bellek, kimlik ve kültürel süreklilik açısından taşıdığı önemi vurgulamaktadır. Ritüel bağlamlarda müzik ve yemeğin eş zamanlı kullanımı, sadece geleneksel birer öge olmanın ötesine geçerek, kolektif kimliğin yeniden inşasında ve toplumsal birlikteliğin sürdürülmesinde temel bir rol oynamaktadır.

Gugak, tarihsel çağrışımları ve duygusal derinliğiyle ritüellerin manevi boyutunu güçlendirirken; ritüel yemekler ise törensel hazırlık süreçleri ve paylaşımaya dayalı yapısıyla toplumsal etkileşimi desteklemekte, kültürel aidiyeti pekiştirmektedir. Literatürde de belirtildiği üzere, yemeğin ritüellere dahil edilmesi bireylerde anlam ve tatmin hissini artırmakta; bu da sosyal uyumu ve paylaşılan deneyimler yoluyla duygusal bağları kuvvetlendirmektedir (Vohs vd., 2013; Rokach, 2020). Kore ritüellerinde kullanılan belirli yiyecekler, atalara duyulan saygıyı ve toplumsal hafızayı simgeleyerek, kültürel değerlerin nesilden nesile aktarımında etkili bir araç haline gelmektedir (Park vd., 2017). Bu bağlamda yemek, yalnızca fiziksel bir ihtiyaç değil, aynı zamanda kültürel kimliğin taşıyıcısı ve sembolik bir anlatı aracıdır.

Müzik ve yemek arasındaki bu kültürel etkileşim, geleneksel törenlerde birbirini tamamlayan unsurlar olarak öne çıkmakta; birlikte sunulduklarında hem bireysel hem de toplumsal düzeyde kimlik, bağlılık ve anlam üretimi süreçlerini desteklemektedir (Kwon ve Park, 2018; Neely vd., 2016). Bu bütüncül yapı, kültürel değerlerin sürdürülebilirliğini sağlarken, aynı zamanda ritüel deneyimin çok boyutlu doğasını da gözler önüne sermektedir (Coe vd., 2018; Sulistiyowati vd., 2022). Ayrıca bu geleneksel müzik ve yemek birlikteliği, gastronomi temelli kültürel turizm faaliyetleri açısından da zengin bir anlatı ve deneyim alanı sunmaktadır.

Kore ritüel kültürü, tarihsel derinliği, kültürel çeşitliliği ve sembolik zenginliği ile dikkat çeker. Ritüeller, sadece dini ya da geleneksel pratikler olmakla kalmaz; toplumsal birlikteliği, kültürel devamlılığı ve manevi deneyimi bir arada sunar. Gıda, müzik ve

törenselle uygulamaların bir araya gelmesiyle şekillenen bu bütüncül yapı, Kore kültüründe geçmişten günümüze uzanan güçlü bir köprü işlevi görmektedir. Modernleşmeye ve küreselleşmeye rağmen, bu ritüeller hâlâ canlılığını korumakta ve toplumsal bellekte güçlü bir yer edinmektedir. Ayrıca çalışma sonucunda elde edilen bulgular hem kültürel sürdürülebilirlik hem de gastronomik ve müzikal mirasın yorumlanması açısından katkı sağlayabilir. Kore dışındaki diğer Asya kültürlerinde müzik ve ritüel yemek birlikteliği incelenerek, kültürel benzerlikler ve farklılıklar değerlendirilebilir. Örneğin, Japonya’da Kagura danslarında müzik, tanrılara sunulan yemeklerle birlikte bir kutsama aracı olarak kullanılırken; Çin’deki Konfüçyüs tapınaklarında gerçekleştirilen ritüel yemek sunumları ve geleneksel müzikler, benzer bir biçimde kolektif belleği yapılandırma işlevi üstlenmektedir. Bu karşılaştırmalı bakış, gugak ve ritüel yemek uygulamalarının yalnızca Kore’ye özgü değil, Asya’nın genel kültürel dokusunun bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır. Gugak performanslarının gerçekleştiği canlı ritüellerin gözlemlenmesi ve bu ritüellere katılanlarla mülakat yapılması, daha derinlemesine kültürel analizler sunabilir.

Kaynakça

- Aditya, T. P. (2023). Impact the effect of shamanism in modern society in South Korea. *International Journal of Current Science Research and Review*, 06(02), 1093-1102. <https://doi.org/10.47191/ijcsrr/v6-i2-25>
- Baek-il (2025), *Encyclopedia of Korean Culture*, <https://encykorea.aks.ac.kr/Article/E0022291>, (Erişim tarihi: 16.06.2025)
- Baek-il (2025), *National Institute of Korean History*, https://contents.history.go.kr/front/km/view.do?levelId=km_010_0050_0010_0040, (Erişim tarihi: 16.06.2025)
- Baergen, R. N., Thaker, H. M., & Heller, D. S. (2013). Placental release or disposal? Experiences of perinatal pathologists. *Pediatric and Developmental Pathology*, 16(5), 327–330. <https://doi.org/10.2350/13-05-1338-0a.1>
- Bell, M. (2021). Performing Death and Memory: Ancestral Rites of North Koreans in Exile. *Korean Studies* 45, 141-164. <https://dx.doi.org/10.1353/ks.2021.0007>.
- Brien, D. L. (2013). “Concern and sympathy in a pyrex bowl”: Cookbooks and Funeral Foods. *M/C Journal*, 16(3), 1-7. <https://doi.org/10.5204/mcj.655>
- Campays, P., & Said, V. (2017). Re-Imagine. *M/C Journal*, 20(4). <https://doi.org/10.5204/mcj.1250>
- Cenaze törenleri. (2025). *Hwasun-gun Grand Culture Encyclopedia*. <https://hwasun.grandculture.net/hwasun/toc/GC05601765> (Erişim tarihi: 16.06.2025)
- Chin, S. (1991). Korean birthday rituals. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 6(2), 145–152. <https://doi.org/10.1007/bf00056752>

- Choe, S., & Hong, J. (2018). Can information positively influence familiarity and acceptance of a novel ethnic food? A case study of Korean traditional foods for Malaysian consumers. *Journal of Sensory Studies*, 33(3), 1-13. <https://doi.org/10.1111/joss.12327>
- Choi, J. H. (2007). Approaching the mobile culture of East Asia. *M/C Journal*, 10(1), 2-9. <https://doi.org/10.5204/mcj.2588>
- Chung, H. (2011). A study on the Korean food(Hansik) Curriculum of Culinary Art & Science related department - Focus on the mainly four-year universities in Korea -. *Korean Journal of Human Ecology*, 20(1), 183–194. <https://doi.org/10.5934/kjhe.2011.20.1.183>
- Chuseok (2025), *Encyclopedia of Korean Culture*, <https://encykorea.aks.ac.kr/Article/E0057862#section-4>, (Erişim tarihi: 16.06.2025)
- Coe, K., Benitez, T., Tasevska, N., Arriola, A., & Keller, C. (2017). The use of family rituals in eating behaviors in Hispanic mothers. *Family & Community Health*, 41(1), 28–36. <https://doi.org/10.1097/fch.0000000000000170>
- Collins, P. (2013). Gods, Heroes, Rituals, and Violence: Warfare in Neo-Assyrian art. In *De Gruyter eBooks* (pp. 619–644). <https://doi.org/10.1515/9781614510352.619>
- Connor, W. (2023). Making it magical. *M/C Journal*, 26(5). <https://doi.org/10.5204/mcj.3006>
- Dol (2025), *Encyclopedia of Korean Culture*, <https://encykorea.aks.ac.kr/Article/E0016146>, (Erişim tarihi: 16.06.2025)
- Dol (2025), *Encyclopedia of Korean Folk Culture*, <https://folkency.nfm.go.kr/topic/detail/107>, (Erişim tarihi: 16.06.2025)
- El-Ati, Y. A., & Deraz, A. (2018). The effect of authenticity on customers' positive emotions and perceived value in Korean restaurants. *International Journal of Heritage, Tourism, and Hospitality*, 12(2), 50–65. <https://doi.org/10.21608/ijhth.2019.31650>
- Hongu, N., Kim, A. S., Suzuki, A., Wilson, H., Tsui, K. C., & Park, S. (2017). Korean kimchi: promoting healthy meals through cultural tradition. *Journal of Ethnic Foods*, 4(3), 172–180. <https://doi.org/10.1016/j.jef.2017.08.005>
- Hwangap (2025), *Encyclopedia of Korean Culture*, <https://encykorea.aks.ac.kr/Article/E0064949>, (Erişim tarihi: 16.06.2025)
- Hwangap (2025), *Encyclopedia of Korean Folk Culture*, <https://folkency.nfm.go.kr/topic/회갑상>, (Erişim tarihi: 16.06.2025)
- Iliyaskyzy, D., Abagan, A., & Saudanbekova, S. (2024). The four ceremonial occasions in Korean traditional culture: Past and present. *Bulletin of the L. N. Gumilyov Eurasian National University: Political Science, Regional Studies, Oriental Studies, Turkology Series*, 148(3), 165–180. <https://doi.org/10.32523/2616-6887/2024-148-3-165-180>
- Im, H. (2023). A development plan of research projects of the Busan National Gugak Center- focusing on researching and discovering local traditional arts-. *National Gugak Center*, 47, 431–444. <https://doi.org/10.29028/jngc.2023.47.431>

- Ivena, A. B., & Natalia, E. C. (2023). Kopiko product placement in Korean drama on brand awareness. *Communicare Journal of Communication Studies*, 10(1), 22-41. <https://doi.org/10.37535/101010120233>
- Jang, G., & Paik, W. K. (2012). Korean Wave as tool for Korea's new cultural diplomacy. *Advances in Applied Sociology*, 02(03), 196–202. <https://doi.org/10.4236/aasoci.2012.23026>
- Jang, S., & Kim, D. (2015). Enhancing ethnic food acceptance and reducing perceived risk: The effects of personality traits, cultural familiarity, and menu framing. *International Journal of Hospitality Management*, 47, 85–95. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2015.03.011>
- Jongmyo Jeryeak (2025), *Royal Palaces and Tomb Center*, <https://royal.khs.go.kr/ROYAL/contents/R105040000.do>, (Erişim tarihi: 16.06.2025)
- Jung, J. (2019). Ritualization of affection and respect: two principles of Confucian ritual. *Religions*, 10(3), 1-12. <https://doi.org/10.3390/rel10030224>
- Jung, M. (2023). A study on the performance space characteristics and actual conditions of Gugak performance halls. *National Gugak Center*, 48, 215–248. <https://doi.org/10.29028/jngc.2023.48.215>
- Kang, S. H. (2023). The Problems An improvement Direction of High School Music Appreciation and Criticism Textbook. *Korean Association for Learner-Centered Curriculum and Instruction*, 23(17), 1–15. <https://doi.org/10.22251/jlcci.2023.23.17.1>
- Kim, C. (2017). Let them eat Royal Court cuisine! Heritage politics of defining global Hansik. *Gastronomica the Journal of Food and Culture*, 17(3), 4–14. <https://doi.org/10.1525/gfc.2017.17.3.4>
- Kim, Y. (2023). A Study on the relationship between Kim Dongmin's Family and the situation before and after the opening of the National Gugak Center during the korean war. *National Gugak Center*, 48, 9–36. <https://doi.org/10.29028/jngc.2023.48.009>
- Koo, H. Y., Choung, S. Y., & Jeong, H. S. (2016). Measures to improve culinary trends in Korean court food based on the perception of Korean royal court cuisine. *Korean Journal of Food and Cookery Science*, 32(3), 370–381. <https://doi.org/10.9724/kfcs.2016.32.3.370>
- Kunkunrat, K. (2024). Korean cultural diplomacy: Uniting society through soft power. *Best Journal of Administration and Management*, 2(3), 157–162. <https://doi.org/10.56403/bejam.v2i3.155>
- Kustritz, A. (2018). Transmedia Serial Narration: crossroads of media, story, and time. *M/C Journal*, 21(1). <https://doi.org/10.5204/mcj.1388>
- Kwon, H., & Park, J. H. (2018). American power in Korean shamanism. *Journal of Korean Religions*, 9(1), 43–69. <https://doi.org/10.1353/jkr.2018.0002>
- Lee, C. G., & How, S. (2021). Hallyu tourism: The effects of broadcast and music. *Tourism Economics*, 29(1), 282–287. <https://doi.org/10.1177/13548166211048274>
- Lee, H. A. (2014). Managing the living through the dead. *Journal of Historical Sociology*, 27(3), 402–422. <https://doi.org/10.1111/johs.12056>

- Lee, J. (2022). A study on the development plan through analysis of the status of the middle school gugak education. *National Gugak Center Journal*, 46, 131–154. <https://doi.org/10.29028/jngc.2022.46.131>
- Letourneau, L., & Pigeon, L. (2023). Questioning Customs and Traditions in Culinary Ethics: the Case of Cruel and Environmentally Damaging Food Practices. *Food Ethics*, 8(1), 1-17. <https://doi.org/10.1007/s41055-022-00116-0>
- Mills, S. (2012). Sounds to soothe the soul: Music and bereavement in a traditional South Korean death ritual. *Mortality*, 17(2), 145–157. <https://doi.org/10.1080/13576275.2012.675231>
- Moon, O. (2022). Dining elegance and authenticity: Archaeology of royal court cuisine in Korea. In *Berghahn Books* (pp. 11–30). <https://doi.org/10.1515/9781782385639-004>
- MoonOk-Pyo, N. (2010). Dining elegance and authenticity: Archaeology of royal court cuisine in Korea. *Korea Journal*, 50(1), 36–59. <https://doi.org/10.25024/kj.2010.50.1.36>
- Mort, F. (2017). On tour with the prince: Monarchy, imperial politics and publicity in the Prince of Wales's dominion tours 1919–20. *Twentieth Century British History*, 29(1), 25–57. <https://doi.org/10.1093/tcbh/hwx037>
- Namwong, T., & Waythongkhum, Y. (2021). Designing an infographic via an Android operating system application for the royal graduation ceremony of Ramkhamhaeng University. *E3S Web of Conferences*, 284, 04011. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202128404011>
- Neely, E., Walton, M., & Stephens, C. (2016). Fostering social relationships through food rituals in a New Zealand school. *Health Education*, 116(5), 434–448. <https://doi.org/10.1108/he-03-2015-0012>
- Noviani, N. L., Mustolehudin, M., Mardhiyani, N. L., Muzayanah, U., & Maknun, M. L. (2023). The religious-cultural aspect of Kanjeng Gusti Pangeran Adipati Arya (KGPA) Mangkunegara IX funeral ceremony. *Al-Qalam*, 29(2), 210–221. <https://doi.org/10.31969/alq.v29i2.1292>
- Oh, D. H., & Yang, J. S. (2024). Beyond rites and rituals. *Journal of Student Research*, 13(3), 1-10. <https://doi.org/10.47611/jsr.v13i3.2647>
- Oh, S., Bay, B. H., Kim, H., Lee, H. Y., & Yoon, S. (2024). Commemoration of body donors in a religiously diverse society: A tale of two Korean medical schools. *Anatomical Sciences Education*, 17(8), 1618–1627. <https://doi.org/10.1002/ase.2462>
- Oktay, S., & Ekinci, E. K. (2019). Medicinal food understanding in Korean gastronomic culture. *Journal of Ethnic Foods*, 6(1), 1-11. <https://doi.org/10.1186/s42779-019-0003-9>
- Park, G. I., Byun, Y. S., Jeon, M. J., & Sakong, J. (2017). The associations between blood mercury levels and shark meat intake among workers in Gyeongsangbuk-do. *Annals of Occupational and Environmental Medicine*, 29(1), 1-7. <https://doi.org/10.1186/s40557-017-0185-9>
- Puspita, R. E., Ayuningrum, A. N. P. D., Zulaikha, Y., & Thaker, M. A. B. M. T. (2022). Look-ahead behavior in food culture: The case of Korean food buying. *JSW (Jurnal Sosiologi Walisongo)*, 6(1), 59–72. <https://doi.org/10.21580/jsw.2022.6.1.10713>

- Ramsey, G. (2011). The queen and the city: Royal female intervention and patronage in Hellenistic civic communities. *Gender & History*, 23(3), 510–527. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0424.2011.01655.x>
- Rokach, A. (2020). Belonging, togetherness and food rituals. *Open Journal of Depression*, 9(4), 77–85. <https://doi.org/10.4236/ojd.2020.94007>
- Saray törenleri. (2025). *National Gugak Center – Korean Musicology Series*. <https://www.gugak.go.kr/synap/skin/doc.html?fn=3f73bde6ef662a05d95441df4581b598&rs=/synap/sn3hcv/result/upload/sites/gugak/files/site/20200102/> (Erişim tarihi: 16.06.2025)
- Schlottmann, D. (2020). Korean shamanism: Betwixt & between. *Membrana – Journal of Photography Theory and Visual Culture*, 5(1), 37–57. <https://doi.org/10.47659/m8.037.4.pro>
- Seollal. (2025). *Encyclopedia of Korean Culture*. <https://encykorea.aks.ac.kr/Article/E0028997#section-6> (Erişim tarihi: 16.06.2025)
- Shin, S., & Sohn, J. (2008). A study on traditional Korean rites foods for the construction of a traditional Korean food data integration system. *The Korean Journal of Food and Nutrition*, 21(2), 243–255.
- Škrabal, O. (2022). From royal court to ancestral shrine: Transposition of command documents in early Chinese epigraphy. *Manuscript and Text Cultures*, 1, 143–204. <https://doi.org/10.56004/v1s143>
- Son, C. M. (2023). Exploring the impact of cultural heritage on destination branding and tourist experiences: Perspective from South Korea. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 6(1), 1–10. <https://doi.org/10.53819/81018102t4138>
- Sulistiyowati, E., Setiadi, S., & Haryono, E. (2022). Food traditions and biodiversity conservation of the Javanese Community in Gunungkidul Karst, Yogyakarta Province, Indonesia. *Biodiversitas Journal of Biological Diversity*, 23(4), 2080–2092. <https://doi.org/10.13057/biodiv/d230443>
- Surya, R., & Lee, A. G. (2022). Exploring the philosophical values of kimchi and kimjang culture. *Journal of Ethnic Foods*, 9(1), 1–14. <https://doi.org/10.1186/s42779-022-00136-5>
- Surya, R., & Nugroho, D. (2023). Kimchi throughout millennia: a narrative review on the early and modern history of kimchi. *Journal of Ethnic Foods*, 10(1), 1–16. <https://doi.org/10.1186/s42779-023-00171-w>
- Timokhovich, A., & Nikuradze, O. (2022). Digital trends in the consumption of South Korean music industry cultural products. *KnE Social Sciences*, 20–28. <https://doi.org/10.18502/kss.v7i2.10271>
- Van Bogaert, D. K., & Ogunbanjo, G. (2008). Post-birth rituals: Ethics and the law. *South African Family Practice*, 50(2), 45–46. <https://doi.org/10.1080/20786204.2008.10873693>
- Vellycia, V. (2021). Beyond entertainment: Gastrodiplomacy performance in Korean drama and reality show. *Communicare Journal of Communication Studies*, 8(2), 104–118. <https://doi.org/10.37535/101008220212>
- Vohs, K. D., Wang, Y., Gino, F., & Norton, M. I. (2013). Rituals enhance consumption. *Psychological Science*, 24(9), 1714–1721. <https://doi.org/10.1177/0956797613478949>

- Wu, Y., Liang, H., Shen, Y., & Jiang, Q. (2022). The ritualization of classic confucian spirit of Jing (reverence and respect): Evidence from traditional Chinese capping ritual. *Religions*, 13(10), 989. <https://doi.org/10.3390/rel13100989>
- Yang, O. (2023). The meaning of nongak (農樂) education in vocational high school and the direction of nongak education in higher education. *Sookmyung Institute of Global Governance*, 2(1), 56–65. <https://doi.org/10.56485/jous.2023.2.1.56>
- Yang, Z., Wang, S., & Yoon, T. (2024). The effect of short-form video on travel decision-making process: An integration of AIDA and MGB models. *International Journal of Tourism Research*, 26(1), 1-12. <https://doi.org/10.1002/jtr.2632>
- Yi, Y. B. (2017). The ritual food of gut as an explanation system of Korean shamanism. *The Critical Review of Religion and Culture*, 32, 186–218. <https://doi.org/10.36429/crrc.32.6>
- Yoo, Y., Ju, Y., & Sohn, S. Y. (2017). Quantitative analysis of a half-century of K-Pop songs: Association rule analysis of lyrics and social network analysis of singers and composers. *Journal of Popular Music Studies*, 29(3), e12225. <https://doi.org/10.1111/jpms.12225>

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul onayına gerek duyulmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışma tek yazar tarafından hazırlanmıştır.

1.Yazar: % 100

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışmada herhangi bir kurum kuruluş ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

ÖTANAZİ BİR TURİZM TÜRÜ OLARAK KABUL EDİLEBİLİR Mİ? ÖTANAZİ TURİZMİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

CAN EUTHANASIA BE CONSIDERED A FORM OF TOURISM? A CONCEPTUAL EVALUATION OF EUTHANASIA TOURISM

Seher KONAK^a İzzat GASIMOV^b

Özet

Ötanazi tıp, etik, din, hukuk ve sosyoloji gibi birçok disiplinde sıklıkla tartışılan ve toplumsal düzeyde önemli etkiler yaratan bir olgudur. Ötanazi turizmi kavramı, alanyazında henüz yeni bir terim olup, kapsamı net bir şekilde belirlenmemiştir. Alanyazın taraması sonucunda, bireylerin intihar etmek amacıyla gerçekleştirdikleri seyahatlerde iki temel motivin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu amaçlardan birincisi, herhangi bir tıbbi destek almadan yaşamını kendi isteğiyle sonlandırmak için yapılan seyahatlerdir. İkincisi ise, ötanaziye doğrudan gerçekleştirmek amacıyla yapılan seyahatlerdir. Bu iki temel amacı kapsayan vakalar için uluslararası alanyazında "intihar turizmi" terimi kullanılmaktadır. Bu kavramlar genel olarak "ölüm turizmi", "hüzün turizmi" ve "medikal turizm" başlıkları altında ele alınarak güçlendirilmektedir. Ötanazi uygulamalarının bazı ülkelerde yasallaşmasıyla birlikte, "ötanazi turizmi" olarak bilinen yeni bir kavram ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın amacı, ötanazi turizmini kavramsal düzeyde ele alarak yeniden tanımlamak, diğer turizm türlerinden farklarını ortaya koymak ve ötanazi hizmetlerine ilişkin yasal düzenlemeleri değerlendirmektir. Bu çalışma, turizm alanyazınında yeni bir kavramı tartışmaya açmakta, "intihar turizmi" ile "ötanazi turizmi" arasındaki farkları ortaya koymakta ve son olarak, ötanazi turizmüne yönelik yeni bir tanım önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ötanazi Turizmi, İntihar Turizmi, Ölüm Turizmi, İntihar Seyahati, Medikal Turizm

Abstract

Euthanasia is a phenomenon that is frequently debated across various disciplines such as medicine, ethics, religion, law, and sociology, and it creates significant impacts at the societal level. The concept of euthanasia tourism is relatively new term in the literature, and its scope has yet to be clearly defined. A review of the literature indicates that there are two main motivations for individuals traveling with the intent to end their lives. The first involves traveling to end one's life without any medical assistance. The second entails traveling to directly undergo euthanasia with professional support. These two types of cases are commonly addressed in the international literature under the term "suicide tourism." These concepts are also reinforced under broader categories such as "death tourism," "dark tourism," and "medical tourism." With the legalization of euthanasia in certain countries a new form of tourism known as "euthanasia tourism" has emerged. The aim of this study is to conceptualize euthanasia tourism, differentiate it from other types of tourism, and evaluate the legal regulations and boundaries associated with euthanasia services. This study introduces a new concept into the tourism literature, highlights the distinctions between 'suicide tourism' and 'euthanasia tourism,' and ultimately proposes a new definition of euthanasia tourism.

Keywords: Euthanasia Tourism, Suicide Tourism, Death Tourism, Suicide Travel, Medical Tourism

Makale Geliş Tarihi: 24.06.2025 Makale Kabul Tarihi: 16.12.2025

Sorumlu Yazar (Corresponding Author): Seher KONAK (skonak@ogu.edu.tr)

^a Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Eskişehir/Türkiye (skonak@ogu.edu.tr) ORCID: 0000-0002-6847-9754

^b Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir/Türkiye (izzatgasimov22@gmail.com) ORCID: 0009-0009-7587-2309

DOI: 10.5281/zenodo.1800771

1. Giriş

Ötanazi, tıp, etik, din, hukuk ve sosyoloji gibi birçok disiplini ilgilendiren çok boyutlu bir kavram olarak, günümüz toplumlarında sıkça tartışılan hassas konuların başında gelmektedir. Özellikle bireylerin "ölme hakkı"na sahip olup olmadığı sorusu; insan hakları, yaşam kalitesi, hasta özerkliği ve toplumsal değerler bağlamında çeşitli tartışmaları beraberinde getirmektedir.

Genel olarak ötanazi, kişinin dayanılmaz acılar çektiği ya da yaşam kalitesinin ciddi biçimde azaldığı durumlarda, yaşamına tıbbi müdahale ile ya da müdahaleyi sonlandırmak suretiyle son verilmesi anlamına gelmektedir. Ötanaziye yönelik yasal ve etik düzenlemeler ülkeden ülkeye farklılık göstermekte; bazı ülkelerde bireysel bir hak olarak tanınırken, pek çok ülkede yasa dışı kabul edilmektedir (Math ve Chaturvedi, 2012). Ayrıca, ötanaziye dair toplumsal tutumların kültürel, dini, sosyoekonomik ve bireysel değişkenlere bağlı olarak anlamlı şekilde farklılaştığı gözlemlenmektedir (Rathor vd., 2014; Rosenthal, 2013).

Bu kapsamda, ötanazi kavramı alanyazında genellikle tıp, hukuk, ahlak ve teoloji eksenlerinde incelenmiş; etik ikilemler ve hukuki düzenlemeler üzerine yoğunlaşmıştır. Örneğin, Sulu (2017) ötanaziyi hukuk ve din perspektifinden ele alırken, Aşkın ve Yeğrim (2022) ötanaziyi hastanın kendi geleceğini belirleme hakkı çerçevesinde değerlendirmiştir. Ancak, ötanazinin yalnızca yerel sağlık sistemleriyle değil, aynı zamanda sınır ötesi sağlık hizmetleriyle de ilişkilendirilmeye başlanması, bu konuyu turizm bağlamında da ele almayı gerektirmiştir.

Yapılan alanyazın taraması, son yıllarda uluslararası düzeyde artan mobilitayla birlikte bireylerin ötanazinin yasal olduğu ülkelere yönelerek bu hizmetten yararlanma eğiliminin arttığını ortaya koymaktadır. Bu eğilim, alanyazında “ötanazi turizmi” kavramı çerçevesinde tartışılmaya başlanmıştır. Bununla beraber, mevcut çalışmalar incelendiğinde, söz konusu kavramın henüz yeterince yer bulmadığı ve çoğunlukla "intihar turizmi", "ölüm turizmi" veya "hüzün turizmi" gibi başlıklar altında ele alındığı görülmektedir (Annadurai vd., 2014; Khan, 2015; Yayla ve Altan, 2020; Carrigan, 2023). Buna karşın, ötanazi hizmeti almak amacıyla yasal düzenlemelerin elverişli olduğu ülkelere yapılan tek yönlü seyahatlerin kendine özgü dinamikleri ile etik ve medikal boyutları, ötanazinin bir turizm türü olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorusunu gündeme getirmektedir.

Bu terminoloji kaynaklı boşluklar göz önüne alındığında, bu çalışma ötanazi turizmi kavramına ilişkin net bir tanım sunmayı, ötanazi turizmini diğer turizm türlerinden ayıran özgün nitelikleri ortaya koymayı ve farklı ülkelerdeki ötanaziye yönelik yasal düzenlemeleri karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Alanyazında, ötanazi turizmi konusundaki teorik ve uygulamalı çalışmaların az sayıda olması dikkate alındığında, bu araştırmanın hem kavramsal netlik sağlaması hem de konuya disiplinlerarası bir perspektiften yaklaşarak mevcut yazındaki boşluğu doldurması hedeflenmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Ötanazi Kavramı

Ötanazi terimi etimolojik olarak "eu" iyi ve "thanatos" ölüm kelimelerinin birleşmesinden oluşmakta ve "iyi ölüm" anlamına gelmektedir (Eddy ve Alles, 1982, s. 25). Ötanazi kavramı, hukuk, ahlak ve din gibi birçok alanda derin etkiler uyandıran bir konu olup, tedavi imkânlarıyla iyileştirilemeyen ve ciddi acılar çektiren hastalıklarla mücadele eden bireylerin, tıbbi desteğin sonlandırılması yoluyla ölüme bırakılması olarak tanımlanabilir (Sulu, 2017, s.551). Diğer bir tanıma göre ise, tıbben iyileşme ihtimali olmayan hastaların acılarını sona erdirmek amacıyla ölümlerine destek olunması anlamını taşımaktadır (Yukcu vd., 2024).

Ötanazi, yalnızca tıbbi ve hukuki değil, aynı zamanda etik ve dini boyutlarıyla da derinlemesine tartışılan bir olgudur. Farklı inanç sistemleri, insan hayatının değeri, ölümün anlamı ve bireysel iradenin sınırları konusunda çeşitli yaklaşımlar geliştirmiştir. Bu çerçevede, ilahi (semavi) dinler ile ilahi olmayan (doğal veya evrensel) dinlerin ötanaziye bakış açıları dikkat çekici farklılıklar göstermektedir.

İslam dini, insan yaşamını ilahi bir emanet olarak görmekte ve yaşamın sonlandırılmasına ilişkin mutlak yetkinin yalnızca Allah'a ait olduğunu kabul etmektedir. Bu nedenle, intihar ve ötanazi uygulamaları İslam'da kesin olarak yasaklanmıştır. Bu yaklaşım, Kur'an-ı Kerim'de yer alan "Kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı merhametlidir" (Nisa Suresi, 4/29) ayeti ile Hz. Muhammed'in intihar eden kimsenin ebedi olarak cehennem azabına uğrayacağına dair hadisiyle de pekiştirilmektedir (Sulu, 2017).

Yahudilikte yaşam, Tanrı'nın kutsal bir armağanı olarak görülmekte ve hayatın her anı değerli kabul edilmektedir. Bu nedenle, bireyin kendi yaşamına ya da başka birinin

yaşamına son verme hakkı bulunmamaktadır. Yahudi dini hukukunda (Halakha), hayatı kasten sonlandırma fiili ciddi bir günah olarak kabul edilmektedir (Yukcu vd., 2024).

Hristiyanlıkta, yaşam Tanrı'ya ait kabul edilmekte ve onun izni olmaksızın sonlandırılmayacağı savunulmaktadır. Katolik öğretiyeye göre, intihar ve ötanazi Tanrı'nın iradesine karşı gelmek anlamına gelmektedir. Orta Çağ teologlarından Thomas Aquinas, intiharı "doğaya, topluma ve Tanrı'ya karşı işlenen bir suç" olarak nitelendirmektedir (Güven, 2000).

Budizm'de, yaşamın kutsallığı kabul edilmekle birlikte bireyin acı çekmeden Nirvana'ya ulaşma hakkı da önemsenmektedir. Bu nedenle, özellikle tedavisi mümkün olmayan hastalıklar ve dayanılmaz acıların söz konusu olduğu durumlarda istemli ötanaziye daha hoşgörülü yaklaşılabilir. Budist etik anlayışına göre, niyet (cetana) belirleyici bir unsur kabul edildiğinden, kişinin kendini öldürme eylemi kötü niyet taşımayıp yalnızca acıyı sonlandırma amacı taşıyorsa, bu durum mutlak bir biçimde kınanmayabilir (Sulu, 2017).

Şintoizm, Japon kültüründe köklü etkisi olan, doğa merkezli ve atalara saygıyı esas alan bir inanç sistemidir. Kutsal metinlerde ötanaziye ilişkin doğrudan bir hüküm bulunmamakla birlikte, bireysel acılar, toplumsal sorumluluk ve onur kavramları çerçevesinde bazı durumlarda ötanaziye daha esnek bir yaklaşım sergilenebilmektedir. Şinto inancında, bireyin toplum üzerindeki yükünü azaltmak amacıyla yaşamını sonlandırması belirli koşullarda anlayışla karşılanabilmektedir. Bu yaklaşım, özellikle Japon kültüründe geleneksel olarak "onurlu ölüm" anlayışı ile örtüşmektedir (Long, 2005).

Türk Dil Kurumu'na göre ötanazi "ölme hakkı" olarak geçmektedir (sozluk.gov.tr). Ötanazi, Türkçede "iyi", "güzel" ve "ıstıraplı ölüm" anlamlarına gelmektedir ve ilk kez Bacon tarafından tanımlanmıştır (Akcan, 2013). Bu kavram, en yalın biçimiyle bir bireyin yaşamını sona erdirmeye eylemini ifade etmektedir (Kutlu vd., 2018). Ancak, bu tanımın basit görünümüne rağmen, ötanazi son derece karmaşık bir konu olup dini, hukuki ve etik yönleriyle ele alınması gereken bir meseledir (Sulu, 2016; Kutlu vd., 2018). Ötanazi türleri Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Ötanazi Türleri

Türü	Tanım
Dar Anlamda Ötanazi	Acı çeken ve yaşamının sonuna yaklaşan bir hastanın acısını dindirmek amacıyla gerçekleştirilen ötanazi türüdür.
Geniş Anlamda Ötanazi	Hayatın yaşanmaya değmeyeceğine hükmedilen koşullarda gerçekleştirilen ötanazi türüdür.
Gönüllü Ötanazi	Hastanın kendi talebi doğrultusunda tercih ettiği ötanazidir.
Gönüllü olmayan Ötanazi	Bilinçsiz durumda olan hastanın yakınlarının ya da daha önceki ifadelerine dayanarak gerçekleştirilen ötanazidir.
Aktif Ötanazi	Bir hastanın ölmesine neden olabilecek bilimsel bir yöntemin kullanılmasıdır.
Pasif Ötanazi	Aktif tedaviyi bırakmak yoluyla veya hastanın tedavisini reddederek ölümüne yol açmaktır.
Kazai Ötanazi	Mahkeme kararı gerektiren ötanazi türüne "kazai" ötanazi denilmektedir.
Medikal Ötanazi	Mahkeme kararına ihtiyaç duyulmadan gerçekleştirilen ötanaziye medikal ötanazi denilmektedir.

Kaynak: Serdaroğlu, 2016; Kutlu vd., 2018; Filiz vd., 2023 çalışmalarından derlenmiştir.

Tablo 1'e göre, dar anlamda ötanazi, genellikle ölüm sürecinin son aşamasında olan hastaların acısını dindirmeye yönelikken, geniş anlamda ötanazi, yaşamın yaşanmaya değer olup olmadığına dair daha subjektif değerlendirmelere dayanmaktadır. Gönüllü ötanazi, hastanın açık rızasına dayalı iken; gönüllü olmayan ötanazi, hastanın bilinçsiz durumda olması gibi nedenlerle üçüncü şahısların kararını içermektedir. Aktif ötanazi, yaşamı sonlandıran doğrudan bir tıbbi müdahaleyi ifade ederken, pasif ötanazi hastaya yönelik tedavilerin durdurulması veya reddedilmesini kapsamaktadır. Kazai ötanazi, mahkeme kararıyla gerçekleştirilen bir uygulama iken, medikal ötanazi yalnızca hekim kararıyla, yargı sürecine ihtiyaç duyulmaksızın gerçekleştirilmektedir. Bu farklılıklar, ötanazinin etik, hukuki ve kültürel boyutlarının çeşitliliğini ve uygulamada ne denli karmaşık bir yapı arz ettiğini ortaya koymaktadır.

2.2. Ülkelerin Ötanaziye Yasal ve Medikal Bakış Açıları

Ötanazinin yasal durumu ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Ötanazinin aktif şekilde uygulandığı ülkeler arasında Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Kanada, Kolombiya, Avustralya, Yeni Zelanda ve İspanya yer almaktadır. Ayrıca, Almanya, İngiltere ve Fransa bu bağlamda dikkate alınan ülkelerdir (Rietjens, 2009).

Ötanazinin bir suç olarak kabul edilip edilemeyeceği ve ayrı bir kanun maddesi kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konuları ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. Birçok ülkenin ceza kanunları ötanaziye özel bir yer ayırmaz ve genellikle kasıtlı öldürme kapsamında ele alır. Bu duruma Fransa, Arjantin, Brezilya,

Bulgaristan, Yugoslavya, İsveç, Rusya ve Macaristan gibi ülkeler örnek verilebilir. Bazı ülkelerde ise Tıbbi Deontoloji Kanunları, ötanaziyi açıkça yasaklayan hükümler içerir (İlhan, 2011). Ötanazinin yasal olduğu ülkeler karşılaştırmalı olarak verilmiştir (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2: Ötanazi ve Hekim Yardımlı İntihar Konusunda Bazı Ülkeleri Karşılaştırma

Ülkeler	Ötanazi	Hekim Yardımlı İntihar	Yaş Sınırlaması	Gerekli Tanı	Belirti Durumu
İsviçre	Yasa dışı	Yasal	Belirli değil	Hiçbiri	Hiçbiri
Hollanda	Yasal	Yasal	12	Hiçbiri	İyileşme olasılığı bulunmayan katlanılmaz acı
Kolombiya	Yasal	Yasal	6	Terminal aşaması	Bir hastalığın bitiş evresi
Belçika	Yasal	Yasal	Hiçbiri	Yetişkin olmayanlar çocukları	Katlanılması güç zihinsel veya fiziksel acılara yol açan tıbbi açıdan faydasız durum
Kanada	Yasal	Yasal	18	Hiçbiri	Kalıcı ve katlanılmaz ağrılarla birlikte seyreden, tedavi edilmesi imkânsız ağır tıbbi durum.
Lüksemburg	Yasal	Yasal	18	Hiçbiri	Sürekli katlanılmaz acı çeken ve iyileşme olasılığı bulunmayan tedavi edilemez durum.

Kaynak: Yayla ve Altan, 2020, s. 509

Tablo 2’de bazı ülkelerde ötanazi ve hekim yardımlı intihar uygulamalarına dair hukuki çerçeve karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Bu bağlamda, ötanazi ve hekim yardımlı intihar kavramları sıklıkla birbirine karıştırılsa da, aralarında önemli yapısal ve etik farklılıklar bulunmaktadır. Ötanazi, genellikle hastanın ölümünün doğrudan bir hekim ya da sağlık personeli tarafından gerçekleştirilmesini içerirken; hekim yardımlı intihar, hekimin yalnızca ölümcül dozda ilaç sağlayarak hastanın bu süreci kendi iradesiyle başlatmasını ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, ötanazide ölüm eylemi üçüncü bir kişi tarafından gerçekleştirilirken, hekim yardımlı intiharda karar ve uygulama süreci doğrudan hastanın kendisine aittir. Bu farklılık bazı ülkelerin yasal yaklaşımlarına da yansımaktadır. Örneğin, İsveç’de ötanazi yasa dışı kabul edilirken, hekim yardımlı intihar yasal çerçevede uygulanabilmektedir. Hollanda, Belçika ve Kanada gibi ülkelerde

ise her iki uygulama da yasal olarak kabul görmektedir. Bu farklılıklar, ülkelerin etik değerleri, tıbbi uygulama ilkeleri ve insan hakları anlayışlarıyla doğrudan ilişkilidir.

2001 yılında Hollanda'da ötanazi ve tıbbi yardımlı ölüm uygulamaları yasal hale getirilmiştir. Bir yıl sonra Belçika'da ötanazi yasalaşmıştır. Zamanla ötanaziyi yasal hale getiren ülke sayısı artmış ve 2008 yılında Lüksemburg bu uygulamayı yasalaştırmıştır. Belçika, 2014 yılında ötanazi uygulamalarıyla ilgili yaş sınırlamalarını tamamen kaldırarak bu konuda daha da ileri bir adım atmış ve bu uygulamayı benimseyen ilk ülke olmuştur. Bu yasa ile terminal aşamadaki (yani hastalığın tıbbi olarak geri dönüşü olmayan, yaşamın sonuna gelindiği ve ölümün yakın olduğu evresi) ve iyileşmesi mümkün olmayan hastalara sahip ailelere ötanazi seçeneği tanınmıştır. Sadece Belçika'da, 1400 ötanazi vakası uygulanmıştır (Rodriguez, 2014). Benzer bir düzenleme Hollanda'da da yürürlüğe girmiştir; ancak burada 12 yaş altındaki çocuklar için ötanazi yasal değildir. Belçika'da 2016 yılında yürürlüğe giren çocuk yasasıyla birlikte, 17 yaşında reşit olmayan bir genç, hekim yardımlı intihar ile yaşamını sona erdirmiştir (Çelik, 2016).

Ötanazi turizminin ana destinasyonlarından biri olan İsviçre'de (Higginbotham, 2011), yasal boşluk nedeniyle ötanazi hizmetleri verilmektedir. İsviçre Ceza Kanunu'nun 115. maddesinde "Bencil nedenlerle başka bir kişiyi intihara teşvik eden veya buna yardım eden kişi, beş yıla kadar hapis veya para cezasıyla cezalandırılır" hükmü yer almaktadır. Bazıları bu maddedeki "bencil" sözcüğünün, STK'ların bu konudaki mücadelesi nedeniyle İsviçre'de dolaylı olarak kabul edilen ötanazi için geçerli olmadığını ileri sürmektedir (Çoban vd., 2017).

Bazı ülkeler, ceza kanunlarında ötanaziyi ayrı bir suç olarak tanımlamıştır. Bu tür bir düzenlemenin gerekçesi olarak failin acıma duygusu ile mağdurun kendi ölümünü istemesi gösterilmektedir. İtalya, Yunanistan, Finlandiya, Norveç, Almanya ve Polonya bu gruptaki ülkelerdir. Öte yandan, bazı ülke ve eyaletlerde ötanazi yasal olarak kabul edilmekte ve uygulanmaktadır; örneğin Hollanda, Belçika ve ABD'nin Texas Eyaleti (Filiz vd., 2023). Bu ülkelerde ötanazinin uygulanabilmesi için belirli şartlara ve prosedürlere uyulması gerekmektedir. Ayrıca, aktif ötanaziye kıyasla pasif ötanazi daha fazla tercih edilmektedir.

Ötanazinin yasal hale gelmesi düşüncesi, 1906 yılında New York'ta Tıp Akademisi'nde, 1907'de yine New York'ta düzenlenen Uluslararası Verem Kongresi'nde, 1913'te Alman Parlamentosu'nda ve 1936'da İngiliz Lordlar Kamarası'nda gündeme gelmiştir

(Emanuel, 1994). ABD’de etkinlik gösteren “Euthanasie Cemiyeti”, tedavinin mümkün olmadığı durumlarda acı çeken hastalar için ötanaziyi savunmaktadır. Bu dernek 1947 yılında hükümete bu konuya dair bir kanun teklifi sunmuş, ancak bu teklif yasalaşmamıştır (Dowbiggin, 2005). Belirli ötanazi vakaları, ötanazinin yasalaşma konusunu sıkça gündeme getirmiştir, ancak çoğu durumda yasalaşma talepleri geri çevrilmiştir (Emanuel, 1994). Yasalaşmanın ve konunun gelişim sürecinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından bazı olaylara ve bunların süreç üzerindeki etkilerine değinmek mümkündür. Özetle, ABD’de aktif ötanazi henüz yasalaşmamıştır. Ancak hastalar, yeniden hayata döndürülmeme talebinde bulunabilir ve hekimler bu isteğe saygı gösterebilirler (Beauchamp ve Childress, 2019).

Hollanda’da ise gönüllü aktif ötanazi, 2002 yılında ‘Termination of Life on Request and Assisted Suicide Act – Euthanasia Act’ kapsamında yasal olarak tanınmakta ve yargı kararlarıyla desteklenmektedir (The Regional Euthanasia Review Committees, 2022). Hollandalı hastalar, ölme hakkını belirli koşullar altında kullanabilmekte ve bu hakkı hekimlerine devredebilmektedir (Van der Heide vd., 2007). Hekimler, bu yasal çerçeveye uygun hareket ettikleri takdirde yasal koruma altına alınmaktadır. Bu yasal düzenleme şu koşulları kapsamaktadır (İlhan, 2011):

1. Hasta, ötanaziyi gönüllü olarak talep etmelidir.
2. Hastanın acıları hekimin değerlendirmesine göre katlanılmaz seviyede olmalıdır.
3. Acıları hafifletmek için tüm mümkün tedavi yöntemleri denenmiş olmalıdır.
4. Hasta, ötanazi hakkında tam ve doğru bilgilendirilmiş olmalıdır.
5. Hekim, bağımsız bir başka hekimle konsültasyon yaparak talebin tıbbi açıdan uygunluğunu doğrulamalıdır.

Almanya’da ötanazinin hukuki durumu tam olarak netleşmiş değildir. Ceza Kanunu’nda aktif ötanazi suç teşkil etmekte ve hekimin bu süreçte bir rol oynaması yasaklanmıştır. 2015 yılında Ceza Kanunu’na, sistemli bir şekilde sağlanan intihar yardımını suç olarak tanımlayan 217. madde eklenmiş; ancak bu düzenleme beş yıl yürürlükte kaldıktan sonra 2020 yılında Federal Anayasa Mahkemesi tarafından anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmiştir (Kayacan, 2023).

2.3. Türk Hukukunda Ötanazinin Yeri

Türkiye’de ötanaziye ilişkin özel bir yasal düzenleme bulunmamakta olup, bu eylem kasten adam öldürme suçu kapsamında değerlendirilmektedir (Türk Ceza Kanunu [TCK],

2004, m. 81). Pasif ötanaziye ilişkin olarak da herhangi bir açık düzenleme bulunmamakta, bu durum da hukuki belirsizlik yaratmaktadır. Ayrıca, 1960 yılından beri yürürlükte olan Tıbbî Deontoloji Nizâmnamesi'nin 13. maddesinin üçüncü fıkrası ve 14. maddesi, hekimlerin tedaviyi sonlandırmalarına izin vermemektedir. Bu durum, Türkiye'de ötanazi uygulamalarının hem hukuki hem etik düzeyde açıkça yasaklandığını göstermektedir (Centel, 2001). Toplumda ötanaziye yönelik rasyonel bir eğilim bulunsa da, özellikle Doğu kültürünün etkisi, bu uygulamanın benimsenmesini zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, ötanazinin toplumsal düzeyde kabulü ancak köklü yapısal ve kültürel dönüşümlerle mümkün olabilir. Türkiye'de her ne kadar ötanazi uygulanmıyor gibi görünse de, uygulamada durum farklıdır. Özellikle, derin koma, bitkisel hayat ve beyin ölümü gibi yeniden hayata dönme olasılığının kalmadığı durumlarda, bazı hekimlerin kendi tıbbi değerlendirmeleri ile pasif ötanazi uygulayabildikleri görülmektedir (Tekiş, 2023).

3. Yöntem

Bu çalışmada, ötanazi kavramı ile ilişkili 'intihar turizmi' ve 'ötanazi turizmi' gibi kavramlara yönelik akademik yayınlar incelenmiştir. İlgili alanyazına Web of Science veri tabanında "euthanasia tourism" ve "suicide tourism" anahtar kelimelerinden en az birini içeren makaleler seçilmiştir. Seçilen çalışmalar nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi tekniği ile incelenmiş; kavramsal benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmuştur. Doküman analizi, araştırmacının ilgili belgeleri sistematik bir şekilde değerlendirmesini ve elde edilen verileri yorumlamasını sağlar (Kıral, 2020).

Araştırmada 10.10.2025 tarihinde Web of Science veri tabanında 2015–2025 yılları arasında yayımlanan 21 makale tespit edilmiş; seçim kriteri olarak konuya ilişkinlik, bilimsel nitelik ve erişilebilirlik esas alınmıştır. Erişime açık olan 9 makale incelenmiştir. Çalışma, elde edilen verilerden hareketle ötanazi turizmi kavramının alanyazındaki kullanım biçimlerini incelemeyi ve mevcut kavramsal farklılıklara dayanarak yeni bir tanım önerisi geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, ötanazi turizmi ile intihar turizmi arasındaki kavramsal farklılıklar tablolastırılarak karşılaştırılmış ve yeni tanımın oluşturulmasında esas alınmıştır.

Forster (1994) doküman analizinin beş aşamada yapılabileceğini belirtmektedir: (1) Dokümanlara ulaşma, (2) dokümanların orijinalliğini kontrol etme, (3) kodlama ve

kategorilendirme için bir sistem benimseme, (4) veriyi analiz etme ve (5) veriyi kullanma. Elde edilen veri analizinde tematik analiz kullanılmıştır.

4. Bulgular

Doküman analizi sonucunda elde edilen 2015-2025 yılları arasında yayımlanan erişime açık olan 9 makaleden elde edilen veriler belirli temalar altında incelenmiştir.

Tematik sınıflandırma

- "İntihar turizmi ile ötanazi turizmi tanımı"
- "İntihar turizmi ile ötanazi turizmi arasındaki farklar"
- "Etik ve hukuki tartışmalar"

4.1. Ötanazi Turizmi Nedir?

Ötanazi turizmi, henüz yeni bir kavram olduğundan, kapsamı net bir şekilde belirlenmemiştir. Mevcut çalışmalar, ötanazi turizmini genellikle "intihar turizmi (suicide tourism)" başlığı altında incelemektedir (Gauthier vd., 2014; Khan, 2015; Carrigan, 2023). İntihar turizmi kavramı, bireyin herhangi bir tıbbi destek almadan veya yasal bir sağlık sistemi çerçevesinde olmaksızın, yaşamına son verme niyetiyle başka bir ülkeye yaptığı bireysel ve özerk seyahatleri tanımlamak için kullanılmaktadır (Kılıç ve Akyurt, 2011; Amujo ve Otubanjo, 2012; Shondell Miller ve Gonzalez, 2013; Sperling, 2019). İntihar turizmi, bireyin intiharını kolaylaştırmak amacıyla başka bir birey tarafından destek sağlanabilecek bir yere seyahat etmesi olarak tanımlanmaktadır (Shondell Miller ve Gonzalez, 2013, s. 296).

Ötanazi turizmi ise çoğu zaman yasal düzenlemelere sahip ülkelerde, bireyin hekim gözetiminde, kontrollü ve tıbbi bir süreç eşliğinde yaşamına son verme kararını uygulamak üzere seyahat etmesini içermektedir (Yu vd., 2020; Ladki vd., 2016; Wen vd., 2023; Akın, Mutlu ve Akın, 2022). Bu yönüyle ötanazi turizmi, intihar turizmine kıyasla daha sınırlı, düzenlenmiş ve profesyonel bir süreci temsil etmektedir. Ayrıca, intihar turizmi sıklıkla bireyin kendi başına gerçekleştirdiği, informal veya yasa dışı yönlerle de açık olan bir pratiği kapsarken; ötanazi turizmi doğrudan sağlık hizmeti kapsamında sunulan, etik komiteler ve hekim kararlarıyla desteklenen bir tıbbi müdahale biçimidir (Yang vd., 2023). Bu nedenle, bu çalışmada "intihar turizmi" yerine "ötanazi turizmi" kavramının kullanılması, alanyazında yaygın olarak benimsenen kavramsal çerçeveye uyumlu bir tercih olup (Callaghan, 2011; Christou, 2021) aynı zamanda analiz kapsamını daraltan ve disiplinlerarası incelemeye olanak sağlayan bir yaklaşımı temsil etmektedir.

Ötanazi turizmi kavramına bakıldığında, bireyin intihar etmek amacıyla bir yerden başka bir yere yaptığı seyahatlerde iki güdünün ön plana çıktığı görülmektedir. Bu güdülerden birincisi, tıbbi bir yardım almadan yaşamını kendi isteğiyle sonlandırmak için yapılan seyahatlerdir. İkinci güdü ise, doğrudan ötanaziye gerçekleştirmek amacıyla gerçekleştirilen seyahatlerdir. Bu iki temel güdüyü esas alan vakalar için uluslararası yazında "suicide tourism" terimi kullanılmaktadır (Gauthier vd., 2014; Williams, 2020; Christou, 2021; Carrigan, 2023). Bununla birlikte, özellikle ötanaziye gerçekleştirmek için yapılan seyahatleri tanımlamak için "ötanazi turizmi-euthanasia tourism" (Çoban vd., 2017; Yu vd., 2020; Karumathil ve Tripathi, 2022; Shomron, 2022; Carrigan, 2023) kavramı kullanılmaktadır. Ötanazi turizmi ile ilgili tartışmalardan biri de "ölme hakkı" kavramına odaklanmaktadır. Bu bağlamda, bireyin özerkliğine saygı duyulması gerektiği ve yaşamının son döneminde, katlanılmaz ağrılar çeken bireylerin ölme hakkına saygı duyulması gerektiği ileri sürülmektedir (Torun vd., 2012). Dini ve etik değerler nedeniyle bazı ülkeler bu turizm türüne karşı çıkarken, özellikle Batı ülkeleri, ötanazi turizmi kapsamında turist çekerek ekonomik kazanç sağlamaktadır (Ladki vd., 2016). Ancak, ticari kaygılarla gerçekleştirilen ötanazi uygulamalarının bir turizm türü veya ürünü olarak kabul edilmesi, turizmin tanımı ve temel özellikleriyle örtüşmemektedir.

Alanyazında ötanazi turizmi, farklı kavramsal çerçeveler altında incelenmekte ve "intihar turizmi" (suicide tourism) (Callaghan, 2011; Carrigan, 2023; Yang vd., 2023), "hekim yardımlı intihar turizmi" (assisted suicide tourism) (Yu vd., 2020; Yayla & Altan, 2020; Messmer, 2021; Wen vd., 2023), "ölüm turizmi" (death tourism) (Pratt vd., 2019; Erdem ve Fettahoğlu, 2022), "hüzün turizmi" (dark tourism) (Stone, 2010; Shondell Miller ve Gonzalez, 2013; Bauer, 2021; Pernecky ve Hardy, 2024) ve "medikal turizm" (medical tourism) (Connell, 2006) gibi çeşitli terimlerle ifade edilmektedir.

Hekim yardımlı intiharın yasalarca yasaklandığı ülkelerde bireylerin, bu hizmetin yasal olduğu ülkelere seyahat etmeleri "ölüm turizmi" ya da "ötanazi turizmi" olarak adlandırılmaktadır (Rodriguez, 2014). Ölüm turizmi, bireyin yaşamını sonlandırmak amacıyla başka bir ülkeye yaptığı ve genellikle geri dönüşü olmayan tek yönlü bir seyahat olarak tanımlanmaktadır (Pratt vd., 2019, s. 2). Shondell Miller ve Gonzalez (2013), ölüm turizminin alternatifi olarak 'intihar turizmi' veya 'ötanazi turizmi' kavramlarını öne sürmekte ve kısmen hüzün turizmini kapsadığını belirtmektedir. Ancak, hüzün turizmi alanyazında net bir biçimde tanımlanmıştır. Hüzün turizmi, ölüm, felaket ve acıyla

ilişkilendirilen mekânların turistik amaçlarla ziyaret edilmesi olarak ifade edilmektedir (Foley ve Lennon, 1996). Bu bağlamda, hüzün turizminin ötanazi turizmi ve intihar turizmi kavramlarından farklı olduğu anlaşılmaktadır.

4.2. Ötanazi Turizmi: Yeni Kavramsal Öneri

Higginbotham (2011), sosyal psikoloji yaklaşımıyla hekim yardımlı intihar ve ötanazi turizminin boş zaman etkinlikleri ve turizm kapsamında değerlendirilemeyeceğini ileri sürmektedir. Nitekim, bireylerin yaşamlarına hekim desteğiyle son vermek amacıyla yaptıkları seyahatler, ötanazinin, bir turizm türü olarak kabul edilmesini mümkün kılmamaktadır (Yu vd., 2020). Bu durum, turizmin genel tanımı ve doğasına aykırıdır. Dünya Turizm Örgütü'nün (1995) tanımına göre turizm, "insanların olağan çevreleri dışındaki yerlere, ardışık olarak bir yıldan daha kısa bir süre için, boş zaman, iş veya diğer amaçlarla yaptıkları seyahat ve bu yerlerdeki konaklamaları kapsayan faaliyetlerdir." (UNWTO, 1995).

Buna karşılık, Ladki ve diğerleri (2016), ötanaziye medikal turizmin bir ürünü olarak ele almakta; hekim yardımlı intiharın bireyin yaşamına kendi iradesiyle son vermesi anlamına geldiğini ve tıbbi müdahale gerektirdiğini belirterek medikal turizm bağlamında değerlendirmektedir. Ancak medikal turizm, bireylerin ikamet ettikleri yerlerde çeşitli nedenlerle erişemedikleri medikal tedavi olanaklarını temin etmek için farklı bölgelere seyahat etmeleri şeklinde tanımlanmaktadır (Albayrak, 2013, s.112). Yu ve diğerleri (2020) intihar turizminin bu bağlamda medikal turizmden farklı olduğunu ileri sürmektedir. Benzer şekilde, Connell (2006), ötanazi turizminin medikal turizmin bir alt türü olarak değerlendirilemeyeceğini, çünkü bunun geri dönüşü olmayan bir seyahat biçimi olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla, ötanazi turizmini medikal turizmin bir ürünü olarak ele almak mümkün değildir.

Ötanazi turizmini net bir tanımla daha iyi kavramsallaştırmak için öncelikle bu olgunun bir turizm mi yoksa yalnızca bir seyahat mi olarak değerlendirileceği sorusu önem kazanmaktadır. Leiper (1979) ile Pratt ve diğerlerinin (2019) çalışmalarında, intihar seyahati, ötanazi turizmi için tek yönlü bir bilet satın alınması anlamına gelmektedir. Teorik olarak bu tanım yalnızca turistik destinasyon bölgelerine odaklanmaktadır. Ayrıca, ötanazi seyahatinin taşıdığı olası etik riskler şunlardır (Shondell Miller ve Gonzalez, 2013; Çoban vd., 2017; Yu vd., 2020):

- Sağlık hizmetlerinin metalaştırılması,

- Ötanazinin ahlaki ve etik açıdan sorgulanması,
- Ötanazinin bazı ülkelerde yasak olmasından dolayı, bu uygulamaların yasal olduğu ülkelere seyahat edilmesi.
- Ötanazinin belirli bir ücret karşılığında yapılması.

Tablo 3: İntihar Turizmi ile Ötanazi Turizmi Arasındaki Farklılıklar

Boyut	İntihar Turizmi	Ötanazi Turizmi
Tanım	Bireyin, kendi yaşamını sonlandırmak amacıyla başka bir ülkeye seyahat etmesi.	Yasal çerçevede, hekim aracılığıyla yaşamın sonlandırılması amacıyla seyahat edilmesi.
Uygulayıcılar	Çoğunlukla birey kendi yöntemini uygular veya medikal olmayan kişilerden yardım alır.	Hekim ötanaziyi doğrudan uygular veya ilaç vererek bireyin kendi uygulamasını sağlar (hekim yardımcı intihar).
Hukuki durum	Çoğu ülkede yasa dışıdır; yalnızca İsviçre gibi bazı ülkelerde belirli şartlarda tolere edilir.	Hollanda, Belçika, Kanada gibi bazı ülkelerde yasal; sıkı prosedür ve denetime tabidir.
Motivasyon	Gizlilik, daha “kontrollü” ölüm arayışı, yasal engelleri aşma.	Yasal ve güvenli bir süreçte yaşamı sonlandırma isteği.
Destinasyonlar	İsviçre (örn. Dignitas, Exit).	İsviçre (hekim yardımcı intihar), Hollanda ve Belçika (ötanazi), Kanada (MAiD).
Etik/sosyal tartışmalar	Medikal olmayan aktörlerin rolü, aile üzerindeki etkiler, suçlama ve gizli ağların riski.	Sağlık sistemi, uygunluk kriterleri, etik kurullar ve kayıt süreçleri.

Kaynak: Shondell Miller ve Gonzalez, 2013; Yu vd., 2020; Yayla ve Altan, 2021; Sperling, 2022; Carrigan, 2023 çalışmalarından derlenmiştir

Tablo 3’te yapılan değerlendirmelerin sonrasında çalışmada ötanazi turizminin intihar turizminden farklılıkları ortaya konulmakta ve ötanazi turizmi için yeni bir tanım önerilmektedir. Ötanazi turizmi, **"bireylerin ötanazi hizmeti almak üzere ötanazinin yasal olduğu ülkelere gerçekleştirdikleri geri dönüşü olmayan bir seyahat"** olarak tanımlanabilir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, alanyazında sıklıkla “intihar turizmi” kavramı ile birlikte ele alınan sınır ötesi ölüm amaçlı seyahatler, kavramsal olarak daha dar ve net bir çerçeveye oturtularak “ötanazi turizmi” başlığıyla incelenmiştir. Çünkü, “intihar turizmi”, bireyin tıbbi yardım almaksızın yaşamını sonlandırmak amacıyla yaptığı, çoğu zaman yasa dışı ya da gayri resmi nitelikteki seyahatleri kapsarken (Shondell Miller ve Gonzalez, 2013; Sperling, 2019), “ötanazi turizmi” belirli yasal ve etik kurallar çerçevesinde, hekim desteğiyle gerçekleştirilen kontrollü bir sağlık hizmeti seyahati olarak tanımlanmaktadır (Ladki vd.,

2016; Yu vd., 2020). Bu çalışmanın yaptığı kavramsal ayırım, ötanazi turizmine ilişkin alanyazındaki terminolojik belirsizlikleri giderme amacını taşımakta; kavramların birbirinin yerine kullanılmasıyla oluşan metodolojik karmaşaya dikkat çekmektedir. Sonuç olarak, “ötanazi turizmi” kavramının özgün, tutarlı ve sınırları belirli bir kavramsal kategori olarak ele alınması gerektiği savunulmakta; bu yönüyle çalışma alanyazına kuramsal düzeyde özgün bir katkı sunmaktadır. Bu çalışmanın bulguları erişilebilir olan makalelerle sınırlıdır.

Turizm araştırmacıları ötanazi turizminin mevcut sorunları çözüp çözmediğini veya yeni sorunlar yaratıp yaratmadığını sorgulamaktadır. Ayrıca, turizm sektörü bu yeni iş türünü benimsemeye ne ölçüde hazırdır sorusu önem kazanmaktadır. Konaklama ve turizm sektörünün ötanazi hizmetlerini medikal turizm kapsamında bir ürün olarak benimseyip benimsemeyeceği ise belirsizliğini korumaktadır (Ladki vd., 2016). Ancak, Shondell Miller ve Gonzalez (2013) destekli intihar uygulamalarının yani ötanazinin artışının, turizm sektöründe uygulanabilir bir pazar/segment oluşturduğunu ileri sürmektedir. Diğer taraftan, Mondal ve Bhowmik (2018) yardımcı intihardan elde edilen ticari gelirin, çeşitli ülkelerde yasallaştırılma olasılığını taşıdığını ve bu durumun ülkede destekli intihar/ötanazi turizminin ortaya çıkışına yol açabileceğini öne sürmektedir.

Akın, Mutlu ve Akın (2022) tarafından sağlık çalışanlarının ötanazi turizmine yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla bir ölçek geliştirilmiştir. Bu tutum ölçeği, Akın ve Mutlu (2025) tarafından yapılan araştırmada Türk hekimlerinin ötanazi turizmine ilişkin algılarını ölçmek için kullanılmıştır. Bu çalışmada önerilen yeni tanımdan hareketle, gelecek araştırmalarda ötanazi turizmine yönelik yeni bir tutum ölçeği geliştirilebilir; bu ölçekte özellikle “seyahat” boyutu vurgulanarak, bireylerin yasal uygulamalara erişim için yaptıkları seyahatlerin tutum üzerindeki etkisi değerlendirilebilir.

Mevcut alanyazın incelendiğinde, ötanazi çalışmalarının ağırlıklı olarak sağlık sektörü, etik tutum ve sağlık çalışanlarının tutumu gibi konulara odaklandığı görülmektedir. Ancak, ötanazi kavramına ilişkin olarak turizm endüstrisinin (tur operatörleri, hizmet sağlayıcılar vb.) nasıl tepki verdiğine dair bir yanıt bulunmamaktadır; bu durum alanyazında önemli bir boşluk oluşturmaktadır. Gelecek araştırmalar, önerilen yeni tanım doğrultusunda, hizmet sağlayıcılar, aracı kurumlar ve diğer turizm aktörlerinin algılarını ölçerek, turizm endüstrisinin ötanazi turizmine yönelik tepkilerini inceleyebilirler.

Kaynakça

- Akcan, E. A. (2013). Ötenazi. *Journal of İstanbul University Law Faculty*, 71(1), 3-26.
- Albayrak, A. (2013). *Alternatif Turizm*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Akın, A., Mutlu, H. T., ve Akın, A. (2022). Sağlık çalışanlarının ötenazi turizmine yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 10(4), 3386-3400.
- Akın, A., ve Mutlu, H. T. (2025). Do Turkish physicians support euthanasia/death tourism?. *European Journal of Tourism, Hospitality and Recreation*, 15(1), 23-35.
- Amujo, O. C. ve Otubanjo, O. (2012). Leveraging rebranding of “unattractive” nation brands to stimulate post-disaster tourism. *Tourist Studies*, 12(1), 87-105.
- Annadurai, K., Danasekaran, R., ve Mani, G. (2014). Euthanasia: Right to die with dignity. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 3(4), 477-478.
- Aşkın, U. ve Yeğrim, K. (2022). Ötenazi ve hastanın kendi geleceğini belirleme hakkı arasındaki ilişki. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (52), 1-24.
- Bauer, I. L. (2021). Death as attraction: The role of travel medicine and psychological travel health care in ‘dark tourism’. *Tropical Diseases, Travel Medicine and Vaccines*, 7(1), 24.
- Beauchamp, T. L., ve Childress, J. F. (2019). *Principles of biomedical ethics* (8th ed.). Oxford University Press.
- Belek, H.A. (2023). Legal approach to euthanasia in Turkey and the world. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 163- 175.
- Callaghan, S. (2011). Death tourism [Travelling for life-ending procedures.]. *Precedent (Sydney, NSW)*, (107), 34-39.
- Carrigan, K. (2023). One-way ticket to Zürich: Presentations of ‘suicide tourism’ in European news media. *Mortality*, 1-16.
- Çelik, A. (2016). *İslâm hukuku açısından yaşama hakkı ve ötenazi*, [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Ankara Üniversitesi.
- Centel, N. (2001). *Türk Ceza Hukukuna Giriş*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Christou, P. A. (2021). Suicide tourism: Leiper's tourism system theoretical perspective. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 69(2), 300-304.
- Çoban, Ö., Dilek, S. E., ve Harman, S. (2017). İntihar bir turizm türü olarak değerlendirilebilir mi? *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 7(1), 137-151.
- Cohen, I. G. (2015). Medical tourism for services illegal in patients’ home country. In *Handbook on Medical Tourism and Patient Mobility* (pp. 350-359). Edward Elgar Publishing.
- Connell, J. (2006). Medical tourism: Sea, sun, sand and... surgery. *Tourism Management*, 27(6), 1093-1100.

- Dowbiggin, I. (2005). *A concise history of euthanasia: Life, death, God, and medicine*. Rowman & Littlefield.
- Eddy, J. M. ve Alles, W. F. (1982). A teaching strategy on euthanasia. *Health Education, 13*(6), 25-25.
- Erdem, R. ve Fettahoğlu, R. (2022). Sağlık hizmetleri açısından ölüm turizmi. *Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(1), 29-37.
- Emanuel, E. J. (1994). The history of euthanasia debates in the United States and Britain. *Annals of Internal Medicine, 121*(10), 793–802.
- Filiz, M., Karagöz, Y., ve Karaşin, Y. (2023). Ötenazi konusunda algı: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (52)*, 268-284.
- Foley, M. ve Lennon, J. J. (1996). JFK and dark tourism: A fascination with assassination. *International Journal of Heritage Studies, 2*(4), 198–211.
- Forster, N. (1994). The analysis of company documentation. C. Cassell & G. Symon (Eds.) içinde, *Qualitative methods in organizational research, a practical guide* (s. 147-166). SAGE publication.
- Gauthier, S., Mausbach, J., Reisch, T. ve Bartsch, C. (2014). Suicide tourism: A pilot study on the Swiss phenomenon. *Journal of Medical Ethics, 1*-7.
- Güven, K. (2000). *Kişilik hakları ve ötenazi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Higginbotham, G. (2011). Assisted-suicide tourism: Is it tourism? *Tourismos, 6*(2), 177-185.
- İlhan, H. (2011). “Ötenazi” kavramının ahlak felsefesi açısından incelenmesi, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], İstanbul Üniversitesi.
- Karumathil, A. A. ve Tripathi, R. (2022). Culture and attitudes towards euthanasia: An integrative review. *OMEGA-journal of Death and Dying, 86*(2), 688-720.
- Kayacan, D. N. (2023). Almanya’da yardımlı intihar. *Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 5*(1), 81-116.
- Khan, M.A, (2015). Suicide tourism, *International Journal of Multidisciplinary Research and Development, 2*(3): 639-642.
- Kılıç, B. ve Akyurt, H. (2011). Destinasyon imajı oluşturmada hüzün turizmi: Afyonkarahisar ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı. *University of Gaziantep Journal of Social Sciences, 10*(1), 209-232.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8*(15), 170-189.
- Kutlu, İ., Çavuşoğlu, O., ve Uygun, K. K. (2018). Ötenazi algısı üzerine nitel bir araştırma. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4*(2), 241-253.
- Ladki S.M., Hajjar E. M., Nacouzi, Y., Nasereddine, L., ve Mahmoud N. (2016) Euthanasia services: The next health tourism wave, *International Journal of Health Management and Tourism, 1*(2): 1-16.

- Long, D. E. (2005). *Shinto: Origins, rituals, festivals, spirits, sacred places*. New York: Oxford University Press.
- Math, S. B. ve Chaturvedi, S. K. (2012). Euthanasia: Right to life vs right to die. *Indian Journal of Medical Research*, 136(6), 899–902.
- Messmer, S. N. (2021). *From taboo to tourist attraction: Assisted suicide in Switzerland* (Unpublished master's thesis). University of Chicago, Chicago, IL.
- Mondal, A. P. ve Bhowmik, P. (2018). Physician assisted suicide tourism—A future global business phenomenon. *The Business & Management Review*, 10(1), 35-43.
- O'Leary, Z. (2017). *The essential guide to doing your research project* (3rd ed.). SAGE Publications.
- Pernecky, T. ve Hardy, A. (2024). *Leisure, loss, and death: Probing intersections in research narratives*. *Leisure Sciences*, 46(6), 900-909.
- Pratt, S., Tolkach, D., ve Kirillova, K. (2019). Tourism & death. *Annals of Tourism Research*, 78, 102758.
- Rathor MY, Abdul Rani MF, Shahar MA, Jamalludin AR, Che Abdullah ST, Omar AM, ve Mohamad Shah AS. (2014). Attitudes toward euthanasia and related issues among physicians and patients in a multicultural society of Malaysia. *J Family Med Prim Care*, 3(3), 230-237.
- Rietjens, J.A. (2009). Two decades of research on euthanasia from the Netherlands. What have we learnt and what questions remain?. *Journal of Bioethical Inquiry*, 6, 271-283.
- Rodriguez, C. (2014) Will Belgium's legalized child euthanasia trigger death tourism? Forbes. [http:// www.forbes.com/sites/ceciliarodriguez/2014/03/06/2378/](http://www.forbes.com/sites/ceciliarodriguez/2014/03/06/2378/), [Erişim Tarihi: 20.03.2025].
- Rosenthal, M. S. (2013). The end-of-life experiences of 9/11 civilians: Death and dying in the World Trade Center. *OMEGA - Journal of Death and Dying*, 67(4), 329–361.
- Serdaroğlu, E. B. (2016). Ötenazi-ölme hakkı. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(3), 463-491.
- Shomron, B. (2022). The mediated discourse and voice of euthanasia: The Israeli media as a case study. *Medical Humanities*, 48(1), 76-84.
- Shondell Miller, D. ve Gonzalez, C. (2013). When death is the destination: The business of death tourism—despite legal and social implications. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*. 7(3), 293-306.
- Sperling, D. (2019). *Suicide tourism: Understanding the legal, philosophical, and socio-political dimensions*. Oxford University Press.
- Stone, P. (2010). *Death, dying and dark tourism in contemporary society: A theoretical and empirical analysis* [Unpublished PhD Thesis]. University of Central Lancashire.
- Sulu, M. (2017). Ötenazi üzerine. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*. 22(1), 551-574.

- Tekiş, E. (2023). *Tıp fakültesi öğrencilerinin etik duyarlılık düzeylerinin incelenmesi*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- The Regional Euthanasia Review Committees. (2022). *Annual report 2022*. The Hague: Government of the Netherlands.
- Torun, S., Kadioğlu, S., Tanrıverdi, G., Öztunç, G., ve Akbaş, M. (2012). Bir üniversite hastanesinde çalışan hekimlerin ötanaziye, yardımcı intihara, resüsite etmeme kararına ilişkin görüşleri. Y. I. Ülman ve F. Artvinli (Eds.), *Değişen dünyada biyoetik* (s. 237-243). Türkiye Biyoetik Derneği Yayını.
- Türk Ceza Kanunu [TCK] No. 5237. (2004, 12 Ekim). *Resmî Gazete* (Sayı: 25611). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf> [Erişim Tarihi: 15.05.2025].
- Türk Dil Kurumu (2024). Retrieved from <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 20.04.2025].
- Van der Heide, A., Onwuteaka-Philipsen, B. D., Rurup, M. L., Buiting, H. M., Van Delden, J. J., Hanssen-de Wolf, J. E., ... & van der Wal, G. (2007). End-of-life practices in the Netherlands under the Euthanasia Act. *New England Journal of Medicine*, 356(19), 1957-1965.
- Wen, J., Goh, E., ve Yu, C. E. (2023). Segmentation of physician-assisted suicide as a niche tourism market: An initial exploration. *Journal of Hospitality & Tourism Research*. 47(3), 574-589.
- Williams, G. (2020). Daniel Sperling, Suicide Tourism, *Medical Law Review*, 28(3), 633–641.
- World Tourism Organization. (1995). *Technical manual: Collection of tourism expenditure statistics*. Madrid: UNWTO.
- Yang, S., Mohd Isa, S., Ramayah, T., ve Zheng, Y. (2023). Where does physician-assisted suicide tourism fit in the tourism discipline? *Anatolia*, 34(1), 71-75.
- Yayla, E. ve Altan, F. (2020). An overview of physician-assisted suicide tourism. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*. 6(3), 503-514.
- Yu, C. E., Wen, J., ve Meng, F. (2020). Defining physician-assisted suicide tourism and travel. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 44(4), 694-703.
- Yukcu, S., Karyağdı, N. G., ve Korga, S. (2024). Ötenazi-sürdürülebilirlik maliyet fayda analizi. *Trends in Business and Economics*, 38(4), 202-210.

Etik Kurul İzni

Makalede etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur.

Katkı Oranı Beyanı

1.Yazar: %50 2. Yazar: %50

Çıkar Çatışması Beyanı

Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

JRTR

JOURNAL OF RECREATION AND TOURISM RESEARCH
ISSN: 2148-5321

EXAMINATION OF SALT MUSEUMS IN THE WORLD IN THE CONTEXT OF CULTURAL HERITAGE TOURISM AND RECOMMENDATIONS FOR TÜRKİYE

KÜLTÜREL MİRAS TURİZMİ BAĞLAMINDA DÜNYADAKİ TUZ MÜZELERİNİN İNCELENMESİ VE TÜRKİYE'YE YÖNELİK ÖNERİLER

Yusuf Ziya AKBAŞ^a

Abstract

Salt has played a significant role for humanity throughout history, not only as a foodstuff but also as an economic, cultural, and social asset. In this context, salt museums stand out as important institutions showcasing salt's historical production methods, cultural significance, and industrial heritage. The aim of this study is to examine the role of salt, which has held strategic economic, social, and cultural value throughout human history, within the tourism phenomenon and, in this context, to reveal the role and functions of salt museums worldwide and how they are utilized as tourist attractions. The study utilized secondary data and included a total of 12 salt museums worldwide as a sample. The evaluation explains how these museums stand out as effective tools in preserving, transferring, and transforming cultural heritage into economic value. The study concludes with evaluations and offers suggestions for sites in Türkiye that could serve as examples of salt heritage.

Keywords: Salt Museums, Cultural Heritage Tourism, Türkiye

Özet

Tuz, tarihsel süreçte insanlık için yalnızca bir gıda maddesi değil, aynı zamanda ekonomik, kültürel ve sosyal bir değer olarak da önemli bir rol oynamıştır. Tuz müzeleri de bu bağlamda, tuzun tarihsel üretim yöntemlerini, kültürel önemini ve endüstriyel mirasını sergileyen önemli kurumlar olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı insanlık tarihi boyunca ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan stratejik bir değer taşıyan tuzun turizm olgusu içerisindeki yerini incelemek ve bu bağlamda dünyadaki tuz müzelerinin rolünü, işlevlerini ve turistik bir çekicilik unsuru olarak nasıl değerlendirildiklerini ortaya koymaktır. Çalışmada ikincil verilerden yararlanılmış olup, yapılan araştırma sonucunda dünyada toplamda 12 adet tuz müzesi örneklem kapsamına alınmıştır. Değerlendirmeye dâhil edilen bu müzelerin kültürel mirasın korunması, aktarılması ve ekonomik değere dönüştürülmesinde nasıl etken bir araç olarak öne çıktıkları açıklanmıştır. Araştırma sonucunda değerlendirmelerde bulunularak Türkiye’de tuz mirasına örnek teşkil edebilecek yerlere yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tuz Müzeleri, Kültürel Miras Turizmi, Türkiye

Article Submission Date: 15.11.2025 Article Acceptance Date: 18.12.2025

Corresponding Author: Yusuf Ziya AKBAŞ (yusufziyaakbas@karatekin.edu.tr)

^a Çankırı Karatekin University, Faculty of Tourism, Çankırı/Türkiye (yusufziyaakbas@karatekin.edu.tr), ORCID: 0000-0003-4478-3580

DOI: 10.5281/zenodo.18023591

1. Introduction

Salt, a mineral important in world history, has been used by humans since the earliest periods of economic activity. It has often been a source of oppression, fought over, and sometimes even assumed religious significance, leading to its increasing value (Avcı, 2003). A salt pan has been discovered in Çatalhöyük, Konya, one of the oldest ancient cities of the Neolithic Period (Seçim & Koru, 2024). Salt resources exist in nature in two forms: solid and liquid. Salt is found in liquid form in oceans, seas, salt lakes, and saltwater springs, and in solid form as rock salt (Gölbaş & Başbüyük, 2012: 46). One of three basic methods is used to make salt in these forms economically consumable. These are: the exploitation of rock salt mines, a traditional method of production; the evaporation of seawater or salty lake water; and the extraction and evaporation of highly concentrated waters formed by dissolving underground saltwater or salty sediments. Salt, a vital natural resource for human life and health, can be used for food, health, trade, transportation, and tourism (Nistoreanu, Aluculesei & Dumitrescu, 2024). One way to achieve this is through the various forms of salt display in museums.

Museums, which play a significant role in people's leisure activities, are among the most important tourist attractions (Frey & Meier, 2003). Museums are spaces where artistic or historical artifacts, such as collections, objects, and artifacts, can be accessed, borrowed, preserved, used, and managed. Collectively, museums function as "spaces for preserving memories" (Zou, Xiao & Yang, 2022). As one of the most powerful types of heritage attractions, museums have become creative, discursive spaces that offer visitors the opportunity to interact with the history of a particular locality or destination and to connect or connect with the place they visit (Park, 2010). Museums, often among the top tourist attractions in the countries they visit (Demir, 2001; cited in Sürücü, Bekâr & Arman, 2017), are considered important symbols and tourist attractions. Therefore, they are among the primary reasons for visiting a destination. Visitors' visits to museums and historical sites are generally based on various reasons, including diverse historical interests, the quality of exhibitions, and special events or programs (Allan & Altal, 2016). The aim of the study is to examine the historical and cultural importance of salt within the framework of the museum phenomenon and to reveal the functions and attractiveness elements of salt museums around the world in the context of cultural heritage tourism. This study is significant because it systematically examines salt heritage tourism and salt museums,

which have received relatively limited attention in the literature, within the context of cultural heritage tourism. By demonstrating the role of salt museums in preserving industrial heritage, strengthening local identity, creating tourist attractions, and contributing to local development, it offers concrete recommendations for salt heritage sites in Türkiye. In this respect, the study not only provides theoretical insights into salt heritage tourism but also produces findings that can guide decision-makers and practitioners in the development of new salt-based tourism products in Türkiye. The following section explains the concepts of museums, salt museums, and the significance of salt for tourism. Examples of salt museums from around the world are presented, along with evaluations.

2. The Concept of Museum and Museology

Museums are permanent, non-profit institutions that research, collect, preserve, interpret, and exhibit the tangible and intangible heritage of society. Open, accessible, and inclusive, museums promote diversity and sustainability. They operate and communicate ethically, professionally, and with community participation, offering a variety of experiences for education, enjoyment, reflection, and knowledge sharing (International Council of Museums, [ICOM], 2022). Essentially, a museum is an organized, permanent, non-profit institution, staffed by professionals, that possesses, uses, maintains, and exhibits tangible objects to the public on a regular schedule, whether for educational or aesthetic purposes (Alexander, Alexander & Decker, 2017: 1).

As institutions that preserve and interpret the tangible heritage of humanity, human activities, and the natural world, museums have a long and diverse history, rooted in the innate human desire to collect and exhibit, with discernible origins in the large collections created by individuals and groups before the modern era (Lewis, 2024). The word "museion" meaning a place of contemplation or temple to the Muses (Muses) in the Hellenistic period, forms the basis of the word "museum" (Dıvrak, 2020; cited in Abrak, 2024). The word "museum" as a place where both learning and objects were associated, originated in ancient times in the Temple of the Muses, a reference to the Greek sister goddesses. The temple was considered a "place of contemplation" where learning and objects were combined. Art and natural history objects were collected in this institution (Simmons, 2010: 1813). The use of the Latin-derived word "museum" was primarily limited to places of philosophical discussion during the Roman period. The word "museum" was revived in 15th-century Europe to describe Lorenzo de' Medici's collection

in Florence, but this expression conveyed a concept of comprehensiveness rather than a building. By the 17th century, the word "museum" had begun to be used to describe collections of interest across Europe. While there was some ambiguity regarding the use of the term "museum" in the 1753 legislation establishing the British Museum, the idea of an institution designated as a museum, established for the purpose of presenting and preserving a collection to the public, was well established by the 18th century. Indeed, Denis Diderot outlined a detailed plan for a national museum for France in the ninth volume of his *Encyclopédie*, published between 1751 and 1772. Throughout the 19th century and much of the 20th century, the use of the word "museum" denoted a building housing cultural materials accessible to the public. Later, as museums continued to respond to the societies that created them, the emphasis on the building itself became less dominant. Open-air museums, which consist of a series of buildings preserved as objects, and eco-museums, which involve interpreting all aspects of an open-air environment, are examples of this. Additionally, virtual museums are also available electronically on the internet. While virtual museums offer some advantages over existing ones, they remain dependent on the collection, preservation, and interpretation of material objects by the actual museum (Lewis, 2024).

The purposes for which museums are established vary: to serve as recreational facilities, academic venues, or educational resources; to contribute to the quality of life of their local areas; to attract tourism to a region; to foster civic pride or nationalist striving; or even to simply promote ideologies. Given these diverse purposes, museums emerge with remarkable diversity in form, content, and even function (Lewis, 2024). There are numerous types of museums worldwide, including history and art museums, archaeology and ethnography museums, military museums, industrial museums, technology museums, nature museums, science museums, memorial museums, open-air museums, panoramic museums, virtual museums, and museums dedicated to various specialties (glass, tobacco, wine, health, etc.) (Ministry of Culture and Tourism, 2024).

3. Tourism Associated with the Salt Heritage and the Concept of the Salt Museum

Since ancient times, people have used salt for cooking, preserving food, benefiting from its healing properties, and as a means of payment. Therefore, some early settlements were established near water, food, and, preferably, salt, as prerequisites for further social and economic development. Naturally, social development, the healing properties of salt, and

the attractiveness of certain salt landscapes have led to the development of tourism as an essential asset in some regions (Nistoreanu et al., 2024).

Salt is a staple food in most gastronomy and is associated with a distinctive traditional production (Renard & Ortiz, 2016). Salt also defines the identity of some tourist destinations through sites such as salt flats or salt mines. Given the impact of salt on tourist destinations, shaping landscapes, and influencing gastronomy, salt can constitute a resource that, when used appropriately, can attract significant numbers of tourists in some destinations (Silva & Carneiro, 2023).

Kimic, Costa & Negulescu (2021) note that salt-related or salt heritage tourism encompasses visits to salt mines and salt fields, various forms of participation in production, and the purchase of salt and related food products. Because the importance of salt in the tourism context is associated with various salt-related heritage sites, such as mines and other landscapes related to this food product (e.g., salt pans), as well as gastronomic elements, salt-related tourism can be considered a type of cultural tourism. Researchers such as Wu, Xie & Tsai (2015) also classify it as a subcategory of cultural tourism, industrial tourism, because it is associated with the salt production process. While the literature on salt heritage tourism is scarce, Wu et al. (2015) suggest that the most valued aspects of salt-related tourism include stepping back in time, understanding how people lived and worked in the past, better understanding local history and salt heritage, and including detailed presentations of products to illustrate the salt production process and the commercial importance associated with salt (Silva & Carneiro, 2023). However, the reasons for visiting salt heritage destinations can vary (e.g., participating in certain salt production activities). Tourists motivated by salt prefer to visit salt-related destinations that offer participatory experiences. It can be argued that salt heritage tourism is constantly evolving with the introduction of new products and services. Rediscovered as tourist products, saltwater landscapes offer an opportunity for cultural heritage preservation, education, events, health, and recreation, with the potential to attract diverse demographic groups (Mandelartz, 2018).

There are different tourism products related to salt heritage. Examples include “tours on salt flats, mine visits, museum visits, visits to places with significant salt concentrations such as salt lakes, salt pans, and brine areas, health, beauty, and therapy treatments, themed events, salt routes, the commercialization of salt and its derivatives, and accommodations

with a salt concept” (Silva & Carneiro, 2023).

Salt extraction, one of the most important mining activities throughout history, played a significant role in the economic development and social autonomy of towns in the Middle Ages (Langer, 2013). Today, some mines have ceased extraction and instead been transformed into popular tourist attractions. The Wieliczka salt mine in Poland is a striking example of this transformation. Another example is the Tusa salt mines in Romania. These two mines provide excellent examples of the reuse of abandoned salt mines (Kimic et al., 2021). In some salt mines, production continues, and visitors can visit certain areas of the mine. The best example of such a site in Türkiye is the Çankırı Salt Cave, one of the oldest and largest salt mines in the world, known to have been producing salt for approximately five thousand years (Çankırı Governorship, 2024). This place, home to Türkiye's largest rock salt reserve, is a large cave composed of many galleries (Kara, 2006: 273). Currently, the cave serves as a gallery where artifacts made of salt are exhibited (Kara, 2020: 150). Also known as the "Underground Salt City" this cave welcomed 1.5 million visitors in 2023 (TRT News, 2024). Another destination is the Tuzluca Salt Caves in Iğdır. They are located in the Tuzluca district of Iğdır. The rock salt layers in the caves within the Salt Mountains are thought to have formed 24-37 million years ago. The salt caves, which have a temperature of 12 degrees Celsius year-round, contain many galleries resembling rooms. Known to have been used by the states that ruled this region throughout history to meet their salt needs, the caves have been introduced to health tourism in addition to regular visits with the opening of the Salt Therapy Center in 2021 (Türkiye Culture Portal, 2025). Meanwhile, the Rock Salt Cave in Kırşehir awaits development for cultural tourism. Known to have supplied kitchen salt during the Ottoman and Seljuk periods, the cave's history dates back eight thousand years (Haberler, 2025). Besides rock salt caves, another site in Türkiye where salt is produced and offers tourism potential is Salt Lake. Located within the borders of Ankara, Konya, and Aksaray provinces, this massive salt lake basin is a Class A wetland according to international criteria. Home to a variety of plant, bird, and mammal species, the lake is also registered as a first-degree natural preservation site (TVKGM, 2024).

Salt production sites attract visitors interested in cultural heritage. These sites often possess cultural values related to salt production and are represented by tangible assets such as buildings or artifacts/tools, the salt itself, and intangible assets such as traditional

knowledge, customs and practices, history, and the social life associated with salt workers (Gauci, Schembri & Inkpen, 2017). Buildings and outdoor facilities once used for salt production can be used for alternative purposes such as educational activities, cultural events, workshops, and others. Many active and inactive salt production sites have museums, interpretation centers, or eco-museums. Tourism related to salt heritage includes tours such as guided tours or school visits, participatory experiences observing or actively participating in the artisanal salt production process, and purchasing salt-related products such as soap, bath salts, or gourmet salts. Visitors can also enjoy health and well-being experiences such as health treatments based on the beneficial properties of saltwater and mud. Alternatively, some visitors are interested in the culinary aspects of salt, such as recipes that use salt as a key ingredient and incorporate local flavors (Martins et al., 2020). Salt heritage tourism is seen as a viable way to preserve traditional salt-making practices as a commercial activity and increase the market impact of salt as a natural and industrial heritage. Transforming the salt industry into a leisure and tourism business serves to promote indigenous identity and preserve traditions, while tourist visits to salt destinations generate employment and awareness of local cultures (Wu et al., 2015).

4. Methodology

The study was designed as a descriptive study based on a qualitative research approach. The primary objective of the research is to reveal how salt has become a tourist attraction within the context of cultural heritage tourism and, within this context, to develop recommendations for Türkiye by examining the role and functions of salt museums worldwide. To this end, a document review-based design was chosen, which allows for the description of the current situation and the comparative analysis of different examples.

The research utilized secondary data. First, national and international literature on salt heritage, salt tourism, industrial heritage, cultural heritage tourism, and museums was examined. Data on the salt museums included in the study were obtained from the museums' official websites, relevant tourism and culture portals, local promotional texts, brochures, tour content, and promotional materials with photographs.

The research population consists of salt museums worldwide. For the purpose of the study, a total of 12 salt museums were selected from this population using a purposive sampling method. Purposive sampling allows for in-depth study of situations considered to be rich in information. Criteria considered important for selection are determined in this sampling

process. Based on these criteria, the selected sample is considered to be fully representative of the research population (Yıldırım & Şimşek, 2000; Tavşancıl & Aslan, 2001, as cited in Bülbül, 2003). The following criteria were considered in the selection of museums to be included in the sample: the museum's focus directly on salt production, salt mining, or salt-related cultural/industrial heritage; and the museum's availability for visits or active promotion.

5. Findings

Salt museums dedicated to cultural heritage are being established worldwide as tourist attractions in mines, fields, or settlements where salt is mined. Examples of such museums from around the world are listed below in alphabetical order.

6. Salt Museums in the World

6.1. Bucovina Salt Museum, Romania

The Bucovina Salt Museum, located within the Cacica Salt Mine, opened in 2011. Located at a depth of 40 meters, it is the only underground museum in Romania. Along the museum's route, there is also a chapel, gym, artificial lake, ballroom, and recreation room. The route is approximately 500 meters long, and the first underground destination is reached by 150 stairs. The Cacica Salt Mine has been in operation for over 220 years. The temperature underground is around 10° C (Muzeedelasat, 2024).

Figure 1. Bucovina Salt Museum

Source: Muzeedelasat, 2024

6.2. Cracow Saltworks Museum in Wieliczka Salt Mine, Poland

The Salt Museum in Wieliczka is located on the third floor of the mine, at a depth of 135 meters, and extends along a 1.5 kilometer route. The museum offers visitors historical and scientific information, as well as works of art. The museum's 19 rooms present comprehensive information about the saltworks in a chronological and thematic order, allowing visitors to explore in a tranquil atmosphere. The geological exhibition explains in detail how the salt deposits were formed in the foothills of the Carpathian Mountains. Visitors can also see archaeological finds from different periods and learn how salt processing began here 3,500 years ago. The historical exhibition displays the most important documents related to the mine, dating from the 13th and 14th centuries. The museum houses old tools and mining equipment, both completely original and taken from the mine itself. Artifacts on view along the museum route include: simple shovels, pickaxes, giant horse-powered lifting machines, huge electric drills, wheels, cranes, crystalline salt samples, salt stalactites, petrified plant and animal fragments, small objects and paintings depicting the work of the Wieliczka miners, as well as their traditions and daily life (Cracow Saltworks Museum, 2022; UNESCO World Heritage Centre, 2024).

The exhibition displays all types of salt mined at the mine, including salt loaves weighing between one and two tons, which are a characteristic feature of the Krakow Saltworks and were mined and sold from the mine's opening until the 19th century.

Before entering the vast Maria Teresa II Chamber, you can marvel at the otherworldly results of secondary crystallisation of salt, commonly known as 'cauliflowers'.

Figure 2. Cracow Saltworks Museum

Source: Tatomir, 2024

Figure 3. Cracow Saltworks Museum

Source: Cracow Saltworks Museum, 2022

Figure 4. Winch System, Cracow Saltworks Museum
Source: Wikipedia, 2025

Figure 5. Cracow Saltworks Museum
Source: Aronson, 2025

6.3. German Salt Museum Lüneburg, Germany

Known as the "Salt Town" Lüneburg was home to one of Europe's oldest and largest industrial enterprises, the saltworks, which flourished economically until 1980. Since then, the German Salt Museum has reminded Lüneburg of this glorious past. Two special exhibitions are currently on display in the museum area, where visitors can learn interesting and exciting facts about salt. One, made of 16 large containers, explains the important role salt played in Lüneburg's history. The other, "Lüneburg in the 1950s" showcases the culture of that time (Lüneburger Heide, 2022).

Figure 6. German Salt Museum

Source: Lüneburger Heide, 2022

6.4. MUSA-Salt Museum of Cervia, Italy

In the mid-1980s, a group of enthusiasts, led by former salt worker Agostino Finchi, began collecting materials related to the history of the Cervia salt flats. These efforts evolved into a permanent exhibition in the late 1980s showcasing the lives and activities of the salt flats. In 2004, this exhibition was transformed into a museum called MUSA (Cervia Salt Museum), showcasing all aspects of the salt flat civilization. One of the museum's most valuable assets is the Camillone salt flat, restored in 1959. The salt produced in this salt flat is synonymous with local artisanal production and won the Slow Food Presidium Award in 2004. The materials on display in the museum offer significant insights into the history of salt production and the lives of the salt flatworkers. Among these artifacts are rare and interesting pieces, such as the iron boats called "burchiella" used for salt transportation. Each September, these boats are removed from the museum and set sail on the traditional route carrying cargo to the salt flats. The tools and equipment displayed in the museum are still used in the Camillone salt flats, offering visitors the opportunity to observe how the equipment was used. Tens of thousands of visitors visit the museum each year to explore this historical and cultural heritage (Cervia Salt Museum, 2025; Musa-Salt Museum, 2025).

Figure 7. MUSA-Salt Museum of Cervia

Source: Cervia Salt Museum, 2025

6.5. Museum of Saline Culcasi, Italy

The Trapani Salt Museum is located within an ancient rural farmstead in Sicily, Italy. Within the stone walls is a well-preserved windmill used to grind crystals. The 18th-century building, open year-round, houses brochures on operations and panels illustrating the processes of the work cycle, as well as antique salt workers' tools. After visiting the museum, tourists can stroll through the surrounding salt pans (Saline Culcasi, 2024).

Figure 8. Museum of Saline Culcasi

Source: Saline Culcasi, 2024

Figure 9. Museum of Saline Culcasi

Source: Tripadvisor, 2024

6.6. Museum of Salt Making, Sečovlje, Slovenia

The Salt Museum, located at the Sečovlje Salt Pans, comprises a total of four restored areas. One of these encloses the salt pans, designed for salt storage in the post-war period. The remaining three were built as residences for the salt workers' families. Using written and

visual sources, the museum depicts the history of the pans and the life and work of the salt workers. The site also includes a salt pond. The idea of establishing the Salt Museum arose in the early 1960s, before the closure of the Sečovlje and Lucija salt pans. The site for the Salt Museum was chosen for its location, which is easily accessible by land and sea, as well as for the surviving architectural heritage of the salt pans (Pomorskimuzej, 2024).

Figure 10. Museum of Saline Culcasi

Source: Pomorskimuzej, 2024

6.7. Pomorie Salt Museum, Bulgaria

The museum, which opened its doors in 2002, is located in the town of Pomorie. It showcases ancient salt production methods. Salt production has provided the local population with a livelihood for centuries. According to historical sources, salt pans existed in Pomorie before the city's founding (circa 5th century BC). In ancient times, salt was extremely valuable, rare, and expensive, sometimes referred to as "white gold". The Pomorie Salt Museum is a private open-air museum. Visitors can see both the museum building and the adjacent 20-acre salt pans, where salt is still produced. The salt pans consist of a series of basins separated by wooden and earthen dams. Salt is produced here using technology used centuries ago. The museum's exhibition represents the development of ancient salt production technology. Some of the most interesting exhibits in the collection are authentic salt processing tools, such as wooden salt carts and rakes. Lake

Pomorie, where the museum and salt pans are located, is a protected area (Bulgaria Travel, 2024).

Figure 11. Pomorie Salt Museum

Source: Daytripsbulgaria, 2024

6.8. Salt Museum New York, USA

It tells the story of Syracuse, New York's once-prominent salt industry. This industry was so important that the city is still known today as the "Salt City". The museum is located near Onondaga Lake. The Salt Museum was constructed in the 1930s from lumber salvaged from former salt mills after production ceased in the 1920s. Salt produced on the shores of Onondaga Lake was typically obtained by evaporating water collected from springs, not by mining. The largest exhibit area illustrates the process of extracting salt by evaporating water. This process was accomplished by various methods, and a large portion of the museum is dedicated to a section displaying the boiling kettles used in the process (Cheney, 2024).

Figure 12. Salt Museum New York
Source: Discover Upstate NY, 2024

Figure 13. Salt Museum New York
Source: Uncovering New York, 2024

Figure 14. Salt Museum New York
Source: Iloveny, 2024

Figure 15. Salt Museum New York
Source: Roost Web, 2006

6.9. Salt Museum Salinas del Carmen, Spain

Located within the Salinas del Carmen Salt Flats, the museum is one of the most visited on the island due to the allure of its salt ponds and white salt flats. The museum features an exhibition showcasing the cultural complex of the Salinas del Carmen Salt Flats and the importance of salt production to the island. The museum tour consists of two routes: one inside and one outside. Inside, visitors can view an educational exhibit explaining the formation and history of salt, saltwater ecosystems, and the culture and various applications of salt production. The modern building also houses audiovisual materials related to salt production in the Salinas del Carmen Salt Flats. In the outdoor area, a guided tour can observe the traditional process of extracting salt from the sea to the table (Barcelo Group, 2024).

Figure 16. Salt Museum Salinas del Carmen

Source: Fuerteventura, 2024

6.10. Solana Nin Salt Museum, Croatia

More than 100,000 people visit the Nin Salt Pans every year. The entire salt pan is like a museum. The salt pan tells the story of salt through wars, celebrations, love, and labor. A small museum is located within the salt factory. Visitors have the opportunity to participate in the manual extraction and production process. Walking through the salt fields is permitted only on organized tours with guides. The museum features numerous exhibits depicting traditional salt harvesting and production, some of which are still in use today. Among the tools used are rakes for collecting salt, wheelbarrows for transporting salt around the salt pans, and wooden packing devices (Solana Nin, 2021).

Figure 17. Solana Nin Salt Museum

Source: Solana Nin, 2021

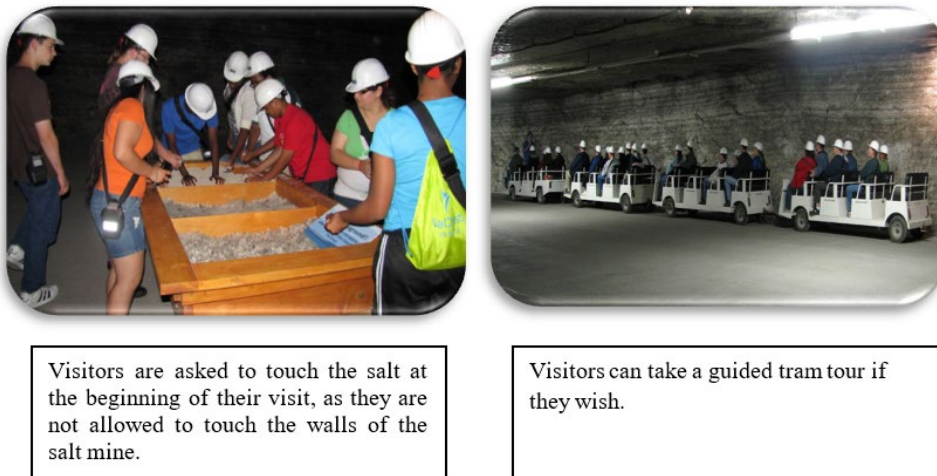
6.11. Strataca, Kansas Underground Salt Museum, USA

The underground salt museum in Hutchinson, Kansas, USA, is located approximately 200 meters below ground in a cave formed 280 million years ago. The tour begins with a short informational video. Everyone entering the mine is required to wear a white hard hat, while museum staff wears different colored hard hats. After donning safety equipment, visitors descend to a depth of 200 meters via a double-decker elevator, following the same method used by miners. The salt mine is still actively operating. A guided tour of the cave is also offered on a specially designed tram. The tour includes frequent stops to show natural geological formations, exhibits, and equipment left behind by miners over an 85-year period. At the end of the tour, visitors have the opportunity to wander among the rock piles extracted from the active salt mine and collect a salt rock as a souvenir. A one-hour safari tour is also available. This tour offers the opportunity to explore areas of the mine that were not previously open to the public (Kansas Sampler Foundation, 2023; Kansas Travel, 2020).

Figure 18. Strataca, Kansas Underground Salt Museum

Source: Kansas Sampler Foundation, 2023

Visitors are asked to touch the salt at the beginning of their visit, as they are not allowed to touch the walls of the salt mine.

Visitors can take a guided tram tour if they wish.

Figure 19. Strataca, Kansas Underground Salt Museum

Source: Kansas Travel, 2020

During the tour, visitors look for salt chips to take home as souvenirs (free of charge).

Figure 20. Strataca, Kansas Underground Salt Museum

Source: Kansas Travel, 2020

6.12. Taiyen Museum, Taiwan

The shape and appearance of the salt piles at the Taiwan Salt Museum were strategically designed to make the two piles appear like two white pyramids rising from the salt field. Inspired by the appearance of the Salt Mountain and the idea of salt crystal structure, the Salt Museum is an integration of two pyramid-shaped towers and a rectangular factory. The museum showcases the 338-year history of salt production in Taiwan (Taiwan Salt, 2007). The Taiwan Salt Museum introduces visitors to the salt production process and modern technology used today, as well as the different types of industrial and edible salts and their uses and benefits in food, human health, and daily life. The facility offers exhibits, hands-on activities, and scientific experiments to provide visitors with immersive experiences that reinforce the educational element. Guided tours of the factory also demonstrate the production and packaging of salt products and new biotechnology products such as alkaline ion drinking water (Her, 2024).

Figure 21. Taiyen Museum

Source: TravelKing, 2024

Visitors to Taiyen Museum can learn about industrial and edible salts and their roles in food and industry through multimedia and interactive displays.

Hands-on activities, such as placing colored salts in small glass bottles, are also included, making them a fun and engaging way to create souvenirs for guests of all ages.

Figure 21. Taiyen Museum

Source: Taiwan Today, 2024

7. Conclusion and Recommendations

In the 21st century, it is widely accepted that almost all types of museums play a role in tourism. Museums are important institutions that enable tourists to learn about cultural heritage during their travels (Hsieh et al., 2015; Dağdeviren, 2021; Trinh & Rayan, 2016; Sürücü, 2024). Salt heritage is highly influential in shaping a destination's image, and its ownership offers countries significant opportunities in tourism. Salt can be evaluated in terms of cultural tourism, agricultural tourism, ecotourism, educational tourism, health tourism, and gastronomy tourism (Nistoreanu et al., 2024). The use of the salt industry in tourism and tourist visits to salt heritage destinations not only contribute to employment but also increase awareness of local cultures. The success of salt heritage-based tourism is paralleled by the embrace of this heritage by local residents and local governments. The development and proper management of salt heritage sites facilitates better marketing of salt. Interactive programs and diverse themes offered in salt museums enhance the value of the attraction, help tourists better understand the salt heritage, and strengthen their connection to the destination. Furthermore, increasing the attractiveness of salt production

in these areas can provide tourists with unforgettable memories through unique experiences (Wu et al., 2015). This study examines how salt can be transformed into a tourist asset as a cultural heritage and the role of salt museums in this transformation. Research findings reveal that salt museums go beyond being simple exhibition spaces; they serve the functions of preserving industrial heritage, providing education, and offering rich participatory experiences (guided mine tours, artisanal workshops, interactive experiences, etc.). Salt museums provide visitors with valuable educational and aesthetic experiences by presenting exhibits that highlight the role of salt in human history, both historically and culturally. These museums offer a wide range of tourist experiences, from salt production processes to gastronomy, health, and environmental issues. They are also key players in salt heritage tourism, which can be considered a sub-branch of cultural tourism. The study determined that the success of such destinations is directly related to integrating with local identity, offering authentic experiences, and marketing heritage sustainably. Furthermore, it was concluded that supporting salt fields with active production or historical significance (Çankırı, Iğdır, Kırşehir Rock Salt Caves, and Salt Lake) with similar museum practices can significantly increase destination attractiveness and visitor numbers. In light of this theoretical framework and global examples, the Çankırı Salt Cave, as a concrete application area in Türkiye, can be said to constitute a significant example of cultural heritage tourism potential. Çankırı Salt Cave (Underground Salt City), which holds strategic and economic importance as home to one of Türkiye's largest and the world's few natural rock salt reserves, is one of the city's most important tourist assets. The cave is currently being opened to health tourism, increasing visitor numbers through projects such as the Salt Festival and the Touristic Salt Express. The Tuzluca Salt Caves in Iğdır, with their Salt Therapy Center, are important not only for regular visits but also for health tourism. The Rock Salt Cave in Kırşehir, with its eight-thousand-year history, is waiting to be developed for cultural tourism. Lake Tuz, located within the borders of Ankara, Konya, and Aksaray provinces, attracts a large number of tourists not only for its salt production but also for its diverse flora and fauna. As a result of the research, the following recommendations have been developed regarding the aforementioned salt heritage sites in Türkiye:

- Salt museums should be established within or near salt caves. Museums within the caves should include interactive models and visual diagrams on the rock salt formation process, the geological layers of the cave galleries, and the methods of

salt extraction.

- Hands-on workshops, interactive digital displays, play areas for children, and tasting experiences should be created where visitors can participate in processes such as salt extraction, handmade salt production, or the creation of art objects from salt (the manual salt extraction practice at the Solana Nin Museum is a good example).
- A "Salt Library" could be established in museums, where, in addition to lake salt and rock salt, different types of salt from Türkiye and around the world could be exhibited, tasted, and purchased.
- Museum collections should include local traditions related to salt and cultural elements related to salt. Local salt production tools and old salt processing machines specific to the region should be exhibited. As in Bucovina and Wieliczka, original mining equipment (pickaxes, shovels, wagons) should be displayed in salt caves, and some can be experienced interactively.
- The millions-of-year process of salt formation should be illustrated and illustrated with natural formations and informative panels, as in Strataca.
- Re-enactments should be used to demonstrate the use of salt during the Hittite, Roman, Seljuk, and Ottoman periods, starting with the salt cellar at Çatalhöyük in Konya.
- As in examples from around the world (Wieliczka and Strataca), tours and activities should be designed in salt caves that transform visitors from passive observers into part of the process. This could include trying out the tools miners used or witnessing a historical salt production scene in virtual reality.
- The gastronomic value of salt could be emphasized, creating areas or short courses where regional salt varieties can be tasted and local delicacies prepared with salt are presented. Additionally, the variety of souvenirs sold in stores could be expanded to include high-value-added products.
- Thematic guided tram tours (e.g., geological formations, mining history, legends), light and sound shows, or interactive routes supported by virtual reality applications could be created, as in the Strataca example, to enrich the visitor experience. At the end of the tour, visitors could receive a small piece of rock salt as a souvenir.
- Salt caves in Çankırı and Iğdır should be supported with accommodation facilities.

- Like the Pomorie Museum, a small "open-air salt pan" should be created right next to the Salt Lake to provide a live demonstration of traditional salt production methods. Visitors should observe the salt's journey from the sea/lake to the table. This design should emphasize the theme of "conservation use", prioritizing the sustainability of salt deposits, their impact on the ecosystem, and environmental awareness.

Implementing these recommendations will transform salt-producing areas from mere tourist destinations into cultural and tourism centers offering rich, diverse, and unforgettable experiences, significantly increasing both visitor satisfaction and economic contribution. Consequently, salt museums and salt-related tourism activities offer significant opportunities for the preservation of cultural heritage and the economic development of local communities. Integrating salt, both as an industrial and cultural heritage, into tourism not only contributes to local economies but also fosters cultural awareness and facilitates the preservation of cultural heritage at a global level. In this context, for salt heritage to gain greater value in the tourism sector, local communities and local governments must embrace and effectively manage this heritage. This study is believed to provide a foundation for research that will further explore the potential of salt museums and salt heritage tourism. This study, which examines salt museums through a literature review, can contribute to the literature in this regard.

8. Limitations and Future Research Implications

This study is limited by its reliance on secondary data and the small number of museums in the sample. Primary field data on visitor profiles, motivations, local population perspectives, economic impacts, and environmental dimensions were not used in the study. Future research, particularly in salt heritage areas in Türkiye, will be crucial in conducting field studies based on surveys and interviews with visitors, local residents, and stakeholders. Studies comparing salt museums in different countries can provide a comparative perspective on different models, visitor experiences, and sustainability practices. Furthermore, quantitative studies examining the economic contribution, employment impact, and environmental sustainability of salt heritage tourism, as well as research examining the impact of digitalization and new technologies (e.g., virtual/augmented reality) on the visitor experience, are expected to make significant contributions to the literature.

Reference

- Abrak, E. (2024). Çağdaş Sanat Müzelerinde Dijital Halkla İlişkiler Uygulamaları: İstanbul'daki Özel Müzeler Üzerine Bir İnceleme. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı. Kocaeli.
- Alexander, E. P., Alexander, M., & Decker, J. (2017). *Museums in Motion: An Introduction to the History and Functions of Museums*. Rowman & Littlefield.
- Allan, M., Altal, Y. (2016). Museums and Tourism: Visitors Motivations and Emotional Involvement. *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, 16(3), 43-43.
- Aronson (2025), Cracow Saltworks Museum and Mine, Poland, <https://www.aronson.com/museums/cracow-saltworks-museum-and-mine-poland/>, [Accessed 10.10.2025]
- Avcı, S. (2003). Ekonomik Coğrafya Açısından Önemli Bir Maden: Tuz. *Coğrafya Dergisi*, 11, 21-45.
- Barcelo Group (2024), Salinas del Carmen Saltworks: a living museum in Fuerteventura, <https://www.barcelo.com/guia-turismo/en/spain/fuerteventura/things-to-do/salinas-del-carmen-saltworks/>, [Accessed 8.10.2025]
- Bülbül, T. (2003). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesinde Görev Yapan Öğretim Üyelerinin Lisansüstü Öğretime Öğrenci Seçme Sürecine İlişkin Görüşleri. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 36(1), 167-174.
- Bulgaria Travel (2024), Salt Museum, Pomorie, <https://bulgariatravel.org/salt-museum-pomorie/>, [Accessed 10.10.2025]
- Çankırı Valiliği (2024), Yer Altı Tuz Şehri, <http://www.cankiri.gov.tr/tuz-magarasi-cankiri>, [Accessed 8.10.2025]
- Cervia Salt Museum (2025), <https://musa.comunecervia.it/en/the-museum/history.html>, [Accessed 8.9.2025]
- Cheney, J (2024), Uncovering New York. Visiting the Fascinating Salt Museum in Syracuse's Onondaga Lake Park, <https://uncoveringnewyork.com/salt-museum-syracuse/>, [Accessed 8.11.2025]
- Cracow Saltworks Museum (2022), <https://muzeum.wieliczka.pl/en/exhibition/the-geology-of-polish-salt-deposits>, [Accessed 7.11.2025]
- Cracow Saltworks Museum (2022), <https://muzeum.wieliczka.pl/en/salt-mine-museum-route>, [Accessed 8.10.2025]
- Dağdeviren, A. (2021). Algılanan Hizmet Kalitesi, Memnuniyet ve Davranışsal Niyetler Arasındaki İlişki: Kaman-Kalehöyük Arkeoloji Müzesi Örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 537-567.
- Discover Upstate NY (2024), Salt Museum, <https://www.discoverupstateny.com/packages/6837/salt-museum/>, [Accessed 8.10.2025]
- Frey, B. S., & Meier, S. (2006). The economics of museums. *Handbook of the Economics of Art and Culture*, 1, 1017-1047.
- Fuerteventura (2024), Salt Museum, <https://www.visitfuerteventura.com/en/museums-and-places-of-interest/fuerteventura/salt-museum/>, [Accessed 8.10.2025]

- Gauci, R., Schembri, J. A., & Inkpen, R. (2017). Traditional Use of Shore Platforms: A Study of the Artisanal Management of Salinas on The Maltese Islands (Central Mediterranean). *Sage Open*, 7(2), 2158244017706597.
- Gölbaş, A., & Başbüyük, Z. (2012). Anadolu Kültür Oluşumunda Tuzun Rolü. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 45-54.
- Grzybowski, A (2024), UNESCO World Heritage Centre. Cracow Saltworks Museum Route in Wieliczka Salt Mine, <https://visitworldheritage.com/en/eu/cracow-saltworks-museum-route-in-wieliczka-salt-mine/0e9f2e5f-33a2-4ebc-a2b5-68285eb8d397>, [Accessed 8.10.2025]
- Haberler (2025), Kırşehir'deki 8 Bin Yıllık Kaya Tuz Mağarası Kültür Turizmine Kazandırılmayı Bekliyor, <https://www.haberler.com/yerel/kirsehir-deki-8-bin-yillik-kaya-tuz-magarasi-kultur-turizmine-kazandirilmayi-bekliyor-18269530-haberi/>, [Accessed 8.10.2025]
- Her, K (2024), Taiwan Today, <https://www.taiwantoday.tw/print.php?unit=20&post=258102&unitname=Culture-Taiwan-Review&postname=Vital-Salt>, [Accessed 9.10.2025]
- Iloveny (2024), Salt Museum, <https://www.iloveny.com/>, [Accessed 5.10.2025]
- Kansas Sampler Foundation (2023), Kansas Underground Salt Museum, Hutchinson, <https://kansassampler.org/8wondersofkansas-overall/kansas-underground-salt-museum-hutchinson>, [Accessed 8.10.2025]
- Kansas Travel (2020), Strataca Kansas Underground Salt Museum, <http://www.kansastravel.org/hutchinson/kansasundergroundsaltmuseum.htm>, [Accessed 8.10.2025]
- Kara, M. (2006). Çankırı'nın Turizm Potansiyeli ve Çankırı Yâranı'nın Turizme Kazandırılması. *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 271-281.
- Kara, M. (2020). Destinasyon Geliştirme Stratejileri: Çankırı Turizmine Yönelik Öneriler. *Spor ve Rekreasyon Araştırmaları Kitabı* (3. Cilt) içinde (s. 136-154). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kimic, K., Costa, C. S., & Negulescu, M. (2021). Creating Tourism Destinations of Underground Built Heritage the Cases of Salt Mines in Poland, Portugal, and Romania. *Sustainability (Switzerland)*, 13(17), 9676.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2024), Müze Çeşitleri, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-80160/muze-cesitleri.html>, [Accessed 8.10.2025]
- Langer, P. (2013). The Importance of Salt Mines for Mining Towns. *Geology, Geophysics and Environment*, 39(3), 189-209.
- Las Salinas de Fuerteventura: descubre el museo blanco (2019), Lopesan Group, <https://www.lopesan.com/blog/destinos/las-salinas-fuerteventura/>, [Accessed 8.10.2025]
- Lewis, Geoffrey D (2024), Museum, <https://www.britannica.com/topic/museum-cultural-institution>, [Accessed 8.10.2025]
- Lüneburger Heide (2022), German Salt Museum, <https://www.lueneburger-heide.de/en/stadt/sehenswuerdigkeit/12129/german-salt-museum.html>, [Accessed 8.9.2025]
- Mandelartz, P. (2018). Eliciting The Importance of Salines as Tourist Attractions: Salt Production Facilities as Touristscapes. *International Journal of Multidiciplinary Thought*, 7(3), 35-50.

- Martins, F., Pedrosa, A., da Silva, M. F., Fidélis, T., Antunes, M., & Roebeling, P. (2020). Promoting Tourism Businesses for “Salgado de Aveiro” Rehabilitation. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 29, 100236.
- Milletlerarası Müzeler Konseyi ICOM, International Council of Museums (2024), <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/>, [Accessed 8.10.2025]
- Musa-Salt Museum (2025), <https://www.turismo.comunecervia.it/en/discover-the-area/art-and-culture/museums-galleries/musa-salt-museum#null>, [Accessed 8.10.2025]
- Museo de las Salinas del Carmen (2024), iFuerteventura.net, <https://www.ifuerteventura.net/museo-de-la-sal/>, [Accessed 8.10.2025]
- Muzeedelasat (2024), Bucovina Salt Museum. <https://muzeedelasat.ro/muzee/muzeul-sarii-din-bucovina/?lang=en>, [Accessed 8.10.2025]
- Nistoreanu, P., Aluculesei, A. C., & Dumitrescu, G. C. (2024). A Bibliometric Study of the Importance of Tourism in Salt Landscapes for the Sustainable Development of Rural Areas. *Land*, 13(10), 1703.
- NY Heritage Digital Collections (2024), Salt boiling in a saddle block, <https://nyheritage.contentdm.oclc.org/digital/collection/livpub01/id/166/>, [Accessed 8.10.2025]
- Onondaga County Parks (2024). Salt Museum, <https://onondagacountyparks.com/parks/onondaga-lake-park/salt-museum/>, [Accessed 8.10.2025]
- Park, H. Y. (2010). Heritage tourism: Emotional journeys into nationhood. *Annals of Tourism research*, 37(1), 116-135.
- Pomorskimuzej (2024), The Museum of Salt Making, <https://pomorskimuzej.si/en/the-museum-of-salt-making>, [Accessed 8.10.2025]
- Renard, M. C., & Ortiz, H. T. (2016). Cultural Heritage and Food Identity: The pre-Hispanic Salt of Zapotitlán Salinas, Mexico. *Culture and History Digital Journal*, 5(1), e004.
- Roost Web (2006), Onondaga County Postcards Salt Industry, <https://sites.roostweb.com/~nyononda/PHOTOS/saltcity.jpg>, [Accessed 8.10.2025]
- Saline Culcasi (2024), Saline Culcasi The Museum, <https://www.salineculcasi.it/en/museum?srsId=AfmBOoqzIFTtoO8sPfdjwNMolEXQoQxgP9wfT5XpEaGS9o91XBuXNq7wm>, [Accessed 8.10.2025]
- Seçim, Y., & Koru, M. (2024). Mevlevilikte Tuzun Yeri ve Önemi. *NEUGastro*, 3(1), 75-92.
- Silva, P., & Carneiro, M. J. (2023). A Experiência Turística Associada Ao Sal. *Revista Turismo & Desenvolvimento (RT&D)/Journal of Tourism & Development*, (43).
- Simmons, J. E. (2010). History of Museums. *Encyclopedia of Library and Information Science*, 2096-2106.
- Solana Nin (2021), Museum and House of Salt, <https://www.solananin.hr/en/about-us/museum-and-house-of-salt/>, [Accessed 8.10.2025]
- Sürücü, Ç. (2024). Gastronomic Tourism Products within the Scope of Intangible Cultural Heritage. *Contemporary Studies and Theories in Gastronomy and Food Science* in (p. 349-358). Berlin: Peter Lang.

- Sürücü, Ç., Bekâr, A., & Arman, S. (2017). Turizmde Çekicilik Unsuru Olarak Gastronomi Müzeleri: Marmaris Bal Evi Örneği. *The Journal of Academic Social Science*, 42(42), 468-477.
- Taiwan Salt (2007) <https://taiwan-salt.com.tw/english/intro.html>, [Accessed 3.10.2025]
- Tatomir, R (2024), UNESCO World Heritage Centre. Cracow Saltworks Museum Route in Wieliczka Salt Mine, <https://visitworldheritage.com/en/eu/cracow-saltworks-museum-route-in-wieliczka-salt-mine/0e9f2e5f-33a2-4ebc-a2b5-68285eb8d397>, [Accessed 8.10.2025]
- Tavşancıl, E., & Aslan, E. (2001). İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- TravelKing (2024), Taiwan Salt Museum and Cigu Salt Mountain, <https://www.travelking.com.tw/eng/tourguide/scenery105009.html>, [Accessed 8.10.2025]
- Tripadvisor (2024), Guided tour of the salt pans of Trapani and the Salt Museum, https://www.tripadvisor.com/AttractionProductReview-g187886-d25361922-Guided_tour_of_the_salt_pans_of_Trapani_and_the_Salt_Museum-Sicily.html, [Accessed 8.10.2025]
- Tripadvisor (2024), Riserva Naturale Saline Di Trapani E Paceco, https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g494955-d3452140-Reviews-Riserva_Naturale_Saline_Di_Trapani_E_Paceco-Trapani_Province_of_Trapani_Sicily.html#/media/3452140/?albumid=-160&type=ALL_INCLUDING_RESTRICTED&category=-160, [Accessed 8.10.2025]
- TRT Haber (2024), <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/cankiridaki-tuz-magarasi-2023te-15-milyon-ziyaretci-agirladi-827304.html>, [Accessed 8.10.2025]
- Tschinar Holidays (2024), Pomorie-The Salt Museum and The Salt Works, <https://www.daytripsbulgaria.com/excursion/219/Pomorie--The-Salt-Museum-and-The-Salt-Works>, [Accessed 8.10.2025]
- Türkiye Kültür Portalı (2025), Tuzluca Tuz Mağaraları, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/igdir/gezilecekyer/tuz-magaralari>, [Accessed 8.10.2025]
- TVKGM (2024), <https://tvk.csb.gov.tr/tuz-golu-i-400>, [Accessed 8.10.2025]
- UNESCO World Heritage Centre (2024), Cracow Saltworks Museum Route in Wieliczka Salt Mine, <https://visitworldheritage.com/en/eu/cracow-saltworks-museum-route-in-wieliczka-salt-mine/0e9f2e5f-33a2-4ebc-a2b5-68285eb8d397>, [Accessed 9.10.2025]
- Wikipedia (2025), Wieliczka Salt Mine, https://en.wikipedia.org/wiki/Wieliczka_Salt_Mine#/media/File:Wieliczka-Winch.jpg, [Accessed 8.10.2025]
- Wu, T. C. E., Xie, P. F., & Tsai, M. C. (2015). Perceptions of Attractiveness for Salt Heritage Tourism: A Tourist Perspective. *Tourism Management*, 51, 201-209.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2000). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zou, Y., Xiao, H., & Yang, Y. (2022). Constructing Identity in Space and Place: Semiotic and Discourse Analyses of Museum Tourism. *Tourism Management*, 93, 104608.

Ethics Committee Approval

This study does not require ethics committee approval.

Contribution Rate Statement

The study has single author.

1. Author: % 100

Co Declaration of Conflicting Interests

The author declared no potential conflicts of interest concerning the research, authorship, and/or publication of this article.

Funding

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

KAHRAMANMARAŞ'IN DEPREM SONRASI SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM POLİTİKASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON THE POST-EARTHQUAKE SUSTAINABLE TOURISM POLICY OF KAHRAMANMARAS

Mustafa POLAT^a

Özet

6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremler, Türkiye’de son yıllarda yaşanan en büyük doğal afetlerden biridir. Bu afet, yalnızca fiziksel yıkıma değil, aynı zamanda bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısında derin dönüşümlere yol açmıştır. Afet sonrası yeniden yapılanma sürecinde turizm sektörü, ekonomik toparlanma ve toplumsal iyileşme açısından stratejik bir rol üstlenebilir. Bu çalışmanın amacı, Kahramanmaraş’ın deprem sonrası yeniden yapılanma sürecinde sürdürülebilir turizm politikalarının nasıl geliştirilebileceğini literatür temelli olarak analiz etmektir. Deprem sonrası turizm stratejilerine odaklanan uluslararası ve ulusal güncel çalışmalar doküman analizi yöntemi ile incelenmiştir. Çalışma, sürdürülebilir turizmin temel ilkeleri ile afet sonrası kalkınma literatürünü bir araya getirerek yerel politika önerileri sunmaktadır. Bulgular, sürdürülebilir turizmin Kahramanmaraş için sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal dayanıklılığı ve kültürel sürekliliği destekleyen bir kalkınma aracı olabileceğini göstermektedir. Çalışma, afet sonrası turizm planlamasında dirençlilik, topluluk katılımı, kültürel mirasın korunması ve yönetim boyutlarının birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Turizm, Kahramanmaraş, Afet Sonrası Kalkınma, Dirençlilik, Yerel Turizm Politikaları

Abstract

The earthquakes centered in Kahramanmaraş on February 6, 2023, stand among the most devastating natural disasters in modern Turkish history. Beyond their physical destruction, these disasters triggered profound social, cultural, and economic transformations in the region. In the post-disaster reconstruction process, the tourism sector holds strategic importance in fostering both economic recovery and social resilience. This study aims to analyze, through a literature-based approach, how sustainable tourism policies can be developed for Kahramanmaraş in the aftermath of the earthquakes. Current international and national studies focusing on post-earthquake tourism strategies were examined using document analysis. By integrating the principles of sustainable tourism with the literature on post-disaster recovery, the paper proposes a set of local policy recommendations. The findings reveal that sustainable tourism can serve not only as an economic driver but also as a means to support cultural continuity and social resilience in Kahramanmaraş. The study emphasizes that resilience, community participation, heritage preservation, and multi-level governance should be addressed together in post-disaster tourism policy frameworks.

Keywords: Sustainable Tourism, Kahramanmaraş, Post-Disaster Recovery, Resilience, Local Tourism Policy

Makele Geliş Tarihi: 01.10.2025 Makale Kabul Tarihi: 23.12.2025

Sorumlu Yazar (Corresponding Author): Mustafa POLAT (polat.m@outlook.com)

^a Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Kahramanmaraş/Türkiye (polat.m@outlook.com) ORCID: 0000-0002-5591-5422

DOI: 10.5281/zenodo.18036804

1. Giriş

6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen ve merkez üssü Kahramanmaraş olan iki büyük deprem, Türkiye'nin yakın dönem tarihindeki en yıkıcı afetlerden biri olmuş (Ceren ve Senem, 2023), 11 ili etkileyerek yaklaşık 14 milyon insanın yaşamını farklı düzeylerde değiştirmiştir (Dinçer vd., 2024). Afet, yalnızca fiziksel yıkıma yol açmakla kalmamış, aynı zamanda bölgenin sosyal, ekonomik ve kültürel dokusunu da derinden sarsmıştır (Aydınbaş, 2023). Bu bağlamda Kahramanmaraş, afet sonrası yeniden yapılanma ve sürdürülebilir kalkınma politikalarının odak noktalarından biri haline gelmiştir.

Afet sonrası yeniden yapılanma süreci, fiziksel iyileşmeden çok daha fazlasını ifade etmektedir. Bu süreç, toplumsal dayanıklılığın güçlendirilmesi, ekonomik sistemlerin yeniden inşası ve kültürel kimliğin korunmasını içeren çok boyutlu bir yapıya sahiptir (Doker ve Yiğit, 2023). Turizm sektörü ise bu bağlamda yalnızca ekonomik toparlanmayı değil toplumsal iyileşmeyi ve psikososyal dengeyi de destekleyen önemli bir araç olarak görülmektedir (Zhang vd., 2024).

Kahramanmaraş, afet öncesinde zengin gastronomik mirası (örneğin Maraş dondurması, tarhana, baharat ve et ürünleri) (Gül, 2022), geleneksel el sanatları, inanç ve kültür turizmi potansiyeli ile bölgesel turizmin yükselen destinasyonlarından biri olarak dikkat çekmekteydi (Polat, 2023). Ancak depremler sonrasında altyapı, konaklama, ulaşım ve tarihi mekânlarda ciddi hasarlar meydana gelmiş, turistik faaliyetler büyük ölçüde durmuştur (Akkaş, 2023).

Literatürde, afet sonrası dönemde turizmin yalnızca bir ekonomik faaliyet olarak değil, aynı zamanda yerel kimliğin yeniden inşasında ve toplumsal dayanıklılığın artırılmasında merkezi bir unsur olarak işlev gördüğü vurgulanmaktadır (Orchiston, 2012; Min vd., 2020; Wu vd., 2020; Zhang, 2022; Doker ve Yiğit, 2023; Dünder, 2023; Güneş ve Dülger, 2024; Zhang vd., 2024; Özenen vd., 2025). Sürdürülebilir turizm politikaları, afet sonrası süreçte ekonomik canlanmayı sağlarken aynı zamanda yerel halkın refahını ve çevresel dengeleri de gözeterek uzun vadeli çözümler üretmektedir (Zhang vd., 2024).

6 Şubat 2023 depremleri Kahramanmaraş'ta yalnızca fiziki yıkıma yol açmakla kalmamış, aynı zamanda kültürel miras, turizm altyapısı ve bölgesel kalkınma dinamikleri üzerinde derin ve uzun vadeli etkiler yaratmıştır. Bu kapsamda kentin turizm sektörünün nasıl yeniden yapılandırılacağı, sürdürülebilirlik ilkelerinin bu süreçte nasıl uygulanabileceği ve afet sonrası oluşan yeni koşulların bölgenin turizm politikalarını

nasıl şekillendirmesi gerektiği önemli bir araştırma ihtiyacı doğurmuştur. Mevcut literatürde Kahramanmaraş özelinde afet sonrası sürdürülebilir turizmi bütüncül bir çerçevede ele alan çalışmaların sınırlı olması, bu araştırmanın gerekliliğini artırmakta; kentin yeniden yapılanma sürecine bilimsel katkı sunmak amacıyla kapsamlı ve yerel açıdan duyarlı bir değerlendirmeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkiye özelinde 6 Şubat 2023 depremi ile ilgili ve Kahramanmaraş çerçevesinde yapılan çalışmalar (Marangoz ve İzci, 2023; Aydınbaş, 2023; Gözükızıll ve Tezcan, 2023; Doker ve Yiğit, 2023) genel olarak depremin çeşitli etkilerini incelemiştir. Bazı sınırlı çalışmalar (Aliyev, 2025; Göktaş, 2023) ise depremi turizm sektörü üzerinden ele alarak önerilerde bulunmuştur. Ancak literatürde deprem sonrası Kahramanmaraş'ı sürdürülebilir turizm politikaları ve yeniden yapılanma bağlamında ele alan bir çalışma bulunmamaktadır. Sonuç olarak bu çalışma hem akademik literatürdeki boşluğu doldurmayı hem de yerel yönetimlerin, kalkınma ajanslarının ve karar vericilerin sürdürülebilir turizm politikaları oluşturmalarına yardımcı olmayı hedeflemektedir.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, Kahramanmaraş'ın deprem sonrası yeniden yapılanma sürecinde sürdürülebilir turizm politikalarının nasıl geliştirilebileceğini literatür temelli analiz etmektir. Çalışma, turizmin afet sonrası kalkınmadaki rolünü; yönetsel, ekonomik, çevresel ve toplumsal faktörler, dirençlilik ve kültürel miras üzerinden ele almaktadır.

Bu araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır;

1. Kahramanmaraş'ın afet sonrası dönemde sürdürülebilir turizm açısından karşılaştığı temel fırsatlar ve tehditler nelerdir?
2. Literatürde yer alan afet sonrası turizm politikası yaklaşımları Kahramanmaraş bağlamında nasıl uyarlanabilir?
3. Afet sonrası turizmin sürdürülebilir kalkınma, toplumsal dayanıklılık ve kültürel miras yönetimi ile ilişkisi nasıl kurulabilir?

Bu çalışma, üç temel katkı sunmayı amaçlamaktadır:

1. Türkiye'de afet sonrası turizm politikaları konusunda sınırlı olan literatüre özgün bir vaka (Kahramanmaraş) eklemektedir.
2. Sürdürülebilir turizmin kalkınma planlarına entegrasyonu açısından teorik ve pratik bir çerçeve geliştirmektedir.
3. Dirençlilik (resilience) yaklaşımı üzerinden afet sonrası turizmin rolünü yeniden tanımlamaktadır.

2. Yöntem ve Literatür Taraması

Bu araştırmada, Kahramanmaraş'ın deprem sonrası sürdürülebilir turizm politikalarını değerlendirmek amacıyla nitel araştırma yaklaşımı kullanılmıştır. Çalışmada öncelikle ulusal ve uluslararası literatür taraması yapılarak afet sonrası turizm, sürdürülebilir kalkınma ve destinasyon yönetimi konularındaki mevcut teorik çerçeve oluşturulmuştur. Ardından bu çerçeve doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Elde edilen veriler içerik analizi tekniğiyle değerlendirilmiş ve Kahramanmaraş'ın deprem sonrası sürdürülebilir turizm politikalarına yönelik öneriler bütüncül bir yaklaşımla ortaya konmuştur.

2.1. Sürdürülebilir Turizm Kavramı ve Evrimi

Sürdürülebilir turizm, turistik faaliyetlerin ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel boyutları arasında denge kurmayı amaçlayan bir kalkınma yaklaşımıdır (Lu ve Nepal, 2009; Miller ve Torres, 2023). Kavramın temelleri, 1987 tarihli Brundtland Raporu'nda (WCED, 1987) ortaya konulan “sürdürülebilir kalkınma” anlayışına dayanmaktadır. Bu raporda, kalkınmanın yalnızca bugünkü gereksinimlerin karşılanması değil, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını da güvence altına alması gerektiği vurgulanmıştır. Turizm sektörü, bu yaklaşımın uygulanabilirliğini en net biçimde gösterebilecek alanlardan biridir.

Literatür, sürdürülebilir turizmin yalnızca çevresel sürdürülebilirlikten ibaret olmadığını; aynı zamanda yerel halkın refahı, kültürel değerlerin korunması ve katılımcı yönetim gibi unsurları da içerdiğini belirtmektedir (Rafi vd., 2024). Bu nedenle sürdürülebilir turizm, günümüzde ekonomik kalkınma stratejilerinin merkezinde yer almakta, özellikle kriz veya afet sonrası yeniden yapılanma dönemlerinde stratejik bir politika aracı olarak görülmektedir (Cheng ve Zhang, 2020).

2.2. Afet Sonrası Yeniden Yapılanma ve Turizm İlişkisi

Afet sonrası yeniden yapılanma (post-disaster recovery), fiziksel altyapının onarılmasının yanında, ekonomik, sosyal ve kültürel sistemlerin yeniden işler hâle getirilmesini ifade etmektedir (Özenen vd., 2025). Turizm sektörü, bu süreçte hem ekonomik canlanmayı hem de psikososyal iyileşmeyi destekleyen stratejik bir araç olarak ön plana çıkmaktadır. Afet sonrası turizm kavramı, özellikle 2000'li yıllardan itibaren literatürde “disaster-resilient tourism” veya “post-disaster tourism recovery” gibi terimlerle tanımlanmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar, afetlerin ardından destinasyonların yeniden markalaşması, güven algısının güçlendirilmesi ve yerel halkın turizm süreçlerine katılımının teşvik edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Zhang vd., 2024; Zhang, 2022).

Yeni Zelanda, Japonya, Endonezya ve Nepal gibi afetlerle sıkça karşılaşan ülkelerde yapılan araştırmalar (Orchiston, 202; Zhang, 2019; Wu vd., 2020; Min vd., 2020), turizmin yerel ekonomilerin yeniden inşasında “dirençlilik aracı” olarak işlev gördüğünü göstermektedir.

Bu bağlamda Kahramanmaraş gibi afet merkezli bölgelerde turizm odaklı yeniden yapılanma sürecinin önemli olduğu bir gerçektir. Afete maruz kalan bölgelerin turizmle yeniden yapılanması bölge halkının da iyi vakit geçirebileceği ortamlar sunması nedeniyle hem sosyal hem de ekonomik açıdan etki yaratabilir. Mevcut bölgede yaşayan insanların sosyal hayata yeniden adapte olmasını sağlarken yeni oluşturulan turizm altyapı ve stratejileriyle destinasyona dışarıdan daha fazla turist çekilebilir. Bu sayede depremin yarattığı negatif etkileri azaltma ve şehrin dirençliliğini artırma konusunda turizm bir çıkış yolu olarak görülebilir.

2.3. Dirençlilik (Resilience) Kavramı ve Turizm Bağlamı

Dirençlilik, afet ve kriz durumlarında bir sistemin şoklara karşı dayanıklılığını ve toparlanma kapasitesini ifade etmektedir (Luthe ve Wyss, 2014). Turizm çerçevesinden bakıldığında dirençlilik; destinasyonların krizler karşısında işlevselliğini sürdürebilmesi, yeniden yapılanabilmesi ve değişen koşullara uyum sağlayabilmesi anlamına gelmektedir (Hall, 2017).

Bu açıdan turizmde dirençlilik, fiziksel altyapının güçlendirilmesi ile birlikte, yerel halkın katılımı, kriz yönetimi mekanizmalarının etkinliği ve paydaşlar arası iş birliğini de kapsamaktadır (Cheer ve Lew, 2017).

Dirençlilik teorisi, krizler karşısında uyarlanabilirliği ve yeniliği vurgulamaktadır. Bu, sistem içindeki aktörlerin hem şekil değiştirme hem de değişime uyum sağlama yeteneklerini ifade etmektedir (Hall, 2017). Dolayısıyla dirençlilik, krizin yaşandığı sektördeki paydaşların uyum yetenekleri ile sıkı sıkıya bağlıdır. Uyum yeteneği ne kadar çok ise dirençlilik de o kadar artmaktadır.

Literatürde, afet sonrası dönemde destinasyon yönetim örgütlerinin kriz iletişimi, güven tazeleme ve sürdürülebilir yeniden yapılanma konularında belirleyici rol oynadığı vurgulanmaktadır. Kahramanmaraş örneğinde bu kavram, hem fiziksel yeniden yapılanma (örneğin tarihi yapıların restorasyonu) hem de sosyal yeniden yapılanma (örneğin yerel halkın turizm süreçlerine katılımı) açısından kritik bir öneme sahiptir. Dirençlilik temelli turizm politikaları, kentin gelecekteki olası krizlere karşı hazırlıklı

olmasına da katkıda bulunmaktadır.

2.4. Sürdürülebilir Turizmde Yönetişim ve Paydaş Katılımı

Sürdürülebilir turizmin başarısı, yerel yönetimler, kamu kurumları, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve yerel halk arasındaki iş birliği ve koordinasyona bağlıdır (Güneş ve Dülger, 2024). Özellikle afet sonrası dönemlerde paydaş katılımı, turizm politikalarının meşruiyetini ve sürdürülebilirliğini artırmaktadır (Liu vd., 2021).

Kahramanmaraş bağlamında, yerel halkın yeniden yapılanma sürecine dâhil edilmesi, “topluluk temelli turizm” (community-based tourism) yaklaşımını (Okazaki, 2008) gündeme getirmektedir. Bu yaklaşım, turizmin yerel düzeyde ekonomik fayda yaratmasının yanı sıra kültürel kimliğin korunmasını da sağlamaktadır.

Bu nedenle afet sonrası Kahramanmaraş’ta geliştirilecek turizm politikalarının geliştirilmesinde ve uygulanmasında kültürel dokunun korunması için tüm paydaşlarla birlikte hareket edilmesi çok önemlidir. Bu sayede, sürdürülebilirlik ilkeleriyle uyumlu bir yeniden yapılanma süreci doğru yönetim ve paydaş katılımı ile desteklenebilir.

2.5. Kültürel Mirasın Korunması ve Yeniden İşlevlendirilmesi

Kültürel miras, sürdürülebilir turizmin temel bileşenlerinden biridir. Afetler, fiziksel kültürel mirası tehdit ettiği gibi, aynı zamanda somut olmayan mirası, örneğin gastronomi, el sanatları ve geleneksel yaşam biçimlerini de riske atmaktadır (McCormick, 2024). Kahramanmaraş özelinde bu durum daha belirgindir; çünkü şehir, zengin el sanatları, geleneksel gastronomisi ve dini-kültürel mekânlarıyla bilinen bir destinasyondur (Vatan, 2024). Bu nedenle, afet sonrası turizm planlamasında mirasın korunması, restore edilmesi ve turistik ürün olarak yeniden işlevlendirilmesi öncelikli olmalıdır (Zhang vd., 2024).

Literatür, miras temelli turizmin afet sonrası dönemde kimlik yeniden inşası sürecine katkı sağladığını ve toplumsal dayanışmayı güçlendirdiğini göstermektedir. Bu yaklaşımlar, Kahramanmaraş’ın kültürel mirasını sürdürülebilir biçimde koruyarak yeni turizm modellerine entegre etmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

3. Kahramanmaraş Örneğinde Afet Sonrası Sürdürülebilir Turizm Politikaları

3.1. Kahramanmaraş’ın Turizm Potansiyeli ve Deprem Sonrası Durum

Deprem öncesi dönemde Kahramanmaraş, Türkiye’nin gastronomi, kültür ve doğa turizmini bütünleştiren destinasyonlarından biri olarak öne çıkmaktaydı (Aliyev, 2025). Maraş dondurması, tarhana, baharat ürünleri, el dokuması halılar, geleneksel çarşılar ve

tarihi hanlar, kentin özgün turistik kimliğini oluşturunuyordu (Vatan, 2024). Ayrıca Afşin Eshab-ı Kehf Külliyesi gibi dini mekânlar, inanç turizmi açısından önemli çekim merkezleriydi (Göktaş, 2023). Ancak yaşanan deprem nedeniyle turizmle bağlantılı birçok değer de zarar görmüştür. Bunların başında taşınmaz kültür varlıkları ve turizm işletmeleri gelmektedir.

KTB (2023) verilerine göre Kahramanmaraş'taki taşınmaz kültür varlıklarının sayısı şu şekildedir; Anıt ve abideler 9, idari yapılar 5, kültürel yapılar 58, şehitlikler 1, askeri yapılar 24, endüstriyel ve ticari yapılar 41, dinsel yapılar 53, mezarlıklar 36, sivil mimarlık örneği 340, kalıntılar 19. Bu varlıklardan birçoğu depremde hasar almıştır. Ancak net bilgilere ulaşılabilmesi için kapsamlı bir rapora hala ihtiyaç bulunmaktadır. Çünkü ilgili kurum ve kuruluşlarda bu durum ile ilgili net bilgilere ulaşılamamıştır.

Bununla birlikte Kahramanmaraş'ta deprem öncesi turizm işletme ve belediye belgeli işletme sayısı toplam 78 idi. Deprem sonrası ise bu işletmelerden yıkılan 11, ağır hasarlı 6, orta hasarlı 1, az hasarlı 34 ve hasarsız 26 işletme olduğu bildirilmiştir (Göktaş, 2023). Bu durum şehrin konaklama kapasitesinin oldukça düştüğünü göstermektedir.

6 Şubat 2023'te meydana gelen depremler, Kahramanmaraş'ın tarihi kent dokusuna, konaklama altyapısına ve ulaşım ağlarına ciddi zarar vermiştir (Aydınbaş, 2023; Akkaş, 2023). Özellikle tarihi Kapalı Çarşı, Ulu Cami ve bazı geleneksel konaklar büyük ölçüde yıkılmıştır (Marangoz ve İnci, 2023; Hotar vd., 2024). Bu durum, hem turizm faaliyetlerini durma noktasına getirmiş hem de bölgenin “kültürel kimlik algısı” üzerinde olumsuz etki yaratmıştır.

Bununla birlikte, afet sonrası dönemde ortaya çıkan yeniden yapılanma fırsatları (yeni turizm rotaları, yaşam alanlarında kalan kültür ve turizm varlıklarının bir araya getirilerek insansızlaştırılması, eskiden hasar almış ama onarılamayan yapıların onarılması), sürdürülebilir turizmin bölgesel kalkınma sürecinde merkezi bir rol üstlenebileceğini göstermektedir (Ma vd., 2020; Güneş ve Dülger, 2024). Özellikle gastronomi turizmi, eko-turizm, kültürel rota planlaması ve kadınların istihdam edildiği sosyal girişim temelli turizm projeleri (Egresi, 2016; Choi vd., 2016)), Kahramanmaraş'ın yeniden turistik kimlik kazanması açısından öncelikli alanlar olarak değerlendirilebilir.

3.2. Ekonomik Boyut: Yerel Kalkınma ve İstihdamın Desteklenmesi

Deprem sonrası dönemde turizmin yeniden canlandırılması, Kahramanmaraş'ın ekonomik toparlanmasında kritik bir rol oynayabilir. OECD (2024), afet sonrası turizmin

istihdam yaratma kapasitesine ve yerel ekonomileri yeniden canlandırma gücüne dikkat çekmektedir. Turizmin de dahil olduğu bu itici güç etkisiyle Türkiye ekonomisinde GSYİH'nın 2026 yılında %4 oranında artacağı öngörülmektedir.

Kahramanmaraş açısından değerlendirildiğinde, turizm yatırımlarının yeniden yönlendirilmesi ve yerel üreticilerin sürece dâhil edilmesi hem ekonomik sürdürülebilirliği hem de toplumsal dayanışmayı artıracaktır.

Yerel halkın, geleneksel gıda, el sanatları, gastronomi atölyeleri gibi üretim faaliyetlerinin turizm zincirine entegre edilmesi, afet sonrası “topluluk temelli turizm” modelini güçlendirebilir (Okazaki, 2008). Bu sayede ekonomik kazançlar bölge dışına çıkmadan yerel döngüde kalarak sosyoekonomik dirençlilik sağlanır.

Ayrıca, yerel yönetimlerin ve kalkınma ajanslarının mikro ölçekli turizm girişimlerine yönelik finansal destek programlarını yakından takip etmesi önerilmektedir. Bu tür teşvikler, küçük işletmelerin yeniden faaliyete geçmesini hızlandırarak turizm arz zincirinin sürdürülebilirliğini güçlendirebilir.

3.3. Sosyal Boyut: Toplumsal Dayanıklılık ve Katılım

Sürdürülebilir turizm, yalnızca ekonomik bir model olmasının yanında toplumsal iyileşmenin aracı olarak da değerlendirilmelidir (Paksoy, 2022; Rafi vd., 2024). Kahramanmaraş'ta depremin yarattığı travma ve göç hareketleri, toplumsal bütünlüğü zedelemiştir. Bu noktada, turizmin yeniden inşası süreci toplum temelli bir katılım modeli ile yürütülmelidir.

Yerel halkın karar alma süreçlerine katılması hem aidiyet duygusunu güçlendirir hem de uygulanan politikaların yerel koşullara uygunluğunu artırır (Volgger vd., 2025). Özellikle kadınların ve gençlerin turizm projelerinde aktif rol alması (Auger, 2024), sosyal kapsayıcılığı destekler. Özellikle depremde yakınlarını kaybeden kadın, erkek ve gençlerin tercih edilmesi bu projelerin toplumsal katkı boyutunu güçlendirebilir.

Ayrıca, turizmin “terapötik etkisi” yani bireylerin afet sonrası normalleşme sürecine katkısı literatürde giderek daha fazla vurgulanmaktadır (Çiftçi, 2021). Örneğin topluluk temelli gastronomi festivalleri, yerel mutfağın yeniden görünür kılınmasını sağlarken psikolojik iyileşmeyi de destekleyebilir.

3.4. Çevresel Boyut: Ekolojik Yeniden Yapılanma ve Eko-Turizm

Deprem sonrası dönemde sürdürülebilir turizm politikaları, çevresel planlama açısından da bir fırsat sunmaktadır (Zhang, 2019; Wearing vd., 2020; Zhang, 2024; Zhao vd., 2024;

Rafi vd., 2024; Özenen vd., 2025). Yeniden yapılanma sürecinde enerji verimliliği, atık yönetimi ve yeşil bina tasarımlarının turizm altyapısına entegre edilmesi önerilmektedir (Torres vd., 2025).

Kahramanmaraş depreminin turizm destinasyonlarındaki doğal alanlara ve çevre kalitesine herhangi bir olumsuz etkisi bulunmamasına rağmen genel olarak turistik tesislere fiziki anlamda zarar verdiği görülmektedir. Bu yapıların yeniden onarılması veya yenisinin yapılması aşamalarında sürdürülebilir turizm politikalarına göre hareket edilmesi ile birlikte bu olumsuz durum bir avantaja dönüştürülebilir.

Ülkemizde konaklama işletmelerinin çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi için, ilgili kurumlarca geliştirilen farklı projeler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, Çevreye Duyarlı Konaklama Tesis Belgesi (Yeşil Yıldız) ve Beyaz Yıldız Belgesi gibi turizm tesislerini daha yeşil olmaya teşvik eden projelerdir (Ceylan, 2019). Bu tür sertifikalar hem ulusal hem uluslararası turistlerin güvenini artırarak destinasyon imajını güçlendirecektir. Kahramanmaraş'a yeni kazandırılacak turizm işletmelerinin bu belgelere sahip olması onları rakiplerinden ayırır ve daha bilinçli turistlerin destinasyona çekilmesini sağlayarak bölgeye katkıda bulunabilir.

Bu doğrultuda Kahramanmaraş'ın sahip olduğu Ahır Dağı, Başkonuş Yaylası, Menzelet Barajı çevresi gibi doğal alanlar, eko-turizm açısından büyük potansiyele sahip olduğu için (Paksoy, 2022) bu bölgelerde sürdürülebilir taşıma sistemleri, doğa dostu konaklama birimleri ve çevre eğitim programları geliştirilmelidir.

3.5. Yönetişim Boyutu: Kurumsal Koordinasyon ve Politika Uyumu

Kahramanmaraş'ta turizmin yeniden yapılandırılması sürecinde çok düzeyli yönetim yaklaşımı çok önemlidir. Merkezi yönetim, belediyeler, kalkınma ajansları, sivil toplum örgütleri ve özel sektör arasında etkin koordinasyon sağlanmalıdır.

Mevcut durumda zaman zaman kurumsal iş birlikleri bulunmakla birlikte turizmin yeniden yapılanma sürecinde bu yaklaşım yetersiz kalmaktadır. İşbirliklerinin önündeki en büyük engellerden biri de bölgesel anlamda turizme ayrılmış bir bütçenin olmayışı ve alınan kararların uygulamaya koyulmasındaki bürokratik işlemlerin uzunluğu göze çarpmaktadır. Bu bağlamda tüm paydaşları kapsayan stratejik ve uzun vadeli bir yaklaşıma ihtiyaç vardır.

Özellikle Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı (DOĞAKA) ve Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında stratejik bir “Afet Sonrası Turizm

Eylem Planı” hazırlanmalıdır. Bu plan hem sürdürülebilirlik ilkelerini hem de afet risk azaltma politikalarını bütünleştirmelidir.

Ayrıca, uluslararası kuruluşlarla (örneğin UNESCO, UNWTO) iş birliği yapılarak, bölgenin kültürel miras unsurlarının yeniden tescillenmesi ve rehabilitasyon fonlarının artırılması sağlanabilir. Bu tür uluslararası ağlar hem finansal destek hem de görünürlük açısından büyük avantaj sağlar.

3.6. Kahramanmaraş Bağlamında Afet Sonrası Sürdürülebilir Turizme İlişkin Temel Değerlendirmeler

Afet sonrası dönemde Kahramanmaraş’ın sürdürülebilir turizm açısından karşılaştığı temel fırsatlar, ilin güçlü gastronomi kimliği, zengin kültürel mirası ve yeniden yapılanma sürecinde turizm sektörünün bölgesel kalkınma için stratejik bir alan olarak görülmesi şeklinde öne çıkmaktadır. Yeniden inşa edilen altyapının sürdürülebilir tasarım ilkeleri doğrultusunda oluşturulması ve deprem müzesi gibi yeni turistik ürünlerin geliştirilmesi önemli bir avantajdır. Buna karşılık tehditler, deprem sonrası oluşan güvenlik algısı, kültürel miras alanlarında yaşanan fiziksel tahribat, nitelikli iş gücü kaybı ve turizm talebindeki belirsizliklerdir. Ayrıca bölgedeki uzun süreli iyileşme sürecinin yatırımcı davranışlarını olumsuz etkileme riski bulunmaktadır.

Literatürde yer alan afet sonrası turizm politikası yaklaşımları özellikle risk azaltma odaklı destinasyon yönetimi (Ritchie, 2004), topluluk temelli yeniden yapılanma (Scheyvens, 2002) ve dirençlilik merkezli kalkınma modelleri (Hall, 2017), Kahramanmaraş bağlamında uyarlanabilir durumdadır. Bu yaklaşımlar çerçevesinde bölgenin kriz yönetimi kapasitesinin artırılması, paydaşlar arası iş birliğinin güçlendirilmesi ve yerel toplulukların karar alma süreçlerine aktif katılımı temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca destinasyonun yeniden konumlandırılması için afet sonrası imaj yönetiminin stratejik bir araç olarak kullanılması literatürde önerilen yöntemler arasındadır.

Afet sonrası turizmin sürdürülebilir kalkınma, toplumsal dayanıklılık ve kültürel miras yönetimiyle ilişkisi ise çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Turizm, ekonomik faaliyetlerin canlanmasına katkı sağlayarak bölgenin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmasına destek olurken; yerel halkın sürece dahil edilmesi, toplumsal dayanıklılığın artmasına katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla Kahramanmaraş’taki depremde zarar gören kültürel miras alanlarının restorasyonu ve yeniden yorumlanması, turizm aracılığıyla finansal

destek bulabilir ve böylece kültürel miras yönetimi ile turizm arasında karşılıklı güçlendirici bir ilişki kurulabilir. Bu bütüncül yaklaşım, Kahramanmaraş'ın afet sonrası dönemde hem ekonomik hem de sosyal açıdan yeniden güçlenmesine olanak sağlayacak bir çerçeve sunmaktadır.

4. Sonuç ve Öneriler

Kapsamlı literatür taraması ve Kahramanmaraş'ın mevcut durumu ışığında geliştirilen politika önerileri aşağıda özetlenmiştir:

1. Afet Sonrası Sürdürülebilir Turizm Master Planı oluşturulmalı; Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi tarafından 2025 yılında oluşturulan Kahramanmaraş turizm master planı ile koordineli bir şekilde yerel yönetimler, sivil toplum ve özel sektör ortak çalışmalıdır.
2. Topluluk Temelli Turizm Projeleri (örneğin kadın kooperatifleri, gastronomi festivalleri) desteklenmelidir. Özellikle deprem dolayısı ile engelli olmuş bireylerin turizm projeleri vasıtasıyla topluma yeniden kazandırılması hedeflenmelidir.
3. Yeşil altyapı ve çevresel standartlar yeniden yapılanma sürecine entegre edilmelidir. Bu kapsamda Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı (TGA)'nın belirtmiş olduğu ilkeler doğrultusunda Kahramanmaraş'a yeni yapılacak oteller ve işletmeler için çevreye duyarlı altyapı sistemleri tasarlanmalıdır.
4. Yerel turizm eğitimi ve kapasite geliştirme programları başlatılmalıdır (özellikle gençler için). İldeki iki üniversitenin ilgili turizm bölümleri özel sektörle işbirliği içinde turizm hizmeti veren çalışanlara eğitim vermelidir.
5. Kültürel mirasın dijitalleştirilmesi ve sanal müze projeleri yoluyla kayıplar belgelenmeli ve turistik erişim artırılmalıdır. Kahramanmaraş'taki Yedi Güzel Adam Edebiyat Müzesinin mevcutta kullanmış olduğu dijital sistem tüm Türkiye'nin dikkatini çekecek biçimde pazarlanmalıdır.
6. Afet risk azaltma stratejileri, turizm planlamasının ayrılmaz bir parçası olmalıdır. Kahramanmaraş AFAD müdürlüğü ile koordineli bir şekilde tüm paydaşlardan birer üyenin bulunduğu bir ekip kurulmalıdır. Bu ekip afet durumlarında turizmin negatif etkisini azaltacak önlemler ile ilgili bir rapor hazırlamalıdır.

7. Yönetişimde şeffaflık ve paydaş katılımı artırılmalıdır. Kahramanmaraş Turizm İl Müdürlüğü, Büyükşehir Belediyesi, Üniversiteler ve Ticaret Odası gibi paydaşlar sistematik olarak bir araya gelmeli ve turizmin sorunlarını tespitten öte uygulamaya geçecek somut adımlar atmalıdır. Bu toplantılarda alınan kararlar kamuoyu ile şeffaf bir şekilde paylaşılmalıdır.

Bu öneriler, Kahramanmaraş'ın turizm sektörünü yalnızca yeniden inşa etmekle kalmayıp, aynı zamanda daha dirençli, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir yapıya dönüştürmeyi amaçlamaktadır.

Kahramanmaraş örneğinde yürütülen bu değerlendirme, afet sonrası sürdürülebilir turizm politikalarının sadece yeniden yapılanma süreciyle sınırlı kalmaması, aynı zamanda uzun vadeli dayanıklılık, kapsayıcılık ve çevresel bütünlük ilkelerini gözetmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Afet sonrası turizm planlaması Kahramanmaraş için bir “dönüşüm fırsatı” olarak değerlendirilmelidir.

6 Şubat 2023 depremleri, Kahramanmaraş'ın turizm altyapısını, kültürel mirasını ve sosyal dokusunu ciddi biçimde etkilemiştir. Ancak sürdürülebilirlik ilkeleriyle kurgulanan turizm politikaları sayesinde bu kriz, uzun vadede daha dirençli bir destinasyon yapısının inşası için bir fırsata dönüştürülebilir. Bu bağlamda çalışmada önerilen stratejiler, afet sonrası kalkınma literatürüyle ve uluslararası iyi uygulamalarla uyumludur.

Turizmin yeniden yapılandırılmasında dört temel politika eksenine öne çıkmaktadır:

1. Dirençli ve yeşil altyapı: Yeni yapılacak turistik tesislerin deprem yönetmeliklerine uygun, enerji verimli ve çevre dostu olması, afet riskinin azaltılmasını sağlayacaktır.
2. Topluluk temelli kalkınma: Yerel halkın karar alma süreçlerine katılımı ve turizm gelirlerinden doğrudan faydalanması, sosyal sürdürülebilirliğin temelini oluşturur.
3. Kültürel mirasın korunması ve dijitalleştirilmesi: Yıkılan veya zarar gören kültürel varlıkların belgelendirilmesi, sanal müzeler aracılığıyla dijital olarak erişilebilir kılınması kültürel sürekliliği destekler.
4. Yönetişimde bütüncül yaklaşım: Merkezi yönetim, yerel kurumlar, özel sektör ve sivil toplum arasında etkin koordinasyonun sağlanması, kaynak kullanımında etkinliği artırır.

Kahramanmaraş özelinde bu ilkelerin uygulanması, şehrin yalnızca turistik kimliğini değil, aynı zamanda toplumsal hafızasını ve ekonomik canlılığını da yeniden inşa etmesini sağlayacaktır.

UNDP (2023) ve OECD (2024) raporları, afet sonrası turizm planlamasında başarıya ulaşan bölgelerde en önemli faktörün politik istikrar ve yerel katılım olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle, Kahramanmaraş için geliştirilecek politikalar kısa vadeli ekonomik hedeflerin ötesine geçerek uzun vadeli sürdürülebilirlik perspektifine oturtulmalıdır.

Sonuç olarak, Kahramanmaraş'ın yeniden yapılanma sürecinde turizmin rolü, “yeniden doğuşun itici gücü” olarak görülmelidir. Eğer doğru planlanır ve yerel değerlerle bütünleşirse, Kahramanmaraş sahip olduğu çok çeşitli turizm türlerinin tek destinasyonda toplandığı bir cazibe merkezi olabilir.

Bu çalışma, Kahramanmaraş özelinde yürütüldüğü için elde edilen bulgular diğer deprem bölgelerine genellenemez. Deprem sonrası veri erişimindeki eksiklikler ve bazı turistik alanlara ulaşamaması analiz kapsamını sınırlamıştır.

Sonraki araştırmalar, karşılaştırmalı bölgesel analizler yapabilir. Örneğin, Türkiye'de depremten etkilenen diğer bölgelerle (Hatay, Adıyaman, Malatya) karşılaştırmalı sürdürülebilir turizm stratejileri araştırılabilir. Böylece Kahramanmaraş örneğinin özgünlük ve yenellenebilirlik düzeyi değerlendirilebilir.

Ziyaretçi algısı ve davranışı üzerine çalışmalara odaklanılabilir. Afet sonrası yeniden yapılandırılmış turizm bölgelerinde turistlerin algı, beklenti ve davranışlarını inceleyen nicel çalışmalar yürütülebilir. Bu tür araştırmalar, pazarlama stratejilerinin etkinliğini test etmek açısından önemlidir.

Kaynakça

- Akkaş, H. H. (2023). Deprem Bilinci. M. Öztürk ve M. Kırca içinde, Kahramanmaraş Merkezli Depremler Sonrası İçin Akademik Öneriler (s. 23-35). Gaziantep: Özgür Yayınları. <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub99>
- Aliyev, V. (2025). The effect of earthquake on the tourism sector: Case of Türkiye 1999 and 2023. *Geo Journal of Tourism and Geosites*, 60, 1158-1167. <https://doi.org/10.30892/gtg.602spl13-1489>
- Auger, D. (2024). Beyond work: the significance of leisure, sport, tourism, and culture for society. *Loisir et Société / Society and Leisure*, 47(3), 415–421. <https://doi.org/10.1080/07053436.2024.2423300>

- Aydınbaş, G. (2023). Sosyoekonomik Boyutuyla Türkiye’de Depremler Üzerine Bir İnceleme: Kahramanmaraş Depremi Örneği. K. Girayalp, Y. Fatih & D. Şimşek içinde, Sosyal Bilimlere Çok Yönlü Yaklaşımlar: Tarih, Turizm, Eğitim, Ekonomi, Siyaset ve İletişim (s.177-212). Gaziantep: Özgür Yayınları. <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub50>.
- Gözükızıl, C., A., Tezcan, S., (2023), Cumhuriyet’in Yüzüncü Yılında Türkiye’de Afetler: 06 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremleri, Kent Akademisi Dergisi 16(Special Issue for the 100th Anniversary of the Republic of Turkey):97-114. <https://doi.org/10.35674/kent.1353445>
- Ceylan, Y. (2019). Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Turizmde Eko Etiketler. Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi, 1(1), 65-80.
- Cheer, J.M., & Lew, A.A. (Eds.). (2017). Tourism, Resilience and Sustainability: Adapting to Social, Political and Economic Change (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315464053>
- Cheng, L., & Zhang, J. (2020). Is tourism development a catalyst of economic recovery following natural disaster? An analysis of economic resilience and spatial variability. Current Issues in Tourism, 23(20), 2602-2623. <https://doi.org/10.1080/13683500.2019.1711029>
- Choi, Y. E., Oh, C. O., & Chon, J. (2021). Applying the resilience principles for sustainable ecotourism development: A case study of the Nakdong Estuary, South Korea. Tourism Management, 83, 104237. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2020.104237>
- Çiftci, G., & Bayram, S. (2021). The effects of earthquakes on tourism: Evidence from Turkey. Journal of Tourism Leisure and Hospitality, 3(2), 82-94. <https://doi.org/10.48119/toleho.851669>
- Diñçer, A. E., Dincer, N. N., Tekin-Koru, A., Yaşar, B., & Yılmaz, Z. (2024). The impact of Kahramanmaraş (2023) earthquakes: A comparative case study for Adıyaman and Malatya. International Journal of Disaster Risk Reduction, 110, 104647. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2024.104647>
- Doker, C. A. & Yiğit, G.A. (2023). Deprem Sonrasında Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Öneriler. M. Öztürk ve M. Kırca içinde, Kahramanmaraş Merkezli Depremler Sonrası İçin Akademik Öneriler (s.195-208). Gaziantep: Özgür yayınları. <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub99>
- Dündar, H. Ç. (2023). 6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerinin İş Dünyasına Etkileri. Çevre Şehir ve İklim Dergisi, 2 (4), 262-281. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/csid/issue/79302/1325042>. (Erişim Tarihi: 11.10.2025)
- Egresi, I. (2016). Alternative tourism in Turkey. Shopping and tourism in Turkey: The perfect combination, 211-228. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-319-47537-0> (Erişim Tarihi: 13.10.2025)

- Göktaş, L. S. (2023). Kahramanmaraş Merkezli Depremlerin Turizm Sektörüne Etkisi ve Deprem Sonrası Atılması Gereken Adımlar Hakkında Öneriler. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 6(2), 624-635. <https://doi.org/10.33083/joghat.2023.288>
- Gül, M. (2022). Kahramanmaraş Tematik Mutfak Müzesi ve Dondurma Müzesinin Gastronomi Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 312-334. <https://doi.org/10.31463/aicusbed.1085409>
- Güneş, S.G. & Dülger, A.S. (2024). Sustainable Tourism Requires Taking Responsibility: The case of 2023 Kahramanmaraş and Hatay Earthquakes. 3rd International Conference on Sustainable Cities and Urban Landscapes-ICSULA 2024 Conference Proceedings Book, 13-14 December 2024, Kyrenia, TRNC (pp.103-120). <https://doi.org/10.5281/zenodo.14555062>
- Hall, C. M. (2017). Resilience in tourism: Development, theory, and application. In *Tourism, resilience and sustainability* (pp. 18-33). Routledge. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781315464053-2/resilience-tourism-michael-hall> (Erişim Tarihi: 17.10.2025)
- Hotar, N., Altay, A., Balsarı, Ç., Çakır, Ö. (2024). The Economic, Social and Environmental Effects of the Kahramanmaraş Earthquakes: The Case of Elbistan. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(86), 55-71. <https://doi.org/10.26650/jspc.2024.86.1385404>
- KTB. (2023). Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz kültür varlıkları listesi. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44799/illere-gore-korunmasi-gerekli-tasinmaz-kultur-varligiistatistigi.html> (Erişim Tarihi: 12.10.2025)
- Liu, H., Wu, P., & Li, G. (2021). Do crises affect the sustainability of the economic effects of tourism? A case study of Hong Kong. *Journal of Sustainable Tourism*, 31(9), 2023–2041. <https://doi.org/10.1080/09669582.2021.1966018>
- Lu, J., & Nepal, S. K. (2009). Sustainable tourism research: An analysis of papers published in the *Journal of Sustainable Tourism*. *Journal of sustainable Tourism*, 17(1), 5-16. <https://doi.org/10.1080/09669580802582480>
- Luthe, T., & Wyss, R. (2014). Assessing and planning resilience in tourism. *Tourism Management*, 44, 161-163. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2014.03.011>
- Ma, H., Chiu, Y.-h., Tian, X., Zhang, J., & Guo, Q. (2020). Safety or Travel: Which Is More Important? The Impact of Disaster Events on Tourism. *Sustainability*, 12(7), 3038. <https://doi.org/10.3390/su12073038>
- Marangoz, M., & İzci, Ç. (2023). Doğal Afetlerin Ekonomik, Sosyal ve Çevresel Etkilerinin 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Merkezli Depremler Bağlamında Girişimciler Açısından Değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 24(52), 1-30. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sobbiad/issue/78767/1285022#article_cite (Erişim Tarihi: 09.10.2025)
- McCormick, R.R. (2014). *Marketing Cultural and Heritage Tourism: A World of Opportunity* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315424859>

- Miller, G., & Torres-Delgado, A. (2023). Measuring sustainable tourism: a state of the art review of sustainable tourism indicators. *Journal of Sustainable Tourism*, 31(7), 1483–1496. <https://doi.org/10.1080/09669582.2023.2213859>
- Min, J., KC, B., Kim, S., & Lee, J. (2020). The Impact of Disasters on a Heritage Tourist Destination: A Case Study of Nepal Earthquakes. *Sustainability*, 12(15), 6115. <https://doi.org/10.3390/su12156115>
- OECD (2024), *OECD Economic Outlook, Volume 2024 Issue 2*, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/d8814e8b-en>.
- Okazaki, E. (2008). A Community-Based Tourism Model: Its Conception and Use. *Journal of Sustainable Tourism*, 16(5), 511–529. <https://doi.org/10.1080/09669580802159594>
- Orchiston, C. (2012). Seismic risk scenario planning and sustainable tourism management: Christchurch and the Alpine Fault zone, South Island, New Zealand. *Journal of Sustainable Tourism*, 20(1), 59-79. <https://doi.org/10.1080/09669582.2011.617827>
- Özenen-Kavlak, M., Korkmaz, C., Duymuş, H., Çabuk, A., Metin, T. C., Tatar, C. Ö., ... & Günok, E. (2025). Post-earthquake spatial analysis of tourism infrastructure: the Adıyaman, Türkiye case. *Natural Hazards*, 1-27. <https://doi.org/10.1007/s11069-025-07700-7>
- Paksoy, M. (2022). Evaluation of geographical indication potential of Kahramanmaraş province in terms of rural tourism. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 12(2), 55–61. <https://www.ijses.org/index.php/ijses/article/view/332> (Erişim Tarihi: 18.10.2025)
- Polat, M. (2023). Kahramanmaraş'ta Termal Turizm İşletmeciliği. *Kadirli Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 182-196. <https://www.kadirliubfd.com/index.php/kubfd/article/view/42> (Erişim Tarihi: 21.10.2025)
- Rafi, A., Rehman, M. A., Musu, A., Rather, R. A., & Kautish, P. (2024). Revisiting sustainable tourism research: bibliometric insights and future research agenda. *Anatolia*, 36(2), 347–362. <https://doi.org/10.1080/13032917.2024.2411988>
- Ritchie, B. W. (2004). Chaos, crises and disasters: A strategic approach to crisis management in the tourism industry. *Tourism management*, 25(6), 669-683. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2003.09.004>
- Scheyvens, R. (2002). *Tourism for development: Empowering communities*. Pearson education.
- Torres-Delgado, A., Segovia-Perez, M., Nájera-Sánchez, J. J., & Font, X. (2025). Gender perspectives in the use of tourism sustainability indicators for decision-making. *Journal of Sustainable Tourism*, 1–23. <https://doi.org/10.1080/09669582.2025.2537759>
- UNDP. (2023). Türkiye UNDP 2023 Yıllık Raporu. <https://www.undp.org/tr/turkiye/publications/undp-2023-yillik-raporu> (Erişim Tarihi: 15.10.2025)

- Vatan, B. İ. (Ed.). (2024). Kahramanmaraş Turizm Rotası: Geçmişten Geleceğe Yeniden İnşa. Eğitim Yayınevi, Konya.
- Volgger, M., Cheer, J., & Pforr, C. (2025). Evidence-informed decision-making in sustainable tourism: from research to action. *Journal of Sustainable Tourism*, 33(4), 613–627. <https://doi.org/10.1080/09669582.2025.2461560>
- Wearing, Stephen & Beirman, David & Grabowski, Simone, 2020. "Engaging volunteer tourism in post-disaster recovery in Nepal," *Annals of Tourism Research*, Elsevier, vol. 80(C). <https://doi.org/10.1016/j.annals.2019.102802>
- Wu, W., Su, Q., Li, C., Yan, C., & Gozgor, G. (2020). Urbanization, Disasters, and Tourism Development: Evidence from RCEP Countries. *Sustainability*, 12(3), 1221. <https://doi.org/10.3390/su12031221>
- Zhang, Fengting & Lv, Yang & Sarker, Md Nazirul Islam. (2024). Resilience and recovery: A systematic review of tourism governance strategies in disaster-affected regions. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. 103. 104350. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2024.104350>
- Zhang, H., Dolan, C., Jing, S. M., Uyimleshi, J., & Dodd, P. (2019). Bounce Forward: Economic Recovery in Post-Disaster Fukushima. *Sustainability*, 11(23), 6736. <https://doi.org/10.3390/su11236736>
- Zhang, J. (2022). Spatial effects of tourism development on economic resilience: an empirical study of Wenchuan earthquake based on dynamic spatial Durbin model. *Nat Hazards* 115, 309–329 (2023). <https://doi.org/10.1007/s11069-022-05556-9>
- Zhao, L., Li, Q., & Sheng, Y. C. (2024). Environmental policies as engines for tourism eco-efficiency: quasi-experimental evidence. *Journal of Sustainable Tourism*, 33(9), 1890–1910. <https://doi.org/10.1080/09669582.2024.2407491>

Etik Kurul İzni

Bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışma tek yazar tarafından hazırlanmıştır.

1.Yazar: % 100

Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında herhangi bir kişi veya kuruluştan ayni veya nakdi yardım/destek alınmamıştır. Makalede herhangi bir çıkar çatışması veya maddi kazanç söz konusu değildir.

TURİZM PRATİKLERİNE POSTKAPİTALİST BAKIŞ: MÜŞTEREKLEŞME VE KOOPERATİFLER

A POSTCAPITALIST PERSPECTIVE ON TOURISM PRACTICES: COMMONING AND COOPERATIVES

Hilal GÜL^a Alper ASLAN^b

Özet

Turizm, ekonomi bakışıyla bazen bir can damarı olarak görülürken bazen de bir cankurtaran görevi üstlenmektedir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan, ekonomisi üretimden çok tüketime odaklı ülkelerde, turizm olmazsa olmaz bir konudur. Fakat turizmde en kritik sorunlardan biri, sadece olumlu yönlerinin görülüp olumsuzlukların göz ardı edilmesidir. Günümüzde neoliberal kapitalizmle birlikte turizmdeki metalaşma endişe verici bir boyuttadır. Sadece mekânlar değil, üretim, ilişkiler ve birçok şey metalaşmaktadır. Bu nedenle çalışma, ana akım turizm anlayışının ötesinde turizme ve turizm pratiklerine eleştirel bir yaklaşımla bakmayı amaçlamaktadır. Çalışmada turizmde kapitalizmin aşındırılabilmesinin müşterekleşme ve postkapitalist pratiklerle mümkün olabileceği, bu nedenle turizmde alternatif yaklaşımların gerekli olduğu savunulmaktadır. Özellikle, araştırmalarda göz ardı edilen turizm ve postkapitalizm ilişkisine odaklanılarak, neoliberal turizm pratiklerinin müşterekler bağlamı üzerinden eleştirisinin yapılmasının alan yazına katkı sunacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda çalışmada turizm alanındaki neoliberal kapitalist pratikler, müşterekleşme ve kooperatif ilişkileri incelenmiştir ve geleceğin yeni tahayyüllerinin inşası için yerel tuzağı aşan müşterekleşmeleri içeren, kooperatif örgütlenmelerin gerekli olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kooperatif, Müşterekleşme, Postkapitalizm, Turizm

Abstract

From an economic perspective, tourism is sometimes seen as a heartland, and at other times as a lifeguard. Tourism plays an indispensable role, especially in underdeveloped and developing countries whose economies are more focused on consumption than production. However, one of the most critical problems in tourism is that only the positive aspects are seen, while the negative ones are ignored. However, today, with neoliberal capitalism, the commodification of tourism has reached a remarkable level. Not only spaces, but also production, relationships, and many other things are becoming commodities. For this reason, the study aims to take a critical approach to tourism and tourism practices beyond the mainstream understanding of tourism. The study argues that eroding capitalism in tourism is possible through commoning and postcapitalist practices, and therefore alternative approaches to tourism are necessary. Especially, it is believed that focusing on the relationship between tourism and postcapitalism, which is often overlooked in research, and critiques neoliberal tourism practices through the context of commons will contribute to the literature. Within this scope, the study examines neoliberal capitalist practices, commoning, and cooperative relationships in the field of tourism. It has been concluded that cooperative organizations, which involve collaborations that overcome the local trap, are necessary for building new visions of the future.

Keywords: Cooperative, Commoning, Postcapitalism, Tourism

Makele Geliş Tarihi: 20.09.2025 Makale Kabul Tarihi: 22.12.2025

Sorumlu Yazar (Corresponding Author): Hilal GÜL (hilalgul@mu.edu.tr)

^a Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye Ali Sıtkı Mefharet Koçman MYO, Muğla/Türkiye (hilalgul@mu.edu.tr) ORCID: 0000-0001-6020-6156

^b Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Muğla/Türkiye (aaslan@mu.edu.tr) ORCID: 0000-0001-8494-7063

* Bu çalışma Hilal Gül'ün Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı'nda yazılan doktora tezinden üretilmiştir.

DOI: 10.5281/zenodo.18037573

1. Giriş

Müşterekler hem piyasa ekonomisine bir alternatiftir hem de piyasadan kaçmak için gerekli bir koşuldur. Piyasadan uzaklaşmak, müştereklere erişimi, onların korunmasını ve müştereklerde toplumsal ilişkileri yeniden kurma becerisini gerektirir (Fournier, 2013: 451). Müştereklerde iki tür bakış vardır. Birincisi Elenor Ostrom'un savunduğu ortak havuz kaynakları (OHK). Bu bakışın kapitalizmle bir sorunu yoktur ve genel olarak yerel maddi müştereklerin yerel sosyal gruplar tarafından yönetilmesine odaklanır. Ancak bu bakış yerel tuzağa düşme eğilimindedir. Diğer "müşterekleşme" bakışıdır. Bu bakış müştereklerin üretilmesini herhangi bir kapalı gruba indirgemez, böylece yerel tuzağına düşmeden müşterekleri postkapitalizm yolunda yönetmek ister.

OHK bakışını benimseyen araştırmacılar, müştereklerin çökme noktasına gelmesine neden olan aşırı kullanım ve müştereklerin trajedisi olarak ifade edilen durumun güvensizlik, karşılıklı ilişkinin, kolektif eylemin ve kuralların/kurumların olmayışından kaynaklandığını düşünmektedirler. Bu bakışın karşısında olan ve konuya eleştirel yaklaşan "müşterekleşme" bakışına göre altta yatan sorun, kural/kurum eksikliğinden değil, kapitalizminden kaynaklanan müştereklerin çitlenmesi ve bireyci, kapitalist öznelliklerden ileri gelmektedir (Velicu ve García-López, 2018: 56). Müşterekleşme konusuna dikkatli yaklaşmak gerekir. Çünkü müşterekleşme pratiklerinin güçlendiren, özgürleştiren tarafına odaklanırken, farkında olmadan bu alanda her şeyin doğru olduğu algısına kapılabiliriz (Bolat, 2020). Anlaşılabileceği üzere ana akım ve eleştirel düşünce, müştereklere farklı yaklaşmaktadır. Ana akım tarafından önceleri kısıtlı bir incelemeye tabii olan müşterekler, zaman içerisinde özellikle neoliberal etkiler nedeniyle daha eleştirel bir perspektiften (müşterekleşme bakışıyla) incelenmeye başlanmıştır.

Müştereklerle ilgili eleştirilerin başlangıcı, kapitalizm öncesindeki tarım topluluklarının kolektif topraklarının yok edilişidir. 16. - 18. yüzyıl arasında Avrupa'daki topraklar, genişleyen dünya pazarında tarım ürünlerini satmak isteyen tüccar toprak ağalarınca kuşatılmıştır. Bunun sonucunda ortaya çıkan çitlemeler, kırsal nüfusun yerinden edilmesine ve buna bağlı mücadelelere neden olmuştur. 20. yüzyılın sonlarında ise küresel sermaye ile karşı karşıya gelen aktivistler ve teorisyenler tarım arazilerinin sürekli çitlenmesi ve kırsal nüfusun yerinden edilmesinin neden olduğu toprak savaşları gibi konular üzerinden, müşterekler perspektifinden özelleştirmeyi, deregülasyonu ve kamulaştırmayı farklı konularda eleştirebilecekleri bir alan bulmuştur. Müşterekler,

eskiden gelen ilkel sermaye birikimine ve mevcut teknoloji tabanlı birikime karşı farklı mücadeleleri bir araya getirip ilişkilendiren bir kavram hâlini almıştır (Peuter ve Witheford, 2010). Günümüzde müştereklere yönelik teoriler iktisat, hukuk, tarih, sosyoloji, felsefe gibi disiplinler arası bağlantılar kurmaktadır ve farklı etki alanlarına sahiptir. Özellikle alternatif teoriler, müşterekler konusunun önemini vurgulamaktadır (Uymaz, 2018: 91).

Neoliberalizmle birlikte müştereklerin en yoğun kullanıldığı alanlardan biri turizm olmuştur ve kapitalizm, turizmde çitlemeleri artırmıştır. Fornier (2013: 436) ‘ e göre müştereklerin çitlenmesi, kapitalist gelişimde tek seferlik bir süreç değil, en başından beri kapitalizmle birlikte ilerleyen bir süreçtir. Harvey (2015a)’ in de ifade ettiği gibi turizm aracılığıyla kültürün, tarihin ve pek çok şeyin metalaştırılması mülksüzleştirmeyi beraberinde getirmiştir. Bunun sonucunda da müştereklere yönelik dışlamalar ve kısıtlamalar yaşanmıştır. Turizmle birlikte doğanın, denizin olduğu alanlar cazip hale gelmiştir. Günümüzde ekonomisi turizme dayanan ülkelerde müşterek mekânlardan olan doğa, hoyratça kullanılmakta ve seyirlik, haz veren bir metaya dönüşmektedir. Sadece turizm faaliyetlerinin gerçekleştirildiği mekânlar (deniz, dağ, göl, manzara vb.) değil, aynı zamanda turizm pratikleri (çalışanların güler yüzü, iletişimi vb.) de metalaşmaktadır. Turizm bu şekilde hem maddi müşterekleri (dağ, paj vb.) hem de gayri maddi müşterekleri (atmosfer, miras vb.) çitlemektedir. Böylelikle, turizm sürdürülemez olmakta ve turizmi nasıl sürdürülebilir kılabilirizin yolları aranmaktadır. Fakat günümüzde uygulanan sürdürülebilirlik, kapitalizme hizmet eden ve ekolojik korumaya indirgenen bir yapıdadır. Özellikle, sürdürülebilirlik maskesi altında ‘tüketimin sürdürülebilirliği’ için çaba sarf edilmektedir.

Her ne kadar genel olarak ilgili yazında turizmin ekonomik-iktisadi faydaları üzerinde durulsa da, aslında turizmin tarihsel, kültürel, toplumsal vb. konularda gerçekleştirilen faaliyetlerle olumsuz etkileri de söz konusu olmaktadır. Young ve Markham (2020), turizmin yerleri metalaştırdığının bilinmesine rağmen nadir olarak bu durumun eleştirildiğini ifade etmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde turizme akademik olarak da yeterince eleştirel bir yaklaşımın olmadığı görülmektedir. Kapitalizm, turizm ve metalaşma ilişkisi üzerinde düşünülmesi ve tartışılması gereken konulardır. Fakat turizm yazınında daha çok turizmin ekonomik faydalarına odaklanılmakta ve turizm alanında yaşanan eşitsizlikler, gelirin adil dağılmayışı, kültürde, doğada, mekânda yaşanan

metalaşmaya yönelik çalışmalar az sayıda kalmaktadır. Bu nedenle çalışmada neoliberalizm- kapitalizm ilişkisi, müşterekleşme ve kooperatifler ilişkisi üzerinden postkapitalist bir yaklaşım irdelenecektir.

2. Neoliberalizm ve Kapitalizm

Bir toplumda ortak fayda adı altında, kişisel faydaların görmezden gelinmesine ya da bir tarafın faydasının diğer tarafın faydasından üstün tutulmasına neden olunuyorsa, bu durum sadece bir kandırmacadan ibaret demektir (Rand, 2004: 18). Bu, bir toplumda eşitsizliklerin görülmesi anlamına gelir ve yaşanan eşitsizliklerde de en etkin rol neoliberalizme aittir.

1970’ler itibariyle neoliberal söylemlerle birlikte sermaye, birikimin önlenebilmesi için yeni doğal alan arayışlarına girmiştir. Üretim ve kaynak kullanımı arttıkça doğa bir araca dönüşmüştür. Bu da küresel düzeyde eko-krizlere neden olmuştur. Piyasada çevreci ürünler popüler olmuş, yeşil pazar ve yeşil teknolojiler görülmeye başlamıştır (Coşkun, 2021: 778). Bu durumlara sebep olan neoliberalizm iki şekilde tanımlanabilir. Dar kapsamda neoliberalizm, 1980’li ve 1990’lı yıllar süresince oluşan ve yeni gelişmelere yol açma potansiyeli olan olayları ve politikaları ifade etmede kullanılabilir. Bu, 1980’li yıllarda kapitalist sınıfın, üst düzey yönetimle ittifak yaparak, uzun bir gerileme döneminin ardından iktidarını ve gelirini tekrar elde etme girişimi olarak değerlendirilebilir. On dokuzuncu yüzyıl kapitalizmiyle benzer özellikler göstermektedir. Daha geniş kapsamda neoliberalizm, sürdürülebilirliğin bazı özelliklerini içeren yeni bir kapitalizmi ifade etmede kullanılabilir, kapitalist sınıfın iktidarının ve gelirinin yeniden temin edilmesinin tarihsel sonucudur (Duménil ve Lévy, 2002: 53).

Görüldüğü üzere neoliberalizm kapitalizmden ayrı düşünülemeyen bir kavramdır. Hatta birçok konuda olduğu gibi doğa ile ilgili meselelere eleştirel yaklaşıldığında da karşımıza çıkan ilk şey kapitalizmdir. Bauman (2018)’ ın akışkan modern dünya olarak ifade ettiği günümüz yaşayışı her şeyi tükettiğimiz hatta tükendiğimiz bir yapı sergilemektedir. Sürekli bir hız, her şeye yetişme çabası, en önde olma hırsı ve daha pek çok özellik akışkan modern dünyaya aittir. Tükettikçe var olma, görünür olma hissi, bizi daha fazla tüketmeye yöneltmektedir. Tükettiklerimizin başında da doğa gelmektedir ve bu tüketimde kapitalizmin etkisi göz ardı edilemeyecek düzeydedir.

Tüketim; ekonomik, toplumsal, psikolojik, kültürel çok yönlü bir kavramdır. Tüketim bireysel olduğu kadar sosyal de bir yöne sahiptir. Özellikle kapitalist tüketim, toplumsal

yozlaşma, bireylerin tüketirken tükenmesi, eleştirilen konular arasındadır. Kapitalizm, bireyleri hep tüketime yönlendirmektedir (Dal, 2017: 2).

Kapitalizm yoksulluk, güvencesizlik, yabancılaşma, ve eşitsizlik getirir (Wright, 2020: 16). İnsan doğa etkileşimi kapitalizmde farklı şekildedir. Kapitalist üretimde, insanların ihtiyacının karşılanması, öncelikli değildir. Kapitalist üretimde önemli olan sermaye birikimidir. Geniş ölçekte üretim ile sürekli büyüme anlayışı hâkimdir. Bu durum da doğayı metalaştırmaktadır. Kapitalizm öncesindeki toplumlarda, doğa ile uyumlu ilişkiler söz konusuysa, kapitalist üretimle birlikte sermaye birikimi ön plana çıkmış ve insan-doğa ilişkisi derin bir zarar görmüştür (Erçandırlı, 2021: 996). Kapitalizmin sürekliliğinin sağlanması, yeni sermaye alanlarının varlığına bağlı olmuştur (Çoşkun, 2021: 778) ve kapitalizm, daimi surette sermaye birikimine ihtiyaç duymuştur. Bunun için de toprağın metalaştırılarak özelleştirilmesi, köylünün yerinden edilmesi, müştereklerin çitlenerek kişiye özel hale getirilmesi, müştereklerden yararlanma hakkının baskılanması, emeğin metalaştırılması yoluyla kentlerde eşitsizlik ve sınıflaşma ortaya çıkmıştır (Harvey, 2015a: 168; Harvey, 2015b: 72). Bu durumun turizm üzerinde de etkileri görülmektedir. Kapitalizmin küresel düzeydeki etkileriyle birlikte turizm ve metalaşma bağlantısı oluşmaktadır (Çuhadar ve Iseyeva Aksoy, 2022: 914). Turizm ve turizmde rolü olan doğa finans işletmeleri, sivil toplum kuruluşları, tur operatörlerinin teşvik ettiği neoliberal uygulamaların bir parçası olarak değerlendirilebilir (Duffy, 2013: 610). Turizmde değer üretimi, çitleme ve mülksüzleştirme ile gerçekleştirilirken, rantlar konaklama, ulaşım altyapılarıyla ilgili meta üretimine bağlıdır (Young ve Markham, 2020: 291). Turizm kapitalizmle ilgili çelişkilerin üretildiği ve gizlendiği bir alandır. Özellikle doğa kaynaklı turizm türlerinde ekonomik büyüme ve sınırlı doğal kaynaklarla ilgili çelişkilerle ‘‘kazan-kazan’’ üzerinden bir teşvik söz konusudur. Bu da metalaşmayla birlikte neoliberalleşen doğa ile gerçekleşir (Duffy, 2015: 529). Doğa kamusal alan, hayvanlar, deneyimler üzerinden yaratılan ekonomik değerle turizm için pazarlanabilir hâle gelmektedir (Duffy, 2015: 533; Urry, 2009).

Turizmde çevreye dost konaklama tesisi, doğada gerçekleştirilen deneyimler gibi girişimciliklere yoğunlaştığında turizmin olumsuz etkileri göz ardı edilebilmektedir. Söz konusu doğa temelli faaliyetler turizme ilgiyi yoğunlaştırmakta ve zamanla doğa metaya dönüşmektedir. Doğa, metalaşma süreciyle birlikte aslında piyasa değerinden dolayı korunmaya çalışılmaktadır. (Çuhadar ve Iseyeva Aksoy, 2022: 914, 927). Fletcher

(2011)' in yaptığı çalışma bu durumun güzel bir örneğidir. Çalışmada ekoturizm gibi korumacı yaklaşımlarda neoliberal kapitalizmin etkilerinin görüldüğü ifade edilmektedir. Özellikle özelleştirme, piyasalaştırma, metalaştırma gibi unsurlarla bireysel girişimciliğe özendiren bir yaklaşım söz konusudur. Kapitalist sistemde üretim ve tüketim incelendiğinde, aşırı üretim (aşırı birikim) eğilimi olduğu görülmektedir. Kapitalist çalışma koşullarına karşı, turizme girişen yeni orta sınıf, turizm endüstrisinin sağladığı hizmetleri tüketerek, sahiplere kâr temin etmektedir ve turizmin başarısı, kısmen kapitalizmin sürekliliğini sağlamasına bağlıdır.

Turizmde neoliberal kapitalizmin etkilerinin görüldüğü daha pek çok örnek vardır. Örneğin Tayland'da deniz güneş kum turizmi, kültür turizmi, doğa temelli turizm gibi pek çok turizm çeşidi bulunmaktadır. Tayland'da turizm gelişimi neoliberal kapitalizmle uyumlu gelişmektedir. Tayland'daki fil turizmi de bunun örneğidir. Tayland'da filler taşımacılıkta, ağaç kesiminde, turistik alana çekimde (safaride, sirkte, orkestrada, resim yapmada) kullanılır. Burada hayvan ve turist etkileşimi sağlanmaya çalışılmaktadır. Fil kamplarında konaklama, dağda yaşayan toplulukların kültürünü tanıma gibi etkinlikler birleştirilmektedir. Bu da sadece fillerin değil, kültürün de pazarlanabilir bir ürün olduğunu göstermektedir (Duffy, 2013). Madagaskar'da ise ekoturizmi teşvik için uluslararası kuruluşlar tarafından korumaya yönelik bir yoğunluk yaşanmaktadır. Ekoturizm ile doğanın küresel kapitalizme ve neoliberal kapitalizme hizmet etmesi söz konusu olmaktadır. Yunuslar, balinalar turizmde meta unsurlar haline gelebilmekte ve çeşitli gösteriler ya da deneyimler aracılığıyla sermayeye dönüşmektedir (Duffy, 2015). Turizmdeki metalaşmanın başka bir boyutunda ise turizmde kasırga olan alanları, soykırım olan alanları görmeye yönelik turizm türleri oluşurken, aynı zamanda “yok olma/tükenme”, “son şans” turizmi gibi adlarla kutup ayıları gibi nesli tükenmekte olan canlıları görmek, iklim değişikliği nedeniyle küçülen buzullara ya da sualtında kalma tehlikesindeki adalara yapılan turistik ziyaretler dikkat çekmektedir. Bir çeşit felaket kapitalizmi görülmektedir. Turizm şirketleri artık iklim değişikliğini bir pazarlama aracı olarak kullanmaktadır. Buzul turu gibi yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan alanlara turlar düzenlenmektedir. Gönüllü turizmi gibi turizm türleriyle bazı canlı türlerini koruma çabalarına katkı sunma gibi faaliyetler, diğer turizm türleriyle (macera turizmi, spor turizmi gibi) birleştirilerek sunulabilmektedir (Fletcher, 2019). Farklı bir meta turist deneyiminde ise, Hindistan'da yapılan kaplan safarileri, doğa deneyiminin

metalaşmasının örneğidir. Kaplan görmeye dair ekonomi, yaban hayatı deneyimini kıt bir pazar metasına dönüştürmektedir. Sosyal medya aracılığıyla ve fotoğrafçılıkla somutlaştırılan turist bakışı, kaplanı meta simgesi haline getirmektedir. Turistin kaplanı “tükettiği” maddi deneyim, doğanın parası olanlar tarafından piyasa aracılığıyla ulaşabildiği bir alan olduğu, kaplanın da hem sosyal statü hem de ekonomik hiyerarşi ile ulaşılabilir olduğu görüşünü pekiştirmektedir (Vasan, 2018). Metalaşan sadece yerler değildir, turizmle birlikte kültür de metalaşmaktadır. Özellikle korumacı yaklaşımla hareket edildiğinde örneğin (Urry, 2009: 185) bir köyün-kentin eski yapısının korunması, oraya daha fazla turistin gelmesine ve o yerin kalabalığa maruz kalmasına neden olmaktadır. Günümüzde otantik olana ilgi arttıkça, yerel ve özgün olan, kitleleri kendine çekmektedir. Bunun sonucunda özgün olanı sıradan hâle getirmektedir. Kültürel unsurlar, maddi bedel karşılığında metalaşmaktadır. Oluşan tüketim kültürüyle yerellik, otantiklik ve kültür satılabilen nesnelere dönüşmektedir (İlsay vd., 2017). Bazı köylerde dahi çeşitli zincirlerin fast food restoranları görülebilmektedir (Kırlar Can vd., 2017). Köy kahvaltısının içinde otantiklikten uzak bir şekilde salam, sosis gibi ürünler yer almakta ve alışılan köy kültüründen başka bir şeye dönüşmektedir (İlsay vd., 2017). Yapılan çalışmalarda örnek verilen turizm pratikleri, sürdürülemez bir turizm anlayışını beraberinde getirmektedir. Bu nedenle turizmde postkapitalist çabalara, (Fletcher, 2025: 472) yeni üretim biçimlerine, sermaye birikiminden kaçınmaya, üretimi metalaştırmamaya ihtiyaç vardır. Turizmin postkapitalist bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için özelleştirmeden uzaklaşıp, müşterekleşmeye dayanan bir yapıya dönüşmesi gerekir.

3.Müşterekler

Son dönemde, çeşitli aktivistler ve gruplar tarafından kentler daha demokratik, iş birliğine dayalı ve kapsayıcı bir şekilde yeniden inşa edilmektedir. Bu, özelleştirme ve metalaştırmaya karşı bir mücadeleyi içermektedir. Mekânın üretimine katılma hakkını talep eden gruplar, kentin herkese açık olması gereken bir kaynak olduğunu düşünmekte ve bu yönde faaliyette bulunmaktadırlar. Kentsel müşterekler, günümüzde daha fazla ilgiye maruz kalmaktadır. Akademisyenler tarafından yeni müşterekler olarak ifade edilen ve paylaşılan binalar, parklar, boş araziler, bahçeler gibi kentsel kaynak türlerini de kapsayan bir kavramsallaştırma yapılmaktadır. Hatta meydanlar, sokaklar, kentin kendisi de müşterekler olarak görülmektedir (Borcan, 2022).

Müştereklere artan ilgi, süren sosyo-ekolojik krizler dikkate alındığında, kapitalizme artan alternatif arayışın bir sonucudur. Neoliberal kapitalizm tarafından müşterekler daha fazla kuşatıldıkça eski müşterekleri geri kazanma ve bu süreçlere karşı yenilerini icat etmeye yönelik eylemler de artmaktadır. Fakat müştereklere yönelik farklı anlayışlar geliştirilmesinde çeşitli tuzaklar bulunmaktadır. Müşterekler ve müşterekleşme pratikleri ile ilgili anlayışımız kısıtlı kalmaktadır (García-López vd., 2021: 1199-1200). Bu kapsamda aşağıda öncelikle ‘‘CPR (OHK-Ortak Havuz Kaynakları)’’ sonra da ‘‘Commoning (Müşterekleşme)’’ bakış açıları incelenecektir.

3.1.CPR (OHK-Ortak Havuz Kaynakları)

CPR (OHK- Ortak Havuz Kaynakları), ekonomistler ve siyaset bilimcilere göre, bir kullanıcı tarafından kullanımının diğerleri için mevcut olan miktarı azalttığı fakat ek kullanıcıların dışlanmasının zor ya da imkânsız olduğu kaynaklar olarak ifade edilir (Briassoulis, 2002:1066).

OHK, Elinor Ostrom ve onun görüşünü benimseyenler tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşımda daha çok maddi unsurlara, ormanlar, su, balıkçılık gibi yerel doğal kaynaklara ve bu kaynakların kırsal alanlarda ortak yönetim biçimlerine odaklanılmaktadır (García-López vd, 2021). Kaynak kullanıcıları arasında kullanım, erişim ve yönetim haklarını tanımlayan öz-yönetim temelli ortak mülkiyet rejimiyle, yönetilirler (Verheij vd., 2024). OHK’ da daha çok kırsal alanları ve kırsaldaki yereli kapsayan bir yaklaşım vardır (Su vd., 2022). Belirli bir grubun elinde, dışa kapalı bir yapı söz konusudur. OHK bakışında müşterekler, genellikle üyelerinin homojenliği temelinde inşa edilir, çoğunlukla kapalı topluluklar yaratır, bir dışlama söz konusudur ve ‘öteki’nden koruma sağlanır, bu da müştereklerin ima ettiği şeyin tam tersi bir anlayıştır (Caffentzis ve Federici, 2014: 100). OHK bakışı, müşterekleri postkapitalist bir uygulama, başka bir ifadeyle kapitalist piyasa ilişkilerine bağımlılığı kırabilecek sosyal ilişkiler ve yaşam biçimlerini gerçekleştiren bir uygulama olarak kavramsallaştırmaktan uzaktır (Fournier, 2013: 450). Sonuçta, müşterekler yalnızca ürettiğimiz kaynakları eşitlikçi bir şekilde paylaşma aracımız değildir, aynı zamanda kolektif gücün oluşturulmasında bir taahhüttür, hayatımızın her alanında müşterekleşmeyi teşvik etme taahhüdüdür (Caffentzis ve Federici, 2014: 103). OHK bakışında eleştiriye açık alanlardan biri de yerel tuzağa açık olmaktır. Yerel tuzak, yerel olanı ‘‘iyi’’ olarak gösterir. Hâkim görüşe göre, topluluklar kendi kaderlerini kendileri kontrol etmeli ve buyüzden karar alma süreci mümkün olduğunca

yerelleştirilmelidir. Özellikle müştereklere yönelik hak talebi, kolaylıkla yerel tuzağa yol açar. Bu durum, daha geniş kamuoyunun çıkarları yerine, yerel sakinlerin çıkarlarına öncelik vermeyi teşvik eder. Neoliberalizme karşı yeni demokratik fikirleri ve uygulamaları geliştirerek cevap verirken, yerel tuzağın farkında olmak ve ondan kaçınmak çok önemlidir, çünkü bu tuzak hem demokrasi hem de sosyal adalet için önemli bir tehlike oluşturmaktadır (Purcell, 2006:1923). Yerelin temsili, bir takım dışlamaları, iktidar gücünün kullanımını gerektirir ve bunlar genellikle gizlenir (Kenis ve Mathijs, 2014: 172, 175). Yerel, aslında belirli insanların, yerlerin ve yaşam tarzlarının dâhil edilmesini ve dışlanmasını ifade eder. Yerellik, yerel seçkinlerin kendileri için koruyucu bölgeler yaratmasının bir aracı olmamalıdır (Dupuis ve Goodman, 2005: 361, 364).

İlgili alan yazında da OHK bakışını kullanan turizm çalışmalarında doğa ve yerel vurgusu dikkat çekicidir. Ekonomik açıdan, turizmle uğraşan yerel sakinlerin, turizm müştereklerini geliştirerek tüketicilere turizm ürün ve hizmetleri sunmalarının ana nedeni, ürün ve hizmetlerin kendilerine gelir ve kâr getirmesidir (Su ve diğerleri, 2005). Müşterekler zarar gördüğünde sosyal adalet de iyi hizmet etmemektedir. Bir bölge sosyoekonomik açıdan ne kadar kırılgan hale gelirse, kendi kendine yeterliliği de o kadar risk altına girer. Hatta karar alma süreçlerinde yerel katılımı aslında yerel çıkarlara destek olunmasına katkı sağlanmış olur. Bu nedenle turizm müşterekleri ile ilgili asıl amacın ne olduğunu iyi analiz etmek gerekmektedir (Briassoulis, 2002).

Yerel topluluk temelli doğal kaynak yönetime (CBNRM) katılan birçok köy, yerel düzeyde kazanç sağlama beklentisiyle turistik faaliyetlere odaklanmaktadır. Yerel topluluk temelli doğal kaynak yönetiminden nasıl yararlanabileceğinin bilgisi, yerel siyasi elitlerin elindedir ve koruma çalışmalarına gerçek katılım oldukça sınırlıdır. Yerel elitler çoğu sakinden daha fazla kazanç elde etmektedir (DeMotts vd., 2009). Bir turistik destinasyonun ortak alanları turistler, yerel halk ve diğerleri tarafından paylaşılır. Bu kişileri kaynak kullanımından muaf tutmak zordur. Ortak alanların tek bir kişiye özgü olmaması nedeniyle, kırsal turizme katılan hiçbir yerel halk, başkalarının ortak alanları düşük maliyetle kullanarak gelir elde etmesini engelleyemez. Hatta insanlar, turizm ortak alanlarından düşük maliyetle kâr elde edebileceklerini fark ettiklerinde, giderek daha fazla kişi kırsal turizme girmeyi tercih eder. Kırsaldaki yerel halkın ortak alanları geliştirmeye çalışmasının nedeni kâr elde etme arzusudur. Ticari çıkarlarını korumak isteyen yerel halk, çok sayıda insanın ortak alanlara girmesine ve daha fazlasını talep

etmesine neden olur. Dolayısıyla, kırsal turizme katılan yerel halkın grup çıkarları, turizmin genel gelişimine yansiyabilir (Su vd., 2025). Örneğin yerel topluluk, eko turizm faaliyetleri kapsamında OHK' yı daha etkin kullanmak ve yönetmek için özel şirketlerle, tur operatörleri ya da STK'lar ile ortaklıklar kurabilmektedir. Topluluklar ve özel şirketler arasındaki eko turizm ortak girişimleri, giderek yaygınlaşmaktadır. Eko turizm faaliyetleri kapsamında elde edilen gelirler, yerel topluluk ve şirketler arasında paylaşılmaktadır. Çoğu yerde eko turizm, bu tür yerel geçim kaynaklarını geliştirmek, arazi ve kaynaklar üzerinde yerel kontrolü artırmak gibi nedenlerle yapılmaktadır. Bazı yerlerde eko turizmden kâr elde edilip dağıtılırken, araziler üzerinde mülkiyet hakkı elde edilirken ve hatta sınırları genişletmek için hükümetle iş birliği yapılırken, topluluk üyesi olup olunmadığı belirleyici roledir. Yerel topluluk üyeleri kaynaklara kimin, hangi koşullar altında erişebileceği ve eko turizm bağlamında yeni ya da eski yöntemlerle nasıl yönetilmeleri gerektiği konusunu da tartışmaktadır. Çıkar sağlama durumuna göre eko turizme ilgi oluşmaktadır, bazı kaynaklar çekiciliğini kaybederken bazıları hâlâ yerele kazandırdığı için çekiciliğini korumaktadır (Stronza, 2010). Eko turizm gibi yaban hayatı turizmi de potansiyel bir OHK sorunudur, çünkü ortak kaynaklardan turistleri dışlamak zordur, deneyimleri başkalarının faaliyetlerinden etkilenir ve yaban hayatı üzerinde olumsuz etkiler meydana gelir. Bazı yerlerde kaplumbağalar, göçmen su kuşları, köpekbalıkları gibi canlılar yaban hayatının kaynağı olduğu için avlanmaları yasak ya da kısıtlı olabilirken, başka bir yerde bunlar insanlar tarafından yiyecek olarak tüketilebildiği için yerel halk tarafından avlanabilmektedir (Moore ve Rodger, 2010). Görüldüğü üzere, yerelin kontrolüne bırakıldığında ortak havuz kaynakları belirli çıkarlar doğrultusunda kullanılmaktadır. Aynı zamanda eko turizm gibi uygulamalar ve sözde doğa temelli turizm üzerinden doğa metalaşan, sömürülen bir müşteriye dönüşmektedir. Ortak kullanım alanlarının girişimciliğe maruz kalması da OHK ile ilgili başka bir sorundur. Yerli ve yabancı turizm girişimcileri ve yetkililer, genellikle ortak kullanım alanlarını koruma konusunda “bekle ve gör” yaklaşımındadırlar. Eğer talep düşerse planlandığı gibi o kaynak ya uzun süre ya da hiç kullanılmaz. Kamuya ait kaynaklar da turizmi desteklemek amacıyla korunup geliştirilir. İnsanların tutumlarına ve toplulukların ekonomik gelişim düzeylerine göre bireysel girişimcilikle doğal ve kültürel kaynaklar korunur. Turizmde girişimcilerin kısa görüşlü kararları, genelde kaynakları sömüren ve plansız olan farklı türlerdeki kalkınmayla sonuçlanır. Kaynaklar tükenirse, varlıklı

yatırımcılar başka yerlere gider (Briassoulis, 2002). Böylelikle tüketilebilecek yeni girişim alanları keşfedilir. Bu da müşterekler açısından bir trajedi demektir.

OHK bakışıyla müştereklerin trajedisi, insanların iyi bildiği bir ifadedir. Ne yazık ki bu anlayış, insanlara ve çevreye faydalı olan ve iyi işleyen birçok müşterek alanın kapanmasını ve yok edilmesini haklı çıkarmak amacıyla kullanılmıştır. Müşterekleşme, faydaları herkesin refahını dikkate alarak paylaşmayı içerir. Müşterekler toprak, su, hava, bitki, hayvan ekolojileri gibi biyofiziksel dil, müzik, kutsal semboller, sanat eserleri gibi kültürel eğitim, sağlık, siyasi sistemler gibi sosyal ekolojik, bilimsel, teknik bilgi gibi kapsamlı bir alana sahiptir. Müşterekler, ev ve aileden, ulusal ve uluslararası düzeye kadar geniş bir ölçekte dir. Müşterekler sosyal hareketleri, taban örgütlerini, hükümetleri, kurumları, işletmeleri içerir (Gibson Graham vd., 2016). Ancak CPR, müşterekleri bu kadar detaylı, derin ele almaz, postkapitalist kapsamda kullanmaz ve daha önce de ifade edildiği gibi yerel tuzağa yol açabilir. Özellikle, yerel içindeki güç dengesizlikleri göz ardı edilebilir. Bu nedenle müşterekleri sadece maddi kaynaklar üzerinden değerlendiren anlayış yerine, müştereklere duygulanımsal, ilişkisel yönden de bakan ‘‘Commoning (müşterekleşme)’’ yaklaşımı gereklidir.

3.2.Commoning (Müşterekleşme)

Commoning (müşterekleşme) bakışı, son yıllarda müşterekleri farklı bir şekilde kavramsallaştırmaktadır. Müşterekleşme bakışıyla müşterekleri, duygusal ilişkisellik, duygusal karşılaşmaların mekânları ve öznelliği besleyen bir dizi uygulama olarak düşünmek, kapitalist olmayan öznelliklere ve postkapitalist bir geleceğe alan açar. Bu yaklaşım, müşterekleri sadece kaynak olarak değil, ilişki ve süreç olarak görmektedir. Çünkü müşterekler yalnızca paylaşılan doğal kaynaklar değil, aynı zamanda eylemde bulunma ve tepki verme konusundaki paylaşılan duygusal kapasitelerimizdir. İnsanlar ve insan ötesi maddi dünya arasındaki duygusal karşılaşmaların ve bu ilişkileri besleyen pratiklerin alanlarıdır. Müşterekler hem maddi kaynaklar hem de öznelliğin koşulları olarak, insanların ve insan ötesi aktörlerin emeğinin ve yaratıcı enerjilerinin bir araya gelmesiyle üretilir (Singh, 2017). Sermayenin eleştirel analizinde, yaşamın kurulması ve yeniden üretimin sağlanmasında, sermayeye karşı direnen toplumsal bir güçtür, yaşam ve üretim için işbirliği ile inşa edilen bir yapıdır. İnsanların güçlerini birleştirebildiği, yerelliği aşan, sermayenin farklı biçimleriyle kurulan müşterek alanlar üzerindeki güçlere meydan okuyan ağ bağlantılı oluşumlardır (De Angelis, 2013). Burada, hem ortak

üretimde yer alan öznelerle hem de onların ilişkisiyle bağlantılı ortaklık süreciyle ilişkili bir dönüşüm söz konusudur (De Angelis, 2010). Müşterekleşme yaklaşımında müşterekler, insanların temel ihtiyaçlarını karşılarken aynı zamanda onların, sermayenin taleplerini reddedebilmeleri için alternatif yaşam araçlarına erişebilmelerini sağlamalıdır (De Angelis, 2013). Postkapitalist bir yaklaşımla müşterekler hem yeniden üretim koşullarımız üzerindeki kontrolü geri kazanabileceğimiz özerk alanlar hem de kapatma süreçlerine karşı çıkmamızı ve hayatlarımızı giderek piyasadan, devletin denetiminden kurtarmamızı sağlayan bir yapı olarak düşünülmelidir (Caffentzis ve Federici, 2014: 101). Müştereklerin doğal bir kaynak olduğunu söylemek yanıltıcı ve tehlikelidir; müşterekler bir faaliyettir, doğa ile ayrılamaz ilişkilerdir. Söz konusu kavramı bir isim, bir özne olarak kullanmak yerine bir fiil, bir faaliyet olarak değerlendirmek daha doğru olabilir (Partelow ve Manlosa, 2022). Müşterekleşme, sadece kaynakların teknik yönetimi değil, aynı zamanda ortak yaşanabilir ilişkileri sağlamak için verilen bir mücadeledir (Velicu ve García-López, 2018) ve müştereklere duyarlı olan, onları yeniden üreten bir emek olarak düşünülebilir, birlikte olma sürecini içerir (García-López vd., 2021: 1211). Müşterekleşme kişilerarasıdır, ortaklık duygusuna odaklanır. Birlikte yaratmak, kolektif eylem gerektirir. Herkes etnik kökeni, cinsiyeti, sınıfı, yaşı, diğer sosyal- fiziksel- entelektüel özellikleri, yeteneklerine bakılmaksızın kendilerini etkileyen süreçlere katılabilmelidir. Birlikte yaratmanın ilişkiselliği ve kapsayıcılığı arzu edilirken, dikkatli olunmazsa dışlayıcı olunabilir ve bu durum da müşterekleşmeye gölge düşürür (Kraff ve Jernsand, 2025). Bu nedenle De Angelis (2013)' e göre, baskı, sömürü ve adaletsizlik olmadan yeni bir sosyal doku oluşturulmalıdır. Yerellik sınırlarını aşan, ortak mülkiyet hâkimiyetini sorgulayan ağlardan oluşan müşterekleşmeler gereklidir. Başka bir ifadeyle, müşterekleşmenin paylaşım yoluyla işbirliği biçimleri üreten bir güç olarak kalabilmesi için, yerleşik herhangi bir topluluğun sınırlarını aşan bir süreç olması, her zaman "yeni gelenlere" açık olarak dönüşmesi gerekir. Ancak bu şekilde müşterekleşme, kelimenin tam anlamıyla kendini icat eder ve ortak bir dünyanın yaratılmasına çalışır (Stavrides, 2015: 12, 14).

Zapatistalar, dünyayı değiştirmenin çok zor, hatta imkânsız olduğunu, yepyeni bir dünya kurmanın ise mümkün olduğunu savunurlar. Dünyanın her yerinde insanlar, müşterekleşme ile bunu gerçekleştirmektedir (Esteve, 2014: 156). Bu nedenle turizm alanında da müşterekleşme önemli bir yere sahiptir. Çünkü turizm pratiklerinin

gerçekleştirildiği yerler müşterek alanlardan oluşmaktadır ve turizm pratiklerinin postkapitalist bir şekilde gerçekleşebilmesi için müşterekleşme bakışına ihtiyaç vardır. Baud vd. (2019)' nin araştırması bunun güzel bir örneğidir. Araştırmacılar, Orta Amerika'daki orta büyüklükteki Guatemala şehrindeki Quetzaltenango'da (halk arasında Xela olarak adlandırılmaktadır) farklı müşterek kullanım deneyimlerini incelemektedir. Xela'daki Colectivo Orgánico, Xela'daki agroekolojik projelerden oluşan dayanışma ekonomisi ağı, kırsal gıda üreticileri ile kentsel tüketiciler arasında kurduğu bağlantı ile kentsel-kırsal ilişkileri, agroekolojik bilinci ve gıda egemenliğini teşvik etmeye yardımcı olur. 2007'de oluşturulan bu kolektif zaman içinde mağazaları, restoranları, otelleri, sağlıklı gıda arayan tüketicileri ve kentsel ile kırsal çiftçileri bir araya getiren bir platform haline gelmiştir. Bir başka örnek olan Museum Ixkik geleneksel kültürün sergilenmesi ve aktarılması için oluşturulan bir yerdir. Museum Ixkik'te antika ve çağdaş Maya giysileri toplanarak Maya kültürü ve tarihine, yeniden değer kazandırılır. Aynı zamanda müzede, çeşitli Maya kadın tekstil dernekleri, uluslararası turistlere hem dokumaları satarak hem de dokuma sanatını öğreterek Maya kültürünü canlandırmaktadır. Üretim ve kültürün farklı kurumların, kişilerin katkıları ve işbirliği içinde sağlanması postkapitalist müşterek bir çabanın sonucudur ve bu şekilde yeni öznellikler inşa edilebilecektir. Yine bir başka örnekte Dalla Torre vd. (2025), İtalya'nın Kuzeydoğu Alpleri'ndeki üç dağlık kırsal vadide, müşterekleşme pratikleriyle, bu pratikler için kolektif olarak bir kırsal festival yaratma sürecini incelemişlerdir. Kültür, spor, mutfak ve el sanatları alanlarındaki kişilerden yararlanarak, farklı alanlardaki uzmanlıkların birleştirilmesi, hem faaliyet tasarımında hem de mekânın yeniden canlandırılmasında somut dönüşümlere yol açabilmektedir ve bu, festivalin kolektif etkisini artırabilir. Müşterek tasarım ve çeşitli bilgi sistemlerinin anlamlı şekilde bütünleştirilmesi, festivalin tüm katılımcılarının müşterekleşme deneyimleriyle ilişkilendirilmesini sağlamıştır. Proje, başlangıcından itibaren mimarlar, tasarımcılar, kültür ve spor dernekleri üyeleri, eğitimciler, çiftçiler, sanatçılardan oluşan bir profesyonel grubuyla yakın iş birliği içinde tasarlanmıştır. Festivalin iki temel amacı vardır. İlki, İtalya'nın Kuzeydoğu Alpleri'nin üç dağlık kırsal vadisinde faaliyet gösteren çeşitli ortak kullanım uygulamalarını görünür kılmak ve birbirine bağlamak. İkincisi, sanat ve tasarımı ortak bir dil olarak kullanarak mekâna, insan ve insan olmayan unsurlara karşı kolektif bir duygu geliştirmektir. Festival birden fazla aktörü gayriresmî ve üretken bir etkinliğe dâhil ederek, müşterekleşme pratiklerinin

krizlerle mücadelede nasıl oluşturabileceğini göstermektedir. Festival, müşterekleri görünür kılma, onları birbirine bağlama ve kolektif bakımı mümkün hale getirme hedeflerine etkili bir şekilde ulaşmıştır. Ağ oluşturma güven ve iş birliği teşvik edilerek farklı seslerin ve bakış açılarının bir arada var olmasını sağlamıştır. Farklı nitelikteki kişilerin bir araya gelerek, yardımlaşarak, birbirlerine ve topluma karşı sorumlulukla yaklaşımları postkapitalist öznellikleri beslemiştir.

Çalışmalardan da anlaşılacağı üzere bizim, müştereklerin sosyal ilişkilerimizi dönüştürmesinin ve bunu nasıl sağlayacağımızın yollarını aramamız gerekiyor (Caffentzis ve Federici, 2014: 97). Bu nedenle, yaşanan sorunların kaynağı olan neoliberal kapitalizmi derinleştiren ve güçlendiren, yeni sermaye birikimini, değer üretimini, metalaştırma biçimlerini yeniden başlatan eylemlerin farkında olmalı ve bu duruma eleştirel yaklaşmalıyız (Chatterton, 2016: 405). Günümüz neoliberal kapitalizmi, dünya siyasetini, ekonomisini, kültürünü yönlendirmekte, insanların hem doğa hem de birbirleriyle nasıl etkileşime girdikleri konusunda yönlendirici olmaktadır (Heynen ve Robbins, 2005: 5). Ayrıca günümüz kentleşmesinde butik bir hayat ve bireysel mülkiyet arzusunun hâkim olduğu neoliberal bir toplum yapısı görülmektedir. Mekânı kapsayan tekel üretimler, zaman içerisinde sermayenin birikim alanlarına dönüşür (Harvey, 2015b: 56, 88). Bu durum günümüzde kırsal için de geçerlidir, bu nedenle neoliberal kapitalizmin etkileri iyi analiz edilmelidir. Özellikle kırsaldaki müşterekleşme pratiklerinde yerel tuzağa dikkat edilmelidir, Dupuis ve Goodman (2005: 361, 364) yerelin toplumsal direniş hareketine nasıl dönüştürebileceğinin yolları aranmalıdır. Genellikle yerel, eşitsizlik ve hegemonik egemenliğin görüldüğü bir alandır. Bu nedenle yeni bakış açıları geliştirilmelidir. De Angelis' in (2013) ifade ettiği gibi sermayenin tahakkümünden kurtulabilmek için müşterek bir zeminde, metasız sosyal üretim sistemlerinin organize edilmesi zorunludur. Bu sistemlerin kurulabileceği oluşumlardan birisi kooperatiflerdir.

4.Müşterekleşme ve Kooperatifler

Erik Olin Wright, postkapitalizm kapsamında toplumsal eşitsizliklere, piyasanın başarısızlığına ve kapitalist toplumun zayıf demokrasisine yönelik eleştiriler yapmıştır. Wright, bu kapsamda sosyalist ekonomi, kooperatif piyasa ekonomisi, postkapitalist demokratik ekonomi gibi farklı terimler kullanmıştır. Sosyal ekonomiyi, kooperatif üretimi, ilişkisel demokrasiyi yansıtan bilgiye erişilebilen açık platformlar, işçi

kooperatifleri gibi örnekler oluşmuştur (Albo, 2021: 312, 314). Albo (2021)' ya göre, toplumsal yeniden üretim faaliyetleri içinde yer alan bir kooperatifler ağı, sermaye ilişkilerine meydan okuyabilir. Yaşlı bakımı, çocuk bakımı, karşılıklı yardımlaşma, gıda bankaları, konut kooperatifleri gibi müşterek bir alan oluşturabilir. Bu oluşumlar, hayatımızı ve üretim koşullarımızı özerkleştirme imkânı sunabilir. Bu şekilde çitlemelere karşı koyabilir, piyasa mantığından uzaklaşabiliriz ve turizm gibi çitlemelerin gittikçe arttığı alanlarda da müşterekleşmeye dayalı kooperatif oluşumlardan yararlanabiliriz. Bu amaçla turizm alanında yapılan çalışmaları incelediğimizde, kooperatiflere farklı konular bağlamında yaklaşıldığını görmekteyiz. Çalışmalarda sürdürülebilirlik, agro turizm, eko turizm, kırsal turizm, kırsal kalkınma, girişimcilik, turizmi geliştirme, topluluk gelişimi (Akkaya, 2019; Atasoy, 1989; Ceylan, 1998; Gladwell, 2015; Rogers, 2004; Serinikli, 2019; Tunalı, 1995) gibi konularla kooperatifler ilişkilendirilmektedir.

Kırsal kooperatiflerin kırsal alanlarda turizmi nasıl geliştirebileceğini, İran örnek olayı üzerinden inceleyen bir araştırmada, İran'da gençlerin kırsal alanları terk edip eğitim ya da iş için büyük şehirlere gittiği ve genellikle memleketlerine geri gelemediği belirtilmiştir. Bu nedenle kırsal kooperatifin de devrede olduğu bir sistemle gençlerin kırsalda kalması arzu edilmektedir. Fakat bu çabalar, kırsal kooperatiflerin turizm sektöründeki rolünün belirlenmemiş olması, sosyo-kültürel ve politik engeller, insan ile ekonomik kaynak eksikliği gibi nedenlerle sonuçsuz kalmaktadır. İstenilen başarının elde edilebilmesi için devletin, söz konusu engellere karşı duyarlı olması ve çözüm odaklı hareket etmesi gerekir. Turizmin kırsal kooperatiflerle birlikte ilerlemesi için katılımcıların teşvik edilmesi, öğrenmenin teşvik edilmesi, kırsal alanlarda becerilerin geliştirilmesi gerekmektedir (Aref ve Gill, 2009).

Turizmde başka bir kooperatif oluşum örneğinde, Guatemala'daki bir kahve kooperatifi tarafından kahve turizminin gelişimi incelenmektedir. Kahve turunun geliştirilmesiyle birlikte, La Voz'daki örgütsel kapasite güçlenmiştir. Kapsamlı eğitim fırsatları yakalanmıştır. Fakat kooperatifin bazı kuruluşlardan aldığı dış destek olmazsa, kahve turunun başlayabilmesinin çok zor olacağı ifade edilmiştir. Gelecekteki finansal başarı bölgenin fon sağlayıcıları ve rakip turizm işletmeleri ile ittifak kurulabilmesine bağlıdır. Ayrıca San Juan'daki lise öğrencilerinden turizm alanında eğitim görenlere staj imkânları sunulabilir (Lyon, 2013).

McGehee ve Meares (1998) ise yaptıkları araştırmada, farklı biçimlerde turizmle ilgili kooperatiflerin topluluk gelişimine nasıl katkıda bulunduğunu incelemişlerdir. Kooperatiflerin ağ oluşturma seviyeleri ile topluluk etkileşimi arasında bir ilişki söz konusudur. Ne kadar yoğun ve kapsamlı bir ağ oluşturulursa, kooperatif topluluğa o kadar uyumlu olur ve toplulukla ilişkisi de o derece güçlü olur. Aktürk ve Demir (2021) de kooperatiflerin bu yönüne dikkat çekmekte ve turizmin istihdam sağlaması, gelir sağlaması, farklı kültürlerden insanları bir araya getirmesi gibi nedenlerle kırsal alanların ekonomik ve sosyal yapının dönüştürülmesinde önemli bir rolü olduğunu, aynı zamanda halkın kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, dayanışma anlayışı içinde bir araya geldiği örgütsel yapı olan kooperatiflerin de, kırsal alanların geliştirilmesinde hayati bir işlevi olduğunu belirtmektedirler. Söz konusu çalışmalarda görüldüğü üzere daha çok kırsala, kırsalın gelişimine ve kırsal turizme yönelik, yerelin ön planda olduğu bir anlayış hâkimdir. Ancak bu tarz yaklaşımlar, yazarların da belirttiği dışsal desteğe bağımlılık ve yerel elitlerin hâkimiyeti riskleri nedeniyle, tam anlamıyla postkapitalist bir müşterekleşme örneği olmaktan uzak olabilirler. Her ne kadar bunlar yerele bağlı olsa da yerel tuzaga düşmemek için kooperatif oluşumlarda müşterekleşme ilkelerini (herkese açık olma, sadece doğal kaynaklar değil aynı zamanda herkesin kesten sorumlu olduğu sosyal ilişkiler gibi) benimsemek ve postkapitalist bir bakışla konuya yaklaşmak gerekir. Bunun örneği Fletcher vd. (2023)' nin çalışmalarında görülür. Araştırmacılar turizmin gelişiminde postkapitalizme dayanan yaklaşımların derinlemesine araştırılmadığını ifade etmişlerdir. Turizme yönelik yaklaşımlar genellikle büyümeyi teşvik etme eğilimindedir. Fakat sürekli büyüme, kapitalist gelişmeye aynı zamanda da turizmin küresel kapitalist bir şekilde genişlemesine neden olmaktadır. Bu nedenle turizm alanında postkapitalist bir anlayışa ihtiyaç vardır. Bunun en güzel örneklerinden biri Arjantin' de görülmektedir. Arjantin'de Buenos Aires'in merkezindeki Hotel Bauen' de, kooperatif bir oluşuma gidilmiştir. Aralık 2001'de, Hotel Bauen'in sahibi, oteli kapatmıştır ve tüm işçileri işten çıkarmıştır. 2004'te bir grup çalışan tarafından otel işgal edilerek, otelin yeniden açılmasına karar verilmiştir ve otel, patronsuz bir turizm üretimi biçimi olan Hotel Bauen İşçi Kooperatifi tarafından yönetilen faaliyetle yeniden açılmıştır. İşçiler, demokratik örgütlenmenin gerçekleşmesine yönelik çaba göstermişlerdir. Zamanla kooperatif kültürel, politik birçok faaliyetin merkezi olmuştur. Hotel Bauen, kooperatif işçilerinin öz-örgütlenmesi yoluyla patronsuz turizm üretiminin örneğidir. Kapitalist sınıfa karşı,

turistik konaklama yerinin demokratik işleyişi için verilen müşterek bir mücadeledir. Müşterekleşme içeren mücadelelerde güç unsurlarından kaynaklı eşitsizliklere direnme vurgusu da önemlidir. Holmberg (2011)' in çalışmasında bu konuya dikkat çekilmektedir. Araştırmacı kahve ticaretinin büyük güç eşitsizlikleri içeren bir endüstri içindeki yapısını ve bu eşitsizlikler nedeniyle küresel adalet hareketi ile kooperatiflerin, küresel kahve ticaretinde kurumsal hegemonyayı zayıflatma savaşında merkezi bir rol oynadığını belirtmiş, örnek olay incelemesinde Endonezya'daki Oromia Kahve Çitçileri Kooperatifleri Birliği'ni seçmiştir. Burada kahve krizine karşı müşterek bir şekilde bir araya gelenlerin adil ticaret oluşturulmasındaki işbirliği söz konusudur.

Müşterekleşmenin gerçekleştiği kooperatiflerde, demokratik öz yönetim ile hayat şartlarının iyileştirilmesi için gönüllü faaliyetlerde bulunulurken, aynı zamanda kapitalist toplumdaki bireysellikten kurtularak bütünleşmiş bir dönüşüm için çaba sarf edilir. Kooperatiflerde müşterekleşmeyle, hiçbir dışlama olmadan herkesin ihtiyaçlarının karşılanması sağlanırken, aynı zamanda kooperatiflerin herkes için erişilebilir olmasına çalışılır (Micken vd., 2025). Bu nedenle yapılan araştırmaların analizinde de görüldüğü üzere farklılıkları bir araya getiren turizmle kooperatifleri ilişkilendirmek, önemlidir. Özellikle kooperatiflerde yerel tuzağa düşmeden, dışlamaların olmadığı, ortak bir üretimin, iş birliğinin, paylaşımın olduğu müşterek yapıları inşa etmeye ihtiyaç vardır.

5. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Ana akım yazında daha çok turizmin ışıltılı yüzü yansıtılırken ve ekonomik açıdan getirileri, kârlılık penceresinden incelenirken, turizmin karanlık yüzü yok sayılmaktadır. Özünde, bir şeyin doğru ve kapsamlı olarak değerlendirilebilmesi için olumlu olumsuz tüm yönleriyle irdelenmesi gerekir. Eleştirel bakış, her alanda olduğu gibi turizm alanında da gerçekçi bir değerlendirme yapılabilmesi için önemlidir. Eleştirel yazında özellikle turizmde manzaralar, insanlar, hayvanlar, kültürler üzerinden bir metalaşma söz konusu olduğu, turizmin kapitalizmin çelişkilerinin görüldüğü bir alan olduğu vurgusu ön plandadır (Büscher ve Fletcher, 2017; Duffy, 2008, 2015; Shepherd, 2002), ayrıca çalışmalarda neoliberalizmin özelleştirme, piyasalaştırma, metalaştırma, deregülasyon özelliklerini barındırdığına da (Duffy, 2013; Fletcher, 2011, 2019) değinilmektedir. İlgili çalışmalar daha detaylı incelendiğinde ise, turizmin metalaşma üzerinden inşası daha net görülmektedir. Bu nedenle biz de çalışmamızda eleştirel yaklaşımı benimsedik. Çalışmamız sonucunda, turizmde neoliberal kapitalizmin neden olduğu metalaşmayı

aşındırabilmenin, yerel güzellemesinden kaçınmanın turizme başka bir bakışla yaklaşarak mümkün olabileceğini, yerel tuzağın müştereklerle bağdaşmadığını, müştereklerin ve müşterekleşmenin farklı bağlamlarda ele alınması gerekliliğini gördük. Çünkü turizm hem kapitalisttir hem de kapitalizmin sürekliliğinin sağlanmasında odakta yer alan bir pratiktir (Büscher ve Fletcher, 2017) ve kapitalizmin yarattığı çatlaklar gittikçe belirginleşmektedir. Üretimle ilgili kararların daha doğru alınabilmesi, daha iyi yaşam koşullarının sağlanabilmesi için postkapitalizmin yeni platformlarının inşası gerekmektedir. Gıda egemenliği, müşterekler gibi konular, postkapitalist uygulamalar ve yardımlaşma temelinde inşa edilmektedir (Nelson, 2020: 308).

Günümüzde ‘‘Başka Bir Alternatif Olmadığı’’ iddiasının karşısında ‘‘Başka bir Dünyanın Mümkün Olduğu’’ iddiası vardır (Wright, 2020: 16). Bu da postkapitalist çabaları işaret eder. Wright (2020, 17, 31)’ in da belirttiği gibi bu çabada kötülük ve adaletsizliğe karşı durmakla kalınmaz, aynı zamanda bir alternatif inşa etme, kapitalizm tarafından engellenen eşitlik, hakkaniyet, demokrasi, özgürlük, toplum, dayanışma gibi değerlerin gereken yeri bulabilmesinin mücadelesi verilir. Bu mücadeleler, turizm alanı için de geçerlidir. Turizmde herkesin elini taşın altına koyabildiği, herkesin sorumlu davrandığı bir yapının inşa edilmesi önemlidir. Bu nedenle turizm alanında postkapitalist bir müşterekleşmeye, birlikte hareket etmeye, herkesin birbirine karşı sorumlu davranmasına ihtiyaç vardır. Fletcher (2019)’ in de belirttiği gibi turizmde sürekli büyümenin olmadığı, müşteregin korunduğu bir turizm yapısı inşa edilmelidir. Müşterekleşme sadece belirli bir kullanıcı grubu arasında kaynakların adil ve sürdürülebilir dağıtımı için kolektif bir süreç değildir ya da sadece ortaklaşa örgütlenme değildir, aynı zamanda müşterek için de örgütlenmektir. Müşterekleşme, üreticileri kolektif bir şekilde üretim araçlarıyla yeniden buluşturmakla ve kapitalizmdeki toplumsal işbölümünün ayırdığı şeyleri uzlaştırmakla ilgilidir (Fournier, 2013: 442, 450). Neoliberal kapitalizme alternatif olarak geliştirilen örgütlenmelerde bir araya gelme zorunluluğu kaçınılmazdır. Eşitliğin, özgürlüğün olduğu yeni bir dünya anlayışına ihtiyaç vardır (Tormey, 2004: 240, 241).

Çalışmamızda incelediğimiz araştırmalardan hareketle, Fletcher vd. (2023)’nin de ifade ettiği gibi, postkapitalizmin turizmin gelişimindeki rolü araştırmalarda çok fazla incelenmemektedir. Bu nedenle turizmi ve turizm pratiklerini dönüştürebilmek, müşterek oluşumlara yönelebilmek için turizme postkapitalist yaklaşmak ve yapılan çalışmalarda

bu yaklaşıma öncelik vermek, geleceğin yeni tahayyüllerinin inşası için önemlidir. Eşit, adil, duyarlı bir şekilde turizmi müşterekleştirebilmek için birlikte başarıma motivasyonu, kooperatif gibi oluşumlar gereklidir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, neoliberal kapitalist pratiklerin hâkim olduğu ana akım örgütlenmeyi aşındırabilmek için neler yapılması gerektiğine yönelik araştırmalar artırılmalıdır. Farklı katılımcıların görüşleri alınarak bu konuda derinlemesine araştırmalar yapılmalıdır. Ancak bu şekilde postkapitalist yaklaşımların etkinliği sağlanabilecek ve arzu edilen değişimler gerçekleştirilebilecektir.

Kaynakça

- Akkaya, F.A. (2019). Sürdürülebilir turizm gelişiminde yenilenebilir enerji kooperatifleri Kemaliye özelinde örnek yatırım analizi ve finansal katkı değerlendirmesi. *Turkish Studies*, 14 (4), 2003-2028.
- Aktürk, O. and Demir, Ş. Ş. (2021). The role of cooperatives in the development of rural tourism: The example of Kuyucak. *Journal of Tourism Theory and Research*, 7(2), 58-69.
- Albo, G. (2021). Postcapitalism: Alternatives or detours?. *Socialist Register*, 310-330.
- Aref, F. and Gill, S. S. (2009). Rural tourism development through rural cooperatives. *Nature and Science*, 7(10), 68-73.
- Atasoy, Ö. A. (1989). Turizmi geliştirme kooperatifleri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8, 105-115.
- Baud, M., Boelens, R., De Castro, F., Hogenboom, B., Klaufus, C., Koonings, K., and Ypeij, A. (2019). Commoning Xela. *European Review of Latin American and Caribbean Studies/Revista Europea de Estudios Latinoamericanos y del Caribe*, (108), 267-279.
- Bauman, Z. (2018). *Akışkan Modernite* (Üçüncü Baskı). (Çev: Sinan Okan Ç.). İstanbul: Can Yayınları.
- Bolat D. (2020). Müştereği kuran emek: Patriyarkal-neoliberal emek-değer ilişkilerinde çatlaklar. *Praksis*, 52, 91-115.
- Borcan, C. (2022). Constructing temporary urban commons through civic engagement in bucharest. *sITA–studii de Istoria și Teoria Arhitecturii*, (10), 159-168.
- Briassoulis, H. (2002). Sustainable tourism and the question of the commons. *Annals of Tourism Research*, 29(4). 1065–1085.
- Büscher, B. and Fletcher, R. (2017). Destructive creation: Capital accumulation and the structural violence of tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 25(5), 651-667.
- Caffentzis, G. and Federici, S. (2014). Commons against and beyond capitalism. *Community Development Journal*, 49(S1), 92-105.
- Ceylan, A. (1998). *Turizm geliştirme kooperatifleri sorunları ve çözüm önerileri üzerine bir model yaklaşımı* (Yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Chatterton, P. (2016). Building transitions to post-capitalist urban commons. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 41(4), 403-415.
- Coşkun, B. (2021). Doğanın metalaştırılması: Aydınlanmanın diyalektiğinin zirvesi. *Mülkiye Dergisi*, 45 (3), 771-792.
- Çuhadar, M. ve Isayeva Aksoy, S. (2022). Turizmde metalaşmanın izini sürmek: İlgili çalışmalar üzerine bir değerlendirme. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 5(2), 899-931.
- Dal, N., E. (2017). Tüketim toplumu ve tüketim toplumuna yöneltilen eleştiriler üzerine bir tartışma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 1-21.
- Dalla Torre, C., Moriggi, A., Elzenbaumer, B., Favargiotti, S., and Ferretti, M. (2025). Co-creating a festival with and for rural commoning initiatives: A transdisciplinary place-based process. *Ecology and Society*, 30(3), 1-16.
- De Angelis, M. (2010). The production of commons and the “explosion” of the middle class. *Antipode*, 42(4), 954–977, doi: 10.1111/j.1467-8330.2010.00783.x
- De Angelis, M. (2013). Does capital need a commons fix?. *Ephemera*, 13(3), 603–615.
- DeMotts, R., Haller, T., Hoon, P. and Saum, R. (2009) Dynamics of common pool resource management in the Okavango Delta, Botswana. *Development Southern Africa*, 26(4) 569-583, doi: 10.1080/0376835090318135
- Duffy, R. (2008). Neoliberalising nature: Global networks and ecotourism development in Madagascar. *Journal of Sustainable Tourism*, 1-19, doi: 10.2167/jost748.0.
- Duffy, R. (2013). The international political economy of tourism and the neoliberalisation of nature: Challenges posed by selling close interactions with animals. *Review of International Political Economy*, 20(3), 605-626, doi: 10.1080/09692290.2012.654443.
- Duffy, R. (2015). Nature-based tourism and neoliberalism: Concealing contradictions. *Tourism Geographies*, 17(4), 529-543, doi: 10.1080/14616688.2015.1053972.
- Duménil, G., and Levy, D. (2002). The nature and contradictions of neoliberalism. *Socialist Register*, 38, 43-71.
- DuPuis, E., M. and Goodman, D. (2005). Should we go “home” to eat?: Toward a reflexive politics of localism. *Journal of Rural Studies*, 21 (2005), 359–371, doi:10.1016/j.jrurstud.2005.05.011
- Erçandırılı, Y. (2021). Dünya metabolizmasında yarık: Covid-19, ekoloji ve neoliberalizmin diyalektik birlikteliği üzerine. *Mülkiye Dergisi*, 45(4), 993-1018.
- Esteva, G. (2014). Commoning in the new society. *Community Development Journal*, 49(suppl_1), 144-159.
- Fletcher, R. (2011). Sustaining tourism, sustaining capitalism? The tourism industry's role in global capitalist expansion. *Tourism Geographies*, 13(3), 443-461, doi: 10.1080/14616688.2011.570372.

- Fletcher, R. (2019). Ecotourism after nature: Anthropocene tourism as a new capitalist “fix”. *Journal of Sustainable Tourism*, 27(4), 522-535, doi: 10.1080/09669582.2018.1471084.
- Fletcher, R., Blanco-Romero, A., Blázquez-Salom, M., Cañada, E., Mas, I. M. and Sekulova, F. (2023). Pathways to post-capitalist tourism. *Tourism Geographies*, 25(2-3), 707-728, doi: 10.1080/14616688.2021.1965202.
- Fletcher, R. (2025) Tourism and neoliberalism. *Tourism Geographies*, 27(3-4), 466-475, doi: 10.1080/14616688.2023.2269882.
- Fournier, V. (2013). Commoning: on the social organisation of the commons. *Management*, 16(4), 433-453.
- García-López, G. A., Lang, U. and Singh, N. (2021). Commons, commoning and co-becoming: Nurturing life-in-common and post-capitalist futures (an introduction to the theme issue). *EPE: Nature and Space*, 4(4), 1199-1216. <https://doi.org/10.1177/25148486211051081>.
- Gibson-Graham, J. K., Cameron, J., and Healy, S. (2016). Commoning as a postcapitalist politics 1. In *Releasing the commons* (pp. 192-212). Routledge.
- Gladwell, C. J. (2015). *An enquiry into the potential of a co-operative approach to sustainable rural tourism development in India: A stakeholder perspective* (Doctoral dissertation), Queen Margaret University, Scotland.
- Harvey, D. (2015a). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi* (İkinci Baskı). (Çev: Aylin O.). İstanbul: Sel.
- Harvey, D. (2015b). *Asi Şehirler* (Dördüncü Baskı). (Çev: Ayşe Deniz T.). İstanbul: Metis.
- Heynen, N. and Robbins, P. (2005). The neoliberalization of nature: Governance, privatization, enclosure and valuation. *Capitalism Nature Socialism*, 16(1), doi: 10.1080/1045575052000335339.
- Holmberg, S. R. (2011). *Solving the “coffee paradox”: Understanding ethiopia's coffee cooperatives through Elinor Ostrom's theory of the commons* (Doctoral dissertation), University of Massachusetts Amherst, Massachusetts.
- İlsay, S., Şahin, N., N. ve Doğdubay, M. (2017). Turizm ve yiyecek ve içecek endüstrisinde sahnelenen otantiklik (eleştirel bakış). *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(Special issue2), 169-181.
- Kenis, A. and Mathijs, E. (2014). (De)politicising the local: The case of the transition towns movement in flanders (Belgium). *Journal of Rural Studies*, 34 (2014), 172-183, <http://dx.doi.org/10.1016/j.jrurstud.2014.01.013>.
- Kırlar Can, B., Ertaş, M., Yeşilyurt, H. ve Küçükaltan, E. (2017). The relationship between tourism and commodification: A conceptual approach. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 18(2), 265-282, doi: 10.24889/ifede.315557.
- Kraff, H., and Jernsand, E. M. (2025). Political and relational co-creation for inclusive tourism development. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 25(1), 24-37.

- Lyon, S. (2013). Coffee tourism and community development in Guatemala. *Human Organization*, 72 (3), 188-198, doi: 10.17730/humo.72.3.0011g4xj1m83x68j.
- McGehee, N. G. and Meares, A. C. (1998). A case study of three tourism-related craft marketing cooperatives in appalachia: Contributions to community. *Journal of Sustainable Tourism*, 6 (1), 4-25, doi: 10.1080/09669589808667299.
- Micken, S., Beideck, J., Moldenhauer, J., Thimm, P., Blome-Drees, J., Köstler, U., and Strüver, A. (2025). Cooperatives and the common good. In *The Routledge Handbook of Cooperative Economics and Management* (pp. 61-74). Routledge.
- Moore, A. and Rodger, K. (2010). Wildlife tourism as a common pool resource issue: Enabling conditions for sustainability governance. *Journal of Sustainable Tourism*, 18(7), 831-844, doi: 10.1080/09669582.2010.483281.
- Nelson, A. (2020). COVID-19: Capitalist and postcapitalist perspectives. *Human Geography*, 13(3), 305-309.
- Partelow, S., and Manlosa, A. O. (2022). Commoning the governance: A review of literature and the integration of power. *Sustainability Science*, 18(1), 265-283.
- Peuter, G. and Witheford, N. D. (2010). Commons and cooperatives. *Affinities: A Journal of Radical Theory, Culture and Action*, 4 (1), 30-56.
- Purcell, M. (2006). Urban democracy and the local trap. *Urban Studies*, 43 (1), 1921–1941.
- Rand, A. (2004). *Kapitalizm Bilinmeyen İdeal*. (Çev: Nejdet K.). İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Rogers, C. B. (2004). *The re -emergence of an entrepreneurial community in the himalayan highlands of nepal: Commercial opportunity, cooperative venture financing, and competitive private enterprise in manang (nyishang)* (Doctoral dissertation), University Of California, Berkeley, California.
- Serinikli, N. (2019). Kırsal alandaki mikro kadın girişimcilerin kooperatifleşmeye karşı tutumları: Agro turizm kadın kooperatifleri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 14 (1), 45-57.
- Shepherd, R. (2002). Coomodification, culture and tourism. *Tourist Studies*, 2(2), 183-201.
- Singh, N. (2017). Becoming a commoner: The commons as sites for affective socio-nature encounters and co becomings. *Ephemeria*, 17(4), 751-776.
- Stavrides, S. (2015). Common space as threshold space: Urban commoning in struggles to re-appropriate public space. *Footprint*, spring(2015), 9-20.
- Stronza, A., L. (2010). Commons management and ecotourism: Ethnographic evidence from the Amazon. *International Journal of the Commons*, 4(1), 56-77.
- Su, Y., Li, R., Ma, H. and Huang, L. (2022). Adaptive change of institutions and dynamic governance of the tragedy of the tourism commons: Evidence from rural China. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 53, 32-49.
- Tormey, S. (2004). *Yeni Başlayanlar İçin Anti-Kapitalizm*. (Çev: Aydoğmuş, Ü.). İstanbul: Everest Yayınları.

- Tunalı, M. (1995). *Turizm geliştirme kooperatiflerinin finansman kaynakları ve Fethiye turizm geliştirme kooperatifinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Urry, J. (2009). *Turist Bakışı*. (Çev: Enis T.ve İbrahim Y.). Ankara: Bilgesu.
- Uymaz, B. (2018). Theory and practice of fiscal and cultural commons in Italy. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 55(637), 81-94.
- Vasan, S. (2018). Consuming the tiger: Experiencing neoliberal nature. *Conservation and Society*. 16(4), 481-492.
- Velicu, I. and García-López, G. (2018). Thinking the Commons through Ostrom and Butler: Boundedness and vulnerability. *Theory, Culture & Society*, 35(6), 55-73, doi: 10.1177/0263276418757315.
- Verheij, J., Gerber, J. D. and Nahrath, S. (2024). Commoning the compact city: The role of old and new commons in urban development. *Geoforum*, 152 (2024), 1-11.
- Wright, E., O. (2020). *Yirmi Birinci Yüzyılda Anti-Kapitalist Olmak*. (Çev: Barış Y.). İstanbul: NotaBene.
- Young, M. and Markham, F. (2020). Tourism, capital and the commodification of place. *Progress in Human Geography*, 44(2), 276–296.

Etik Kurul İzni

Bu, kavramsal bir çalışma olduğu için etik kurul izni gerektirmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışma iki yazarın katkısı ile hazırlanmıştır.

1.Yazar: % 80

2.Yazar: % 20

Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında herhangi bir kişi veya kuruluştan aynı veya nakdi yardım/destek alınmamıştır. Makalede herhangi bir çıkar çatışması veya maddi kazanç söz konusu değildir.

BELEDİYELEDE REKREASYON YÖNETİMİ: BİLGİ, FARKINDALIK VE UYGULAMALAR
RECREATION MANAGEMENT IN MUNICIPALITIES: KNOWLEDGE, AWARENESS, AND PRACTICES

Merve Nur ÇAĞLAYAN^a Esra AYMAN^b Ali YAYLI^c

Özet

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de farklı ölçeklerde hizmet veren beş belediyede rekreasyon yönetimi süreçlerine ilişkin bilgi düzeyini, kurumsal farkındalığı ve uygulama pratiklerini ortaya koymaktır. Rekreasyonun bireylerin fiziksel, ruhsal ve sosyal iyilik hali üzerindeki etkileri dikkate alındığında, belediyelerin bu alandaki rollerinin daha sistematik ve kapsayıcı biçimde ele alınması gerekmektedir. Çalışma, betimleyici nitel bir çalışma olarak tasarlanmış ve veri toplama sürecinde yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Beş farklı belediyede, rekreasyon hizmetlerinden sorumlu birimlerde görev yapan personelle çevrim içi görüşmeler gerçekleştirilmiş, elde edilen veriler Braun ve Clarke (2006) tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Analiz sonucunda beş ana tema belirlenmiştir: (1) Rekreasyon kavramına yönelik anlayış, (2) toplumsal ihtiyaçların tanınması ve kapsayıcılık, (3) bilimsel ve kurumsal planlama yaklaşımları, (4) kullanıcı geri bildirimi ve etki izleme, (5) alan yönetimi ve hizmet sürekliliği. Bulgular, belediyelerin rekreasyonu çok boyutlu bir kamu hizmeti olarak ele almaya başladığını, ancak uygulamalarda önemli yapısal eksikliklerin sürdüğünü göstermektedir. Rekreasyon yöneticisi istihdamı, uzun vadeli etki analizi sistemlerinin eksikliği ve geri bildirim mekanizmalarının sınırlılığı öne çıkan sorunlardandır. Çalışma, yerel yönetimlerin rekreasyon hizmetlerini daha sürdürülebilir, katılımcı ve kapsayıcı biçimde sunabilmesi için bilimsel bilgiye dayalı karar süreçlerinin geliştirilmesini önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Rekreasyon, Rekreasyon Yönetimi, Belediye, Yerel Yönetimler

Abstract

The aim of this study is to examine the level of knowledge, institutional awareness, and practical applications related to recreation management processes in five municipalities operating at different administrative scales in Türkiye. Considering the effects of recreation on individuals’ physical, psychological, and social well-being, it is essential that the role of municipalities in this field be addressed in a more systematic and inclusive manner. The study was designed as a descriptive qualitative research, and data were collected through a semi-structured interview form. Online interviews were conducted with personnel working in units responsible for recreation services across five municipalities, and the obtained data were analyzed using the thematic analysis approach proposed by Braun and Clarke (2006). As a result of the analysis, five main themes emerged: (1) understanding of the concept of recreation, (2) recognition of social needs and inclusivity, (3) scientific and institutional planning approaches, (4) user feedback and impact monitoring, and (5) area management and service continuity. The findings indicate that municipalities have begun to approach recreation as a multidimensional public service; however, significant structural shortcomings persist in practice. The lack of employment of professional recreation managers, the absence of long-term impact analysis systems, and the limited use of feedback mechanisms are among the most prominent challenges identified. The study suggests the development of science-based decision-making processes to enable local governments to deliver recreation services in a more sustainable, participatory, and inclusive manner.

Keywords: Recreation, Recreation Management, Municipality, Local Governments

Makele Geliş Tarihi: 16.11.2025 Makale Kabul Tarihi: 24.12.2025

Sorumlu Yazar (Corresponding Author): Merve Nur ÇAĞLAYAN (mervecaglayan@isparta.edu.tr)

^a Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Isparta/Türkiye (mervecaglayan@isparta.edu.tr) ORCID: 0000-0002-6730-1540

^b T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara/Türkiye (esrayman@gmail.com) ORCID: 0009-0004-2150-2138

^c Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Ankara/Türkiye (ali.yayli@hbv.edu.tr) ORCID: 0000-0002-2890-0209

DOI: 10.5281/zenodo.18038225

1. Giriş

Rekreasyon, bireylerin iş ve zorunlu faaliyetlerinden arta kalan zamanlarında gerçekleştirdikleri dinlendirici ve eğlendirici etkinlikleri kapsayan önemli bir kavramdır. Yapılan araştırmalar, rekreasyonel faaliyetlerin fiziksel ve ruhsal sağlık üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir (Camplain, Williamson, Pinn, Shuman, Robinson, Evans ve Luna 2022). Bu bağlamda, rekreasyonel faaliyetler, bireyin bütüncül sağlığını destekleyen temel bir ihtiyaç olarak değerlendirilmelidir. İnsanların bedensel ve zihinsel olarak iyi olma halini sürdürebilmeleri için rekreasyona erişimlerinin sağlanması gerekmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü, sağlığı yalnızca hastalık veya engelin olmaması değil fiziksel, zihinsel ve sosyal yönden tam bir iyilik hali olarak tanımlamaktadır (World Health Organization, 1948). Bu tanım doğrultusunda, bireylerin rekreasyonel etkinliklere katılımı, sağlıklı ve dengeli bir yaşam sürdürebilmeleri için vazgeçilmezdir. Ayrıca, rekreasyon hakkı temel bir insan hakkı olarak da görülmelidir. Birleşmiş Milletler'in 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 24. maddesinde, herkesin dinlenme, boş zaman ve eğlence hakkına sahip olduğu açıkça vurgulanmaktadır (United Nations, 1948). Bu nedenle, rekreasyona erişim hakkının toplumun her kesimi için eşit şekilde sağlanması hem bireylerin yaşam kalitesini artırmakta hem de toplumsal refaha katkıda bulunmaktadır.

Rekreasyon, boş zaman değerlendirme aracı olmanın ötesinde, bireyleri zihinsel ve fiziksel olarak yenileyen bir süreç olarak da ele alınmaktadır. Bu yenileyici bakış açısı, rekreatif faaliyetlerin stresi azaltmadaki ve genel iyi oluş halini desteklemedeki rolünü ön plana çıkarmaktadır (Ibhafidon, Oforka, Onuzulike ve Nwaobiala 2021). Bununla birlikte, rekreasyon aynı zamanda bireyin içsel dönüşümünü destekleyen anlamlı bir deneyim olabilmektedir. Özellikle açık hava ortamlarında, doğa ve sosyal çevreyle kurulan etkileşimler aracılığıyla bireyler kişisel gelişimlerini destekleyebilir ve çevreyle olan ilişkilerini daha derinlemesine anlayabilirler (Morse, 2022).

Günümüz toplumlarında sağlıklı yaşam, sosyal bütünleşme ve sürdürülebilir şehir planlamasının temel yapı taşlarından biri olan rekreasyon, bireylerin yaşam kalitesini artırmakla kalmayıp toplumsal refahın da önemli bir belirleyicisi haline gelmiştir. Bu bağlamda, rekreasyonun sadece bireysel tercihlere dayalı bir etkinlik alanı değil, aynı zamanda stratejik olarak yönlendirilmesi gereken bir kamu hizmeti olduğu kabul

görmektedir (Barcelona, Wells ve Arthur-Banning, 2013). Bu nedenle, rekreasyon yönetimi ile kamu politikalarının kesişim noktaları hem yönetim süreçlerinin anlaşılması hem de toplumun değişen ihtiyaçlarına yanıt verilmesi açısından önem arz etmektedir.

Rekreasyonel hizmetlerin toplumsal düzeyde planlanması ve yaygınlaştırılması, doğrudan kamu politikalarının desteğiyle mümkündür. Kamu politikaları, yasa yapımı, bütçeleme, planlama ve uygulama süreçlerinde rekreasyona ne ölçüde yer verileceğini belirlemektedir (Hall ve Page, 2014). Bu bağlamda, yerel yönetimlerin planlama süreçlerine rekreasyonun dahil edilmesi, kamusal alanların yeniden düzenlenmesi, park ve spor alanlarının artırılması gibi uygulamalar politika tercihleriyle şekillenmektedir.

Türkiye’de rekreasyon ve boş zaman kavramlarının kamu politikalarıyla ilişkisini anlamak açısından en güncel stratejik belge olan 12. Kalkınma Planı önemli bir referans noktası sunmaktadır. Plan, bireylerin çocukluktan itibaren boş zamanlarını verimli değerlendirebilmeleri için eğitim alanlarının sosyal ve rekreatif etkinliklere uygun tasarlanmasını önermekte, mekânsal planlamada rekreasyonel erişimi önceleyen bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Sağlık politikalarında da rekreasyonun fiziksel ve ruhsal sağlığa katkısı vurgulanmakta, gençler için ise aidiyet, sosyal uyum ve riskli davranışlardan uzak durma hedefleriyle rekreasyonel faaliyetlerin önemi belirtilmektedir. Engelli ve yaşlı bireyler için sosyal katılım, fiziksel-psikolojik iyilik hali ve aktif yaşlanma hedefleri doğrultusunda rekreasyonun destekleyici rolüne dikkat çekilmektedir. Yerel yönetimlerin, kapsayıcı rekreasyon politikalarının uygulanmasında merkezi aktörler olduğu ifade edilmekte, halk sağlığı ve sosyal bütünleşme açısından yerel iş birliklerinin önemi vurgulanmaktadır (On İkinci Kalkınma Planı, 2023). Her ne kadar “boş zaman” ve “rekreasyon” kavramlarına doğrudan atıf sınırlı düzeyde olsa da rekreasyonun sağlık ve sosyal gelişim boyutlarına güçlü bir vurgu yapılmaktadır.

Türkiye’de belediyelerin rekreasyon hizmetlerinden sorumlu olmasının yasal temeli ise, başta 5393 sayılı Belediye Kanunu olmak üzere çeşitli mevzuat düzenlemelerine dayanmaktadır. 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 14. maddesinde, belediyelere verilen görevler arasında, belde sakinlerinin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamasını sağlamak amacıyla spor, sosyal ve kültürel hizmetlerin sunulması açıkça belirtilmiştir. Aynı maddenin (1) bendinde, belediyelerin gençlik ve spor hizmetleriyle birlikte yeşil alan, park, mesire yerleri ve benzeri dinlenme alanlarını yapma, yaptırma, işletme veya

işlettirme sorumluluğu bulunduğu ifade edilmiştir (Belediye Kanunu, 2005). Bu düzenleme, belediyelerin rekreasyon alanlarının planlanması, yönetimi ve halkın bu alanlara erişiminin sağlanması konularında asli sorumlu kurumlar olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu da büyükşehir belediyelerine benzer görevler yüklemektedir (Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2004). Tüm bu yasal çerçeve, belediyelerin yalnızca altyapı hizmeti sunan kurumlar değil, aynı zamanda bireylerin sosyal, psikolojik ve fiziksel iyilik hâlini destekleyen hizmetleri sunmakla yükümlü olduklarını göstermektedir.

Rekreasyon hizmetlerinin toplumun farklı kesimlerine ulaşabilmesi, yaşam kalitesini artırıcı işlevini yerine getirebilmesi ve sürdürülebilir şekilde planlanması, büyük ölçüde yerel yönetimlerin konuya yaklaşımına bağlıdır. Ancak Türkiye’de birçok belediyede rekreasyon kavramı hâlâ yeterince sistematik bir çerçeveye oturtulmadan yürütülmekte, uygulamalar çoğunlukla bireysel gözlemler ve deneyimlere dayalı şekillenmektedir. Bu bağlamda, belediyelerde rekreasyonun nasıl tanımlandığı, hangi ölçütler doğrultusunda planlandığı, karar alma süreçlerinde bilimsel bilgi ve uzmanlık desteğinin ne ölçüde kullanıldığı gibi unsurların değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca, kadınlar, gençler, yaşlılar ve engelli bireyler gibi özel toplumsal grupların bu hizmetlerden ne ölçüde faydalandığı ve belediyelerin bu gruplara yönelik ne tür projeler geliştirdiği de araştırmanın odak noktaları arasında yer almaktadır.

Yerel yönetimlerin rekreasyon hizmetlerine ilişkin akademik çalışmalar incelendiğinde, mevcut literatürün ağırlıklı olarak rekreasyon alanlarının fiziksel planlanması, kullanıcı memnuniyeti veya rekreasyonun toplumsal etkileri üzerine odaklandığı görülmektedir. Buna karşın, belediyelerde rekreasyon hizmetlerinin hangi kavramsal çerçeveye dayanarak planlandığı, karar alma süreçlerinde bilimsel bilgi ve uzmanlığın nasıl konumlandığı ve uygulamaya yön veren yönetsel paradigmaların neler olduğu konusunda sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Özellikle Türkiye bağlamında, belediyelerin rekreasyona ilişkin politika ve uygulamalarının, karar verici aktörlerin algıları üzerinden nitel olarak incelendiği araştırmaların yetersiz olduğu dikkat çekmektedir.

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de belediyelerin rekreasyon hizmetlerine ilişkin planlama ve uygulama yaklaşımlarını, belediyelerde görev yapan karar verici aktörlerin algıları doğrultusunda incelemek ve bu yaklaşımların bilimsel bilgi, uzmanlık ve ihtiyaç

temelli planlama ilkeleriyle ne ölçüde örtüştüğünü ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışma, belediyelerin rekreasyona ilişkin yönetsel paradigmalarını görünür kılarak, yerel yönetimlerde rekreasyon hizmetlerinin kuramsal ve uygulamaya dönük çerçevesine nitel bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Nitel araştırma desenine dayanan bu çalışmada, belediyelerin ilgili birimlerinde görev yapan personel ile yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiş, katılımcıların gönüllülüğüne dayalı olarak elde edilen veriler tematik analiz ile değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarının, belediyelerin rekreasyon hizmetlerini yalnızca uygulama çıktıları üzerinden değil, karar alma süreçleri ve yönetsel algılar bağlamında ele alarak, Türkiye’de yerel yönetimler ve rekreasyon literatüründeki önemli bir ampirik boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

Belediye kurumu, XIX. yüzyılda Sanayi Devrimi sonrasında hızlanan endüstrileşme ve nüfus artışının kentlerde yarattığı dönüşüm ve düzensizleşme sürecine bağlı olarak ortaya çıkmış, bu süreçte ekonomik, sosyal ve siyasal faktörlerin etkisiyle modern belediye yapıları gelişmiştir. Osmanlı Devleti’nde ise modern belediyecilik anlayışı Batı’ya kıyasla daha geç benimsenmiştir. Tanzimat öncesinde kadılık, loncalar ve vakıflar aracılığıyla yürütülen yerel hizmetler, Tanzimat’la birlikte başlayan modernleşme süreciyle kurumsal bir dönüşüm geçirmiştir. Türk belediyecilik tarihinde batılı anlamda ilk modern örnek, 1854 tarihli nizamnameyle kurulan İstanbul Şehremaneti’dir. Şehremaneti’nin Avrupa standartlarına uygun biçimde yapılandırılması amacıyla 1855 yılında İntizam-ı Şehir Komisyonu kurulmuş, komisyon altyapı, temizlik, aydınlatma ve yol düzenlemeleri gibi kentsel hizmetlere yönelik çalışmalar yürütmüştür. Bu gelişmeleri takiben 1858’de Altıncı Daire-i Belediye oluşturulmuş, 1871 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ile taşrada belediye teşkilatlarının kurulmasının yasal zemini hazırlanmıştır. Nihayet 1877 yılında çıkarılan Dersaadet Belediye Kanunu ve Vilayetler Belediye Kanunu ile Osmanlı’da belediyecilik kurumsal ve hukuki bir çerçeveye kavuşturulmuştur. (Oktay, 2008).

Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumun ve yönetimin değişen ihtiyaçlarına cevap verilebilmesi için mevcut kanun yürürlükten kaldırılarak belediyelere çok çeşitli alanlarda yetkiler verilmesini içeren 1580 sayılı Belediye Kanunu, 1930 yılında yayınlanmıştır. Daha sonraki yıllarda yürürlüğe giren 1933 tarihli 2290 sayılı Belediyeler Yapı ve Yollar Kanunu, sportif faaliyet görevinin de verildiği 1938 tarihli 3530 sayılı

Kanun gibi yasalarla belediyelerin sorumlulukları artmış ve yetkileri genişletilmiştir (Yörükoğlu, 2009). Son 20 yıl içerisinde ise hızlı artan nüfus, buna bağlı hızlı kentleşme belediyelerin de görevleri ve yetkilerinin tekrar ele alınmasını gerektirmiş, böylece 2004 tarihli 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ile 2005 tarihli 5393 sayılı Kanun Belediye Kanunu yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Söz konusu kanunlara konu olan, sorumlu oldukları bölgenin sorunlarını daha iyi görme, halkını tanıma, bilme ve bölge koşullarına göre yerel çözümleri bulma konusunda merkezi yönetime göre daha avantajlı olan yerel yönetimlerden olan belediyeler, “Bir devletin ya da bölgesel yönetimin alt birimi olan, göreceli olarak küçük bir alanda, sınırlı sayıdaki kurumsal politikaların belirlenmesi ve uygulanmasıyla görevli ve yetkili kılınmış bir kamu kuruluşu” şeklinde tanımlanmıştır (Ürkmez ve Akbulut, 2020). Yerel yönetim kuruluşları içerisinde yer alan belediyelerin yukarıda bahsi geçen kanunlarla tanımlı olan, fiziksel çevre koşullarının iyileştirilmesi, ihyası, yenilenmesi, imarı gibi görevlerinin yanı sıra yerel halkın serbest zamanlarının değerlendirilmesi açısından da bireye ve topluma destek sunması görevlerinin arasındadır.

Avrupa’da çok önce başlayan Türkiye’de ise 1970’lerden sonra hayata geçirilen sosyal belediyecilik anlayışı içerisinde yürütülen faaliyetler 1990’lardan sonra artışa geçmiştir. “Merkezi idarenin yapmış olduğu hizmetleri, belediyelerin, kendi mali güçleri doğrultusunda yerel halka hizmet sunması” olarak ifade edilen “sosyal belediyecilik” anlayışı çerçevesinde son yıllarda serbest zaman değerlendirilmesi kapsamında sunulan hizmetler yani rekreatif faaliyetlerin de artışı söz konusu olmuştur (Şataf ve Mermer, 2017).

Yerel yönetimlerin tabi olduğu yasal mevzuat çerçevesinde konu değerlendirildiğinde, rekreatif faaliyetler içerisinde önemli bir yer tutan spor aktivitelerine yönelik ‘spor’ kelimesinin doğrudan kanunlarda yer aldığı, bununla birlikte ‘rekreasyon, serbest zaman, boş zaman’ gibi ifadelerin uzun süre yasalarda bulunmadığı görülmektedir. 23.07.2004 tarih ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun “Büyükşehir Belediyesinin Görev, Yetki ve Sorumlulukları” başlıklı 7. Maddesinin ilgili bentlerinde de yine rekreasyon kelimesi bulunmamakta, yerine büyükşehrin bütünlüğüne hizmet eden sosyal donatılar, bölge parkları gibi yerlerin yaptırılması, bunların işletilmesi ve gerekli malzemenin tedariki, spor müsabakalarının düzenlenmesi, kültür ve tabiat varlıklarının korunması, sağlık merkezlerinin yapılması, yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar,

gençler ve çocuklara yönelik sosyal ve kültürel hizmetlerin yürütülmesi gibi hususların yer aldığı anlaşılmaktadır (Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2004). Ancak 13.07.2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda rekreasyon alanları ve rekreasyon harcamaları ifadeleri artık yasaya girmiş durumdadır (Belediye Kanunu, 2005).

Rekreasyonun belediye yapılanması içerisindeki durumuna bakıldığında, örgütsel anlamda rekreasyon başlığı altında belediye bünyesinde bir yapılanma olmadığı, spor hizmetlerinin bile örneğin, Erzurum Büyükşehir Belediyesinde Kültür ve Sosyal İlişkiler Daire Başkanlığına bağlı Gençlik ve Spor Şube Müdürlüğü'nce, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesinde Gençlik ve Spor Hizmetleri Daire Başkanlığına bağlı Gençlik Hizmetleri, Spor Hizmetleri ve Spor Tesisleri Şube Müdürlüklerince yürütüldüğü görülmektedir. Yapılanmanın bu şekilde olmasına rağmen yerel yönetimler, yerel halka yönelik rekreasyon hizmetlerinin planlanmasına ve uygulanmasına son yıllarda oldukça fazla önem vermeye başlamışlar, yapılan çevresel müdahaleler ve etkinliklerle insanların boş zamanlarını verimli olarak değerlendirmelerine fırsat sunmuşlardır. Özellikle büyükşehir belediyeleri getirdikleri hizmetlerle halka rekreasyon kavramını öğretmekte ve yaşam kalitelerinin artmasını hedeflemektedirler (Koçyiğit ve Yıldız, 2014). Bu doğrultuda, sportif etkinlikler, eğitici ve eğlenceli oyunlar, bilgiye dayalı çeşitli oyun ve aktiviteler, doğa yürüyüşü organizasyonları, tiyatrolar, son yıllarda düzenlenen kültür yolları festivalleri, gastronomi festivalleri gibi etkinliklerle yerel halkın rekreatif faaliyetlere katılımını sağlamaktadırlar.

Bireylerin boş zamanlarını kültürel, sanatsal ve sportif etkinliklerle değerlendirme isteği, yerel yönetimlerin sunduğu hizmetlerle desteklenerek hem bireysel refaha hem de toplumsal gelişime katkı sağlamaktadır. Rekreasyonel faaliyetler, bireylerin iş yaşamının ve günlük yaşamın stresinden uzaklaşmasını sağlayarak yaşam kalitesini artıran önemli araçlar arasında yer almaktadır (Turgutkaya ve Şimşek, 2024). Rekreasyonel hizmetlerin etkin sunumu, yerel yönetimlerin sosyal belediyecilik anlayışı doğrultusunda önemli bir sorumluluk alanını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda belediyeler, bireylerin fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarını gözetken, çağın gereksinimlerine uygun programlar geliştirmeli ve bu programların sürdürülebilirliğini sağlamalıdır (Tez, Doğan, Yavaş, Erkaya, Tavazar ve Güzel, 2014). Etkin programlar, yalnızca bireylerin boş zamanlarını nitelikli şekilde değerlendirmesini sağlamakla kalmamakta aynı zamanda zararlı alışkanlıklardan korunmalarına da yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda boş zamanın etkili yönetimi,

fiziksel gelişim, sosyalleşme, yaratıcılık ve sağlıklı yaşam gibi bireysel kazanımların yanı sıra, sosyo-kültürel dönüşüm ve yerel düzeyde refah artışını da beraberinde getirmektedir (Akşit Aşık, 2017; Ağaoğlu, 2013).

Son yıllarda Türkiye'de de hızla gelişen rekreasyon endüstrisi, yerel yönetimleri daha çağdaş ve kapsayıcı hizmet modelleri geliştirmeye teşvik etmektedir. Bu bağlamda tesislerin yenilenmesi, insan kaynaklarının verimli kullanımı ve toplumsal ihtiyaçlara yönelik programların oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Özellikle çocuk, genç, yaşlı ve engelli bireyler gibi farklı grupların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik örgütsel yapılar geliştirilmeli ve hizmet sunumu bu temelde şekillendirilmelidir (Mersinli, 2009; Tekin, Nebioğlu, Özdağ, Akçakoyun ve Yaman, 2009). Yerel yönetimlerin sunduğu rekreasyon hizmetleri giderek çeşitlenmekte ve topluma farklı alanlarda zengin seçenekler sunmaktadır. Bu kapsamda belediyeler; spor ve yarışmalar (spor beceri kursları, turnuvalar, spor okulları), doğa aktiviteleri (dağcılık, doğa yürüyüşleri, oryantiring, rafting), kişisel gelişim programları (stres yönetimi, sağlıklı beslenme, bilgisayar kursları), hobi etkinlikleri (balık tutma, fotoğrafçılık), güzel sanatlar kursları (resim, heykel, el sanatları), fiziksel uygunluk aktiviteleri (yüzme, duvar tırmanışı, halk koşuları), kültürel ve turistik geziler (müze ziyaretleri, tarih turları) ile gönüllü hizmet projeleri (kimsesiz çocuklar, yaşlılar ve çocuk tutukevleri programları) gibi geniş bir yelpazede faaliyetler gerçekleştirmektedir (Ağılönü ve Mengütay, 2009). Sonuç olarak, yerel yönetimlerin rekreasyon alanındaki faaliyetleri bireylerin yaşam kalitesini artırma, sosyal bütünleşmeyi sağlama ve sağlıklı toplumlar oluşturma açısından kritik önemdedir (Yeldoğan, Şahin ve Bengi, 2021). Bu hizmetlerin nitelikli ve kapsayıcı biçimde sunulması, aynı zamanda rekreasyonun bir kamu hizmeti olarak kurumsallaşmasına ve yerel düzeyde sosyal refahın güçlenmesine katkı sağlayacaktır.

Belediyelerin tarihsel gelişimi, yasal yetkileri ve hizmet alanları incelendiğinde, rekreasyon hizmetlerinin yerel yönetimlerin sorumluluk alanı içerisinde açık biçimde tanımlandığı görülmektedir. Ancak bu yasal çerçevenin varlığı, rekreasyon hizmetlerinin uygulamada bilimsel temelli, planlı ve uzmanlık odaklı biçimde yürütüldüğü anlamına gelmemektedir. Nitekim mevzuatın sunduğu yetki ve sorumlulukların, belediyelerin rekreasyona bakış açısı, kurumsal öncelikleri ve karar verici aktörlerin algıları doğrultusunda farklı biçimlerde yorumlanabileceği dikkat çekmektedir. Bu durum çalışmanın temel araştırma problemini oluşturmaktadır.

3. Yöntem

Tematik analiz sürecinde tümevarımsal ilerleyerek Braun ve Clarke'ın (2006) geliştirdiği tematik analiz aşamaları izlenmiştir. Veri analiz sürecinin ilk adımında elde edilen veriler ayrıntılı biçimde incelenmiş ve satır bazında kodlama işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu kodlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar göz önünde bulundurularak anlamlı temalar oluşturulmuştur. Kodlama işlemi birden fazla araştırmacı tarafından yürütülmüş ve bulgular arasında tutarlılık sağlamak amacıyla karşılaştırmalı analiz yapılmıştır. Araştırmacılar arası görüş birliği, yorumlama sürecindeki öznelliği azaltmak üzere önemli bir kontrol mekanizması olarak kullanılmıştır.

Şekil 1. Tematik Analiz Aşamaları

Kaynak: Braun ve Clarke, 2006.

Tematik analiz aşamaları kapsamında (Şekil 1) ilk olarak veriler anlam kazanana kadar dikkatlice gözden geçirilmiştir. Veriler tekrar tekrar okunmuştur ve ardından ikinci ve üçüncü aşamaya geçilerek veri ve tema üretimine başlanmıştır. Bu aşamalar ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1: Tematik Analizin İkinci ve Üçüncü Aşamaları

Sorular (Kısaltılmış)	2. Adım Sistematik Veri Üretme	3. Adım İlk Temaları Üretme
Rekreasyonun tanımlanması	Boş zamanların değerlendirilmesi Ruhsal ve fiziksel yenilenme Gönüllülük esaslı etkinlikler Sosyal-kültürel faaliyetler	Rekreasyon Kavramına Yönelik Anlayış (Bilgi)
İlk akla gelen rekreasyon faaliyetleri	Yürüyüş yolları, parklar, bisiklet yolları, spor sahaları, kültürel etkinlikler, su sporları, doğa etkinlikleri, festivaller.	
Özel gruplara yönelik uygulamalar	Kadınlara özel kurslar, engelli bireylere uygun alanlar, gençlik merkezleri, yaşlı dostu parklar.	Toplumsal İhtiyaçların Tanınması ve Kapsayıcılık (Farkındalık)
Halkın ihtiyaçlarının belirlenmesi	Anketler, mahalle toplantıları, dijital geri bildirimler, bireysel gözlem ve demografik analizler (yaş, cinsiyet, engellilik).	
Gençler için özel projeler	Spor ve sanat odaklı etkinlikler Üniversite iş birlikleri Gönüllülük projeleri.	

Planlama sürecinde bilimsel veri kullanımı	Bilimsel araştırmalardan ve uzman görüşlerinden yararlanma, uygulamada esnek yaklaşım, meslek odaları ve STK'larla iş birliği.	Bilimsel ve Kurumsal Planlama Yaklaşımları (Uygulama)
Yeni rekreasyon alanları oluşturulurken dikkate alınan kriterler	Erişilebilirlik Güvenlik Çevresel ve estetik uyum Engelli bireylerin erişimi Bütçe ve kullanıcı yoğunluğu	
Uzman ekip yapısı	Şehir plancısı, peyzaj mimarı, çevre mühendisi, spor yöneticisi, sanat tarihçisi, sosyolog ve proje özelliklerine göre değişen uzmanlar.	
Uzun vadeli etki analizi	Üniversitelerle iş birliği Kısıtlı veri analizleri	Kullanıcı Geri Bildirimi ve Etki İzleme (Uygulama)
Etkinlik ve alan kullanımının geri bildirimle ölçülmesi	Sosyal medya, mobil uygulamalar, çağrı merkezleri, online anketler.	
Alan yönetimi, bakım ve güvenlik süreçleri	Düzenli temizlik ve bakım ekipleri, güvenlik personeli/gece bekçileri	Alan Yönetimi ve Hizmet Sürekliliği (Uygulama)
	Vandalizm, mevsimsel yoğunluk, kaynak yetersizliği	

İkinci aşama temaların şekillendirilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Bu aşamada, daha önce gözlemlenen veriler bir kez daha incelenmiş ve yeni kodlar türetilmiştir. Bu kodlar etrafında ilk temalar belirlenmiş ve doğruluğu kontrol edilmiştir. Analizin her bir aşamasında, veriler dikkatle incelenmiştir. Beşinci aşama, temaların net bir şekilde tanımlanmasını içerir. Bu süreçte, katılımcıların görüşlerinin daha açık bir şekilde anlaşılabilmesi ve ifade edilebilmesi için görüşmelerden alıntılar kullanılmıştır. Katılımcıların ifadeleri aktarılırken, en fazla tekrarlanan düşüncelere öncelik verilmiştir. Son olarak, altıncı aşama, tüm temaların kapsamlı bir şekilde ele alındığı raporun oluşturulmasını kapsamaktadır. Beşinci aşama, çalışmanın bulgular ve tartışma kısmında ele alınırken, altıncı aşama ise sonuç bölümünde ele alınmıştır.

4. Bulgular

Bu bölümde, araştırmanın temel bulgularını sunularak katılımcı bilgileri ve tematik analize dayalı bulguları detaylandırılmıştır. İlk olarak örneklemin genel profili sunulmuştur. Ardından, tematik analize dayanarak elde edilen temalar tanımlanmıştır.

Tablo 2: Belediyelere İlişkin Bilgiler

Belediye	Belediye Türü	Soruları Cevaplayan Birim	Rekreasyon Yönetimi Mezun Personel Sayısı	Son 5 Yılda Hayata Geçirilen Rekreasyon Projeleri
A	İlçe Belediyesi	Belediye Kültür ve Turizm Birimi	Yok	Yürüyüş yolu.
B	İlçe Belediyesi	Fen İşleri Müdürlüğü	Yok	Park ve yeşil alan düzenlemeleri, sahil bandı yürüyüş yolları, çocuk oyun alanları, açık hava spor alanları, engelli bireyler için erişilebilir park projeleri.
C	İlçe Belediyesi	Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü	Yok	Park ve yeşil alan düzenlemeleri, açık hava spor alanları, el beceri kursları, çocuklar için yaz kampları, kültürel ve sanatsal etkinlikler
D	İlçe Belediyesi	Park ve Bahçeler Müdürlüğü	Yok	Park ve yeşil alan düzenlemeleri.
E	Büyükşehir Belediyesi	Fen İşleri Daire Başkanlığı	Yok	Park projeleri, sahil projesi, kentsel tasarım projeleri.

Tablo 2 çalışmaya dahil edilen beş farklı belediyeye ait kurumsal yapı, personel profili ve son beş yılda gerçekleştirilen rekreasyon projelerine dair bilgileri içermektedir. Belediyelerin tümü rekreasyon hizmetlerine yönelik çeşitli uygulamalar yürütmekte olsalar da bu hizmetlerin planlanması ve yürütülmesinde görev alan birimlerin çeşitliliği ve uzman personel varlığı arasında önemli farklılıklar gözlenmektedir. Tablodan görüldüğü üzere belediyelerin soruları yanıtlayan birimleri farklılık göstermektedir. A, C ve D belediyelerinde kültür, sosyal işler ya da park ve bahçeler gibi doğrudan toplumsal alanlarla ilgili müdürlükler sürece dahil olurken, B ve E belediyelerinde daha teknik birimler olan “Fen İşleri Müdürlüğü” ve “Fen İşleri Daire Başkanlığı” süreci yönetmiştir. Bu durum, bazı belediyelerde rekreasyonun daha çok mühendislik ve fiziksel altyapı temelli algılandığını, bazılarında ise sosyal ve kültürel bir hizmet alanı olarak konumlandırıldığını göstermektedir.

Tüm belediyelerin ortak özelliği, rekreasyon yönetimi alanında uzman mezun personele sahip olmamalarıdır. Bu durum, belediyelerin rekreasyon politikalarını planlama, uygulama ve değerlendirme süreçlerinde konu uzmanlığı eksikliğiyle karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir. Bu eksiklik, uygulamaların bilimsel temelden uzaklaşmasına ve hizmetlerin stratejik sürdürülebilirlikten yoksun hale gelmesine yol açabilir.

Belediyelerin son beş yılda hayata geçirdiği rekreasyon projeleri incelendiğinde, en yaygın uygulamaların park ve yeşil alan düzenlemeleri ile yürüyüş yolları olduğu

görülmektedir. Bununla birlikte, özellikle B ve C belediyelerinde engelli bireyler için erişilebilir alanlar, çocuklar için oyun ve yaz kampı alanları, kültürel ve sanatsal etkinlikler gibi daha çeşitli ve kapsayıcı projeler geliştirilmiştir. Bu durum, rekreasyonun salt fiziksel alan temelli olmaktan çıkarılıp sosyal kapsayıcılık ve toplumsal katılımı teşvik eden bir yapıya dönüştürülebileceğini göstermektedir.

Öte yandan A ve D belediyelerinde yalnızca park düzenlemeleri gibi sınırlı uygulamalar gözlenmekte, bu da bazı belediyelerde rekreasyonun daha dar bir çerçevede algılandığını göstermektedir. E belediyesi, büyükşehir statüsünde olmasına rağmen proje türleri bakımından farklılaşmamış bu da ölçekle birlikte gelen çeşitliliğin her zaman sağlanamadığını ortaya koymaktadır. Veriler, belediyelerde rekreasyon hizmetlerine dair uygulamaların hem kurumsal kapasite hem de uzmanlık temsiliyeti açısından sınırlılıklar içerdiğini ortaya koymaktadır. Rekreasyon yönetimi mezunu personelin bulunmaması, hizmetlerin sistematik planlamadan yoksun kalmasına neden olabilirken, uygulama çeşitliliğindeki farklılıklar, belediyeler arası stratejik ve vizyoner bakış farklarını yansıtmaktadır. Bu farklılıklar temalara da yansyarak rekreasyonun çeşitli unsurlara göre farklı algılanabileceğini göstermektedir.

4.1. Tema 1: Rekreasyon Kavramına Yönelik Anlayış

Belediyelerin rekreasyon kavramına yönelik yaklaşımları, bireylerin boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri ve bu süreçte ne tür fiziksel, zihinsel ya da sosyal kazanımlar elde ettiklerine ilişkin algılar etrafında şekillenmektedir. Yapılan mülakatlardan elde edilen veriler belediyelerde görev yapan yetkililerin rekreasyonu sadece fiziksel aktiviteyle sınırlı görmediğini, aynı zamanda toplumsal yaşam kalitesini artıran, gönüllülük esasına dayalı, çok boyutlu bir süreç olarak ele aldıklarını göstermektedir. A Belediyesi, rekreasyonu “*bireylerin boş zamanlarını değerlendirmelerine, fiziksel ve ruhsal olarak yenilenmelerine olanak tanıyan, sosyal, kültürel, sportif ve sanatsal etkinliklerin bütünü*” olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, rekreasyonu bireysel faydadan öteye taşıyarak toplumsal düzeyde yaşam kalitesini artırıcı bir araç olarak konumlandırmaktadır. Benzer şekilde D Belediyesi yetkilisi, rekreasyonu “*kişiyi zorunlu iş ve etkinliklerinden sonra yenileyen, dinlendiren ve gönüllü olarak yapılan faaliyetler*” şeklinde tanımlayarak bu anlayışı desteklemektedir.

Rekreasyon faaliyetlerine dair ilk akla gelen örnekler ise genellikle açık hava etkinlikleri ve doğayla bütünleşik alanlar üzerinden şekillenmektedir. Örneğin, B Belediyesi yetkilisi

yürüyüş, bisiklet yolları, parklar, açık hava konserleri ve kültürel etkinlikleri öne çıkarmaktadır. D Belediyesi ise spor alanları, doğa temelli aktiviteler (örneğin piknik, kamp), çocuk oyun alanları ve parklar gibi mekânları rekreasyonun temel unsurları arasında saymaktadır. Bu veriler, belediyelerin rekreasyon faaliyetlerini planlarken kullanıcı odaklı ve çeşitliliği önceleyen bir anlayış benimsediklerini ortaya koymaktadır. Tüm bu tanımların ortak noktası, rekreasyonun sadece boş zamanın değerlendirilmesine yönelik değil, aynı zamanda bireyin psikolojik, fiziksel ve sosyal refahını artırmaya hizmet eden bütüncül bir süreç olarak algılanmasıdır. Ayrıca gönüllülük ilkesi, belediyeler tarafından yapılan tanımlarda sıkça vurgulanan bir diğer temel bileşen olarak öne çıkmaktadır. E Belediyesi'nin ifadesinde yer alan “özgürce sosyalleşebilecek faaliyetler” vurgusu da rekreasyonun bireylerin toplumsal bağlarını güçlendiren bir araç olarak değerlendirildiğine işaret etmektedir. Belediyelerde görev yapan yetkililerin rekreasyon kavramına ilişkin anlayışları, klasik anlamda eğlence ya da fiziksel aktivite odaklı olmaktan çok, bireysel ve toplumsal iyi oluş halini destekleyen, gönüllülüğe dayalı ve çok disiplinli bir alan olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede, belediyelerin rekreasyon politikaları yalnızca hizmet üretimiyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda kent estetiği, toplumsal bütünleşme ve katılımcılık gibi daha geniş sosyolojik hedeflerle de ilişkilendirilmektedir.

4.2. Tema 2: Toplumsal İhtiyaçların Tanınması ve Kapsayıcılık

Belediyelerin rekreasyon hizmetlerini planlarken toplumun farklı kesimlerinin ihtiyaçlarını tanıma ve bu ihtiyaçlara uygun çözümler üretme kapasitesi, hizmetlerin sürdürülebilirliği ve kapsayıcılığı açısından kritik bir önem taşımaktadır. Mülakat verileri incelendiğinde, belediyelerin demografik özelliklere duyarlılık gösterdiği, fakat bazı uygulamaların hâlâ sınırlı ölçekte kaldığı görülmektedir.

Belediyeler halkın ihtiyaçlarını belirlemede çeşitli araçlar kullanmaktadır. B ve D belediyeleri, anketler, mahalle toplantıları ve dijital geri bildirim sistemleri gibi yapılandırılmış yöntemlerin yanı sıra bireysel gözlemlere de başvurduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca A Belediyesi, demografik analizler (yaş, cinsiyet, gelir düzeyi, engellilik durumu vb.) temelinde planlama yaptığını belirtmiştir. Bu durum, veri temelli yaklaşımların giderek yaygınlaştığını göstermektedir. Ancak bazı belediyelerde bireysel gözlemlerin hâlâ belirleyici olduğu görülmekte, bu da sistematik planlamanın bazı kurumlarda eksik olduğunu düşündürmektedir.

Kadınlar, yaşlılar, çocuklar ve engelli bireyler gibi özel gruplar için geliştirilen projeler çeşitlilik göstermektedir. Örneğin, B Belediyesi kadınlara özel spor saatleri, çocuklara tematik parklar ve yaşlılara yürüyüş alanları sunduğunu belirtirken, D Belediyesi “Engelsiz Yaşam Merkezi” gibi yapılarla dezavantajlı bireylerin katılımını artırmayı hedeflemektedir. Ayrıca C Belediyesi, kadınlara enstrüman ve meslek kursları, gençlere özel bilim merkezleri, yaşlılar için park ve dinlenme alanları gibi çeşitli projeleri hayata geçirmiştir. Ancak bazı belediyelerin bu konuda yalnızca “tasarlanmaktadır” veya “şu anlık yok” gibi ifadelerle yanıt verdiği görülmektedir. Bu, uygulamaların tüm belediyelerde eşit ölçekte hayata geçirilmediğini ve yerel düzeyde önemli farklılıklar olduğunu göstermektedir. Ayrıca projelerin etki analizine dair bilgi verilmemesi, bu faaliyetlerin sürdürülebilirliği ve başarısı konusunda değerlendirme yapılmasını zorlaştırmaktadır.

Gençler için sunulan rekreasyon hizmetleri genel olarak olumlu ve çok yönlüdür. Örneğin A ve E belediyeleri, gençlere yönelik spor turnuvaları, sanat atölyeleri, gönüllülük projeleri gibi sosyal katılımı teşvik edici faaliyetler yürütmektedir. B Belediyesi ise sosyal medya etkinlikleri, yarışmalar ve ücretsiz kurslar gibi katılımı artırıcı uygulamalara yer vermektedir. Özellikle C Belediyesi, gençlerin yerel tarihi alanlara yönelik geziler ve psikososyal destek programları gibi daha derinlemesine planlanmış projeler yürüttüğünü belirtmiştir. Ancak bu projelerin uzun vadeli etkilerine dair verilerin büyük ölçüde eksik olduğu görülmektedir. Evet diyen bazı belediyeler üniversitelerle iş birliği içinde olduklarını ifade etse de çoğunlukla bu etkileşim “kısıtlı analizler” düzeyindedir. Bazı belediyeler ise doğrudan “hayır” yanıtı vererek, gençlerin sosyal uyumu veya suç oranları üzerindeki etkileri izlemeye yönelik herhangi bir sistematik çalışmanın yapılmadığını açıkça ifade etmiştir. Bu durum, gençlik odaklı projelerin bilimsel temelli izleme ve değerlendirme sistemlerinden yoksun olduğunu ortaya koymaktadır.

4.3. Tema 3: Bilimsel ve Kurumsal Planlama Yaklaşımları

Rekreasyon alanlarının planlanması ve yönetimi, yalnızca fiziksel mekân düzenlemelerinden ibaret olmayıp, sosyal bilimlerden planlamaya, halk sağlığından çevre mühendisliğine uzanan çok disiplinli bir yaklaşım gerektirmektedir. Belediyeler tarafından yürütülen uygulamaların bu çerçevede ne ölçüde kurumsallaştığı ve bilimsel veriye dayandığı, tematik analiz kapsamında değerlendirilmiştir.

Belediyelerin çoğu, rekreasyon alanlarının planlamasında bilimsel yöntemlere ve uzman

görüşlerine başvurduklarını belirtmektedir. A Belediyesi hem akademik araştırmalardan hem de uygulama sürecinde edinilen deneyimlerden faydalandığını, bu sayede esnek bir yaklaşım geliştirdiğini ifade etmektedir. D Belediyesi ise sürecin üniversiteler, meslek odaları ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği içinde yürütüldüğünü belirtmiş ve bu iş birliklerini planlama sürecine entegre ettiklerini dile getirmiştir. Bu tür yaklaşımlar olumlu olmakla birlikte, analiz edilen veriler, bu uygulamaların bazı belediyelerde sistematik bir yapıya kavuşmadığını göstermektedir. Bazı katılımcılar, projelerin daha çok “etkinlik konseptine göre” şekillendiğini veya uygulama aşamasında yön bulduğunu ifade etmiştir. Bu, planlama sürecinin bilimsel temellere değil, pratik deneyimlere ve sezgilere dayalı olarak yürütüldüğü durumların da bulunduğu işaret etmektedir.

Rekreasyon hizmetlerinin etkin bir şekilde yürütülmesi, disiplinler arası bir uzmanlık gerektirdiği bilinmektedir. Belediyelerde bu hizmetlerden sorumlu olan ekipler genellikle şehir plancıları, peyzaj mimarları, çevre mühendisleri, mimarlar, elektrik ve inşaat mühendisleri gibi teknik ağırlıklı meslek gruplarından oluşmaktadır. Bazı belediyeler sosyolog, sanat tarihçisi, öğretmen ve animatör gibi daha sosyal ve kültürel yönü güçlü uzmanlara da ekiplerde yer vermektedir. Ancak dikkat çeken en önemli bulgulardan biri, rekreasyon yöneticisi/uzmanı unvanına sahip bir uzmanın hiçbir belediyede ekip içinde yer almamasıdır. Rekreasyonun planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesinde temel uzmanlık alanı olan bu meslek grubunun ekip dışı bırakılması, bilimsel ve bütüncül yaklaşımlar açısından önemli bir zayıflık olarak değerlendirilmiştir. Bu durum, rekreasyonun hâlen fiziksel altyapıya indirgenmiş bir perspektifle ele alındığını ve insan odaklı, katılımcı, davranışsal yönlerinin yeterince hesaba katılmadığını göstermektedir. Bilimsel ve kurumsal planlama ilkeleri, bazı belediyelerde kısmi düzeyde uygulanmakta, ancak genel anlamda sistematik bir bütünlükten yoksun kalmaktadır. Rekreasyon yöneticisinin ekiplerde yer almaması, alanın bilimsel kimliğini zayıflatmaktadır. Bu temel eksiklik, rekreasyonun “nitelikli hizmet üretimi” hedefiyle bağdaşmadığını ve sürdürülebilirliğe dair önemli zayıflıklar barındırdığını göstermektedir.

4.4. Tema 4: Kullanıcı Geri Bildirimi ve Etki İzleme

Kamu hizmetlerinin etkinliği ve sürdürülebilirliği, yalnızca planlama aşamasındaki başarıyla değil, aynı zamanda bu hizmetlerin uygulama sürecinde kullanıcı deneyimleriyle nasıl etkileşime girdiğiyle ölçülebilir. Rekreasyon alanlarında kullanıcı geri bildiriminin alınması, analiz edilmesi ve uygulamalara yansıtılması, hizmet

kalitesinin artırılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda yapılan mülakatlar, belediyelerin bu alandaki uygulamalarında anlamlı bazı gelişmeler olduğunu, ancak sürecin bütüncül bir izleme ve değerlendirme sistematiğine henüz tam anlamıyla kavuşmadığını göstermektedir. Belediyelerin önemli bir bölümü kullanıcı geri bildirimlerini çeşitli kanallar aracılığıyla topladıklarını ifade etmektedir. Bunlar arasında çevrimiçi anketler, mobil uygulamalar, sosyal medya platformları ve çağrı merkezleri öne çıkmaktadır. Örneğin A Belediyesi, mobil uygulamalar ve sosyal medya üzerinden düzenli veri topladığını, E Belediyesi ise iletişim ve koordinasyon merkezi ve çağrı merkezleri üzerinden kullanıcı görüşlerine ulaşmaya çalıştığını belirtmiştir. Ayrıca bazı belediyelerde yüz yüze anketlerin de zaman zaman kullanıldığı görülmektedir. Bu uygulamalar, kullanıcı odaklılık açısından olumlu bir eğilim ortaya koymakla birlikte, geri bildirimlerin ne ölçüde sistematik olarak analiz edildiği ve politika üretim sürecine entegre edildiği net olarak anlaşılamamaktadır. Geri bildirimlerin çoğunlukla “şikâyet odaklı” ya da “anlık çözüme dönük” bir formatta değerlendirildiği anlaşılmakta, uzun vadeli kullanıcı memnuniyeti, katılım düzeyi ya da davranış değişikliklerine dair verilerin düzenli izlenmediği gözlemlenmektedir.

Kullanım oranlarının izlenmesine dair uygulamalar belediyeden belediyeye farklılık göstermektedir. Bazı belediyeler elektronik sistemler aracılığıyla rekreasyon alanlarındaki kullanıcı yoğunluğunu izlediklerini ifade ederken, diğerleri bu süreci saha gözlemleri ya da çağrı merkezi bildirimleri ile sürdürmektedir. C Belediyesi, örneğin, kullanım oranlarını ölçmek için doğrudan sistemli bir mekanizma kurduğunu belirtmiştir. Bu tür uygulamalar, kullanıcı eğilimlerini anlamada yararlı olsa da verilerin analitik değerlendirmeye dönüştürülüp dönüştürülmediği konusunda yeterli bilgi sunulmamıştır. Ayrıca, kullanıcı geri bildirimlerinin uygulama süreçlerini dönüştürüp dönüştürmediğine dair somut örneklerin verilmemesi, katılımcı planlama anlayışının pratikte ne derece işlediği konusunda soru işaretleri doğurmaktadır. Verilerin sadece toplanması değil, analiz edilip hizmetlerin revize edilmesine olan katkısı da kullanıcı odaklılık açısından belirleyici bir ölçüttür.

Rekreasyon hizmetlerinde kullanıcı geri bildirimini toplama konusunda teknik araçların yaygın olarak kullanıldığı gözlemlense de bu sürecin planlı, veri odaklı ve sürekli iyileştirme mantığıyla entegre edilmiş bir sistem haline getirilemediği anlaşılmaktadır. Katılımcıların ifadelerinden, bazı belediyelerde bu sürecin daha çok bürokratik bir “geri

bildirim alma görevi” olarak görüldüğü, analiz ve değerlendirme boyutunun ise geri planda kaldığı anlaşılmaktadır. Buna ek olarak, kullanıcı geri bildirimlerinin yalnızca genel memnuniyet düzeyine ya da anlık şikayetlere odaklanması, daha derinlikli bir kullanıcı deneyimi analizinin yapılamamasına neden olmaktadır.

Kullanıcı geri bildirimi ve etki izleme süreçleri, belediyelerin hizmet kalitesini değerlendirmesi açısından önemli bir işlev üstlenmektedir. Ancak mevcut uygulamalar incelendiğinde, teknolojik araçların kullanılmasına rağmen bu sürecin kurumsallaşmış, veriye dayalı ve davranışsal çıktıları değerlendiren bir sistem haline gelmediği görülmektedir. Rekreatyon alanlarının sadece fiziksel kullanım yoğunluğu değil, aynı zamanda bu alanların bireylerin sosyal katılım, aidiyet, memnuniyet ve sağlık üzerindeki etkilerinin izlenmesi gerekmektedir. Bu yönüyle belediyelerin hem niteliksel veri toplamaya hem de bu verileri değerlendirmeye dönük sistematik yapılar geliştirmesi bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır.

4.5. Tema 5: Alan Yönetimi ve Hizmet Sürekliliği

Rekreatyon alanlarının sürdürülebilir ve kullanıcı dostu bir yapıda varlığını sürdürebilmesi, yalnızca planlama ve tasarım aşamalarına değil, aynı zamanda etkin bir alan yönetimi ve bakım sisteminin kurulmasına bağlıdır. Bu kapsamda belediyelerin, rekreatyon alanlarının sürekliliğini nasıl sağladığı, karşılaşılan zorluklar ve alınan önlemler doğrultusunda yapılan mülakatlar değerlendirilmiştir.

Verilere göre, belediyelerin büyük bölümü rekreatyon alanlarının bakımını kendi bünyelerinde oluşturdukları ekiplerle gerçekleştirmektedir. A ve C belediyeleri bu süreci “düzenli denetimler”, “temizlik ve bakım ekipleri” aracılığıyla sürdürdüklerini ifade etmiştir. D Belediyesi ise sürecin ilgili müdürlükler ve belediyeye bağlı şirketler aracılığıyla yürütüldüğünü belirtmektedir. Güvenlik konusu ise yerel dinamiklere bağlı olarak farklı şekillerde ele alınmaktadır. Bazı belediyeler, belirli bölgelerde güvenlik personeli ya da gece bekçileri görevlendirdiklerini, diğerlerinde ise uyarıcı tabelalarla pasif güvenlik önlemlerinin alındığını bildirmiştir. Bu ifadelerden yola çıkıldığında, bakım ve güvenlik süreçlerinde kurumsal bir standarttan ziyade yerel çözümlere dayalı, parça parça işleyen bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle alanın büyüklüğü, kullanım yoğunluğu ve mali kaynakların sınırlılığı gibi faktörler bu hizmetlerin sürekliliğini doğrudan etkilemektedir.

Belediyelerin ortak olarak vurguladığı başlıca sorunlar arasında vandalizm, mevsimsel

yoğunluk ve kullanıcı farkındalığının yetersizliği öne çıkmaktadır. Örneğin B ve E belediyeleri, gece saatlerinde oluşan gürültü, çöp kutularında ateş yakılması gibi kontrolsüz kullanıcı davranışlarının alanlara zarar verdiğini ve toplumsal farkındalığın bu noktada yetersiz kaldığını ifade etmiştir. Bu tür davranışlar, yalnızca fiziksel alanlara zarar vermekle kalmamakta, aynı zamanda kullanıcı güvenliğini ve çevresel sürdürülebilirliği de tehdit etmektedir. Ayrıca bazı belediyeler, kaynak yetersizliğini ve personel eksikliğini hizmetin kesintisiz yürütülmesi açısından ciddi bir engel olarak tanımlamaktadır. Özellikle geniş alanlarda hizmet veren belediyeler, bu bölgelerin sürekli denetlenmesinin ve bakımının zorluklarını vurgulamaktadır.

Belediyelerin rekreasyon hizmetlerinde süreklilik sağlamaya yönelik genel bir çaba içinde oldukları gözlemlenmektedir. Ancak bu hizmetlerin sürdürülebilirliği açısından kurumsal kapasite, bütçe planlaması ve kamu bilinci oluşturma çalışmaları hâlâ geliştirilmesi gereken alanlar olarak öne çıkmaktadır. Mevsimsel dalgalanmalar, yoğun kullanıcı baskısı ve fiziksel tahribat gibi faktörler, kısa vadeli müdahalelerle geçici olarak çözümlenmeye çalışılmakta, bu durum ise uzun vadeli, sistematik çözümlerin eksikliğini ortaya koymaktadır.

5. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışma kapsamında belediyelerde rekreasyon yönetimine ilişkin bilgi, farkındalık ve uygulamalar, beş ana tema üzerinden tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bulgular, belediyelerin rekreasyon kavramını giderek daha geniş bir perspektiften ele almaya başladığını, ancak uygulamalarda hâlâ çeşitli yapısal ve işlevsel eksikliklerin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Rekreasyon Kavramına Yönelik Anlayış teması kapsamında belediyelerin rekreasyonu yalnızca fiziksel etkinliklerle sınırlı olmayan, gönüllülük esasına dayalı, bireysel ve toplumsal fayda üretmeyi amaçlayan bir yaşam alanı olarak gördüğü saptanmıştır.

Karakan ve arkadaşları (2021), rekreasyon alanlarının fiziki uygunluğunun, yerel halkın rekreasyon faaliyetlerine katılımında belirleyici bir etken olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Müniroğlu ve arkadaşları (2023), bu alanların bireylerin boş zamanlarını verimli şekilde değerlendirmelerine olanak sağladığını ve olumsuz davranışların önlenmesinde rol oynadığını belirtmektedir. Rekreasyonel katılımın artırılmasında yerel yönetimlerin yönlendirici rolü büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda, çocuk ve gençlerin boş zaman etkinlikleri konusunda bilinçlendirilmesi, eğitici içeriklerin

sunulması, planlanan aktivitelerde bu grupların ilgi ve isteklerinin dikkate alınması ve toplumsal farkındalık yaratılmasına yönelik çalışmalar yapılması etkili bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Aydın ve Birol, 2019). Bu doğrultuda geliştirilen projeler, halkın ihtiyaçlarının ve yaşam koşullarının dikkate alınarak planlanması açısından kritik öneme sahiptir. Ancak çalışmada elde edilen veriler, bu kavramsal farkındalığın uygulamalara yeterince yansımadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, belediyelerde rekreasyon hizmetlerinin sosyal ve psikolojik boyutlarını gözetebilecek uzman bir bakış açısına duyulan ihtiyacı açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, rekreasyon hizmetlerinin daha bütüncül ve nitelikli biçimde sunulabilmesi için belediyelerde rekreasyon yöneticilerinin istihdam edilmesi, planlama ve karar alma süreçlerine uzman personelin aktif biçimde dahil edilmesi önerilmektedir.

Toplumsal ihtiyaçların tanınması ve kapsayıcılık teması kapsamında elde edilen bulgular, belediyelerin halkın taleplerini belirlemede anketler, toplantılar ve dijital geri bildirim araçlarından yararlandığını, ancak bazı belediyelerde gözleme dayalı ve sistematik olmayan karar alma pratiklerinin sürdüğünü göstermektedir. Kadınlar, gençler, yaşlılar ve engelli bireylere yönelik projeler geliştirilmekle birlikte, bu uygulamaların sürekliliği ve etkililiğinin düzenli biçimde izlenmediği saptanmıştır. Bu bulgu, kapsayıcı hizmet anlayışının kurumsal bir yapıya kavuşmadığını ve uygulamaların çoğunlukla kısa vadeli kaldığını göstermektedir. Bu sonuç doğrultusunda, mahalle ölçeğinde demografik analizlerin yapılması, kullanıcı profillerine dayalı veri tabanlarının oluşturulması ve kapsayıcı rekreasyon politikalarının uzun vadeli izleme ve değerlendirme sistemleriyle desteklenmesi önerilmektedir.

Bilimsel ve kurumsal planlama yaklaşımları temasına ilişkin bulgular, belediyelerin akademik çalışmalar ve uzman görüşlerinden yararlanma eğiliminde olduğunu, ancak bu yaklaşımın tüm belediyelerde kurumsallaşmadığını ortaya koymaktadır. Özellikle rekreasyon yöneticisinin uzman ekipler içerisinde yer almaması, rekreasyon hizmetlerinin daha çok fiziksel altyapı projeleri çerçevesinde ele alınmasına neden olmaktadır. Bu durum, rekreasyonun bireysel davranışlar, sosyal etkileşim ve toplumsal etki boyutlarının göz ardı edilmesi riskini doğurmaktadır. Bu bulguya dayanarak, üniversitelerle iş birliklerinin artırılması, bilimsel bilgiye dayalı karar mekanizmalarının güçlendirilmesi ve rekreasyon politikalarının disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınması önerilmektedir.

Kullanıcı geri bildirimi ve etki izleme teması kapsamında, belediyelerin çeşitli dijital ve yüz yüze araçlarla geri bildirim topladığı, ancak bu verilerin planlama süreçlerine nasıl entegre edildiğinin büyük ölçüde belirsiz olduğu belirlenmiştir. Kullanıcı memnuniyeti, davranış değişikliği ve hizmetlerin uzun vadeli toplumsal etkilerine yönelik sistematik analizlerin eksikliği dikkat çekmektedir. Bu bulgu, geri bildirimin daha çok biçimsel bir uygulama olarak kaldığını göstermektedir. Bu doğrultuda, geri bildirimlerin yalnızca izleme aracı olarak değil, hizmet tasarımı ve iyileştirme süreçlerinde belirleyici bir unsur olarak kullanılması, etkileşimli karar destek sistemleri ve katılımcı yönetim modellerinin geliştirilmesi önerilmektedir.

Son olarak, alan yönetimi ve hizmet sürekliliği teması, bakım ve güvenliğin çoğunlukla belediyelerin kendi ekipleri tarafından sağlandığını, ancak vandalizm, yoğun kullanım ve düşük kullanıcı farkındalığının hizmet kalitesini tehdit ettiğini ortaya koymaktadır. Literatürde de benzer şekilde güvenlik ve sahiplenme eksikliğinin rekreasyon alanlarının kullanımını azalttığı vurgulanmaktadır (Kara, Demirci ve Kocaman, 2008). Bu bulgu temelinde, kullanıcı eğitimi, gönüllülük projeleri ve yerel halkın sürece aktif katılımını teşvik eden uygulamalar yoluyla toplumsal sahiplenmenin artırılması, böylece rekreasyon alanlarının sürdürülebilirliğinin güçlendirilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Ağaoğlu, Y. (2013). Belediye başkanlarının serbest zaman yaklaşımları. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 20-28.
- Ağılönü, A., ve Mengütay, S. (2009). Yerel yönetimlerde rekreasyon hizmetleri ve model belirleme. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 160-176.
- Akşit Aşık, N. (2017). Balıkesir il merkezinde yaşayanların belediyenin rekreasyon hizmetlerinden memnuniyet düzeyinin belirlenmesi üzerine bir araştırma. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4(4), 106-117.
- Aydın, E., ve Birol, S. Ş. (2019). Yerel yönetimlerde çocuk ve gençlere yönelik rekreasyon planlaması üzerine bir araştırma: Karaman örneği. *Journal of International Social Research*, 12(66), 999-1006.
- Barcelona, R. J., Wells, M. S., & Arthur-Banning, S. (2015). *Recreational sport: Program design, delivery, and management*. Human Kinetics.
- Belediye Kanunu. (2005). Resmî Gazete: 5393 sayılı *Belediye Kanunu*. (Tarih: 13.07.2005, Sayı:25874). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5393&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> sayfasından erişilmiştir. [Erişim Tarihi: 21.05.2025].
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.

- Büyükşehir Belediyesi Kanunu. (2004). Resmî Gazete: 5216 sayılı *Büyükşehir Belediyesi Kanunu*. (Tarih: 23.07.2004, Sayı: 25531). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5216&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> sayfasından erişilmiştir. [Erişim Tarihi: 21.05.2025].
- Camplain, R., Williamson, H. J., Pinn, T. A., Shuman, S., Robinson, B. M., Evans, M., & Luna, C. (2022). Barriers and facilitators to attending and being physically active during recreation time among women incarcerated. *BMC Women's Health*, 22(1), 239.
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2016). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage publications.
- Hall, C. M., & Page, S. J. (2014). *The geography of tourism and recreation: Environment, place and space* (4th ed.). Routledge.
- Ibhafidon, A., Oforka, O. K., Onuzulike, N. M., & Nwaobiala, C. J. (2021). Recreation and its health benefits: A critical review. *International Journal of Human Kinetics, Health and Education*, 6(1), 158-167.
- Kara, F., Demirci, A., ve Kocaman, S. (2008). Şehir coğrafyası açısından bir araştırma: İstanbul'un açık rekreasyon alanlarının değerlendirilmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (18), 76-95.
- Karakan H.İ., Ertaş Ç, Çolak O. ve Yurtman S. (2021). Yerel halkın rekreasyon faaliyetlerine katılımını etkileyen faktörlere yönelik bir çalışma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 12(2), 557-569.
- Koçyiğit, M. ve Yıldız, M. (2014). Yerel yönetimlerde rekreasyon uygulamaları: Konya örneği. *International Journal of Science Culture and Sport*, 2(special issue), 211-223.
- Mersinli, D. (2009). *Yerel yönetimlerde spora yönelik rekreasyon hizmetleri ve büyükşehir belediyelerinin rekreasyonel faaliyetlere olan yaklaşımlarının değerlendirilmesi*. Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Morse, W. C., Stern, M., Blahna, D., & Stein, T. (2022). Recreation as a transformative experience: Synthesizing the literature on outdoor recreation and recreation ecosystem services into a systems framework. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 38, 100492.
- Müniroğlu, R. S., Öviz, M., ve Göçer, İ. (2023). Yerel yönetimlerde serbest zaman anlayışı ve rekreasyonel uygulamalar. *Journal of Global Sport and Education Research*, 6(1), 67-88.
- Oktay, T. (2008) Türkiye'de yerel yönetimler. Bozlağan, R. & Demirkaya, Y. (Ed.). *Belediye Kurumunun Tarihsel Gelişimi* içinde, (s.119-156), Ankara: Nobel Yayın.
- On İkinci Kalkınma Planı. (2023). Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: *Kalkınma Planları*. <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> sayfasından erişilmiştir. [Erişim Tarihi: 16.04.2025].
- Şataf, C. ve Mermer, B. (2017). Avrupa'da sosyal belediyecilik anlayışı ve Türkiye. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(17), 13-33.

- Tekin, A., Nebioğlu, F., Özdağ, S., Akçakoyun, F., ve Yaman, Ç. (2009). Turizm destinasyonunda bulunma kriterine göre belediye rekreasyon hizmetlerinin karşılaştırılması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 849-857.
- Tez, Ö., Doğan, Ö., Yavaş, Ö., Erkaya, E., Tavazar, H., ve Güzel, P. (2014). Yerel yönetimlerde serbest zaman ve rekreasyon hizmetleri (İzmir ili örneği). *International Journal of Sport Culture and Science*, 2(Special Issue 1), 511-524.
- Turgutkaya, K., ve Şimşek, K. Y. (2024). Belediyelerde rekreasyon hizmeti sağlayan ve sponsorluk yapan paydaşların motivasyonu. *Türkiye Spor Bilimleri Dergisi*, 8(1), 12-20.
- United Nations. (1948). *Universal Declaration of Human Rights*. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> sayfasından erişilmiştir. [Erişim Tarihi: 15.04.2025].
- Ürkmez, D. ve Akbulut, D. (2020). Yerel yönetimlerde bir halkla ilişkiler aracı olarak festivallerin kullanımı. *Karadeniz İletişim Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 1-27.
- World Health Organization. (1948). *Preamble to the Constitution of the World Health Organization as adopted by the International Health Conference, New York, 19-22 June, 1946*. World Health Organization. <https://www.who.int/about/governance/constitution> sayfasından erişilmiştir. [Erişim Tarihi: 15.04.2025].
- Yeldoğan, R., Şahin, Y., ve Bengi, K. (2021). Büyükşehir belediyelerinin planlama altına aldıkları rekreasyon projelerin değerlendirilmesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 23(40), 182-192.
- Yörükoğlu, F. (2009). Türk belediyeciliğinin gelişim süreci. *Mevzuat Dergisi*, 12(135). <https://www.mevzuatdergisi.com/2009/03a/02.htm> sayfasından erişilmiştir. [Erişim Tarihi: 10.09.2025].

Etik Kurul İzni

Araştırma için gerekli olan etik kurul izni Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 28.03.2025 tarihli 211 toplantı sayılı ve 08 sayılı kararı ile alınmıştır.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışma üç yazarın katkısı ile hazırlanmıştır.

1 yazar: % 34

2. yazar: % 33

3. Yazar: % 33

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışmanın yazarlar arasında veya herhangi bir kurum kuruluş ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.